

קונטרס

שערי יוסף

אלול – ימים נוראים

שערי יוסף אלול וימים נוראים

שערי יוסף אלול וימים נוראים

קונטרס

שערי יוסף

אלול – ימים נוראים

יוסף (בלאמו"ר חיים בנימין שליט"א) אביטבול

ט"ו אלול תש"פ

שערי יוסף אלול וימים נוראים

יו"ל

לעילוי נשמת זקנתי הרבנית הצדקנית

מרת עליזה עישה בת לאוני ע"ה

אשת חבר לזקני מרן הגר"א פורת טהרני שליט"א

נלב"ע כ' שבט תש"פ ת.נ.צ.ב.ה

יו"ל ע"י

מכון יד יוסף

כל הזכויות שמורות למו"ל

נשמח לקבל הערות והוספות

בכתובת מייל: as0583233587@gmail.com

שערי יוסף אלול וימים נוראים

תוכן הענינים

8 אמירת יו"כ קטן
10 כשחל ר"ח בשבת או ביום א'
10 עליה לקברי אביו או אמו בערב ר"ח אלול
11 עניני חודש אלול
11 שבת מברכים אלול
12 ראש חודש אלול
12 ראה אלול הגיע
12 בר"ח אלול מתגלה מלכות הקב"ה
13 חודש אלול הוא כולל כל חודשי השנה
13 אלול מלשון חיפוש
13 חודש אלול מזל בתולה
13 האדם יסדר עניניו בחודש אב
14 חודש אלול כולו רחמים
14 רמזים לחודש אלול
14 זהירות בחודש אלול
15 באלול אפי' הדגים רועדים
15 באלול יש ס"ד בלימוד התורה
16 דרשת הח"ח לניצול הזמן
16 תענית דיבור בחודש אלול
17 לימוד מוסר באלול
17 טוב ללמוד בספר הקדוש תומר דבורה
17 לימוד בספר אורחות חיים להרא"ש
17 אמירת תהילים בחודש אלול
18 לימוד משניות בחודש אלול
19 לימוד זוהר הקדוש
21 במנהג אמירת לדוד ה' אורי וישעי וכו'
21 למה אומרים לדוד ה' אורי וישעי
21 אם עדין לא פסע האם יכול לומר לדוד ה' אורי וכו'
22 אמירתו בהתלהבות עצומה פסוק בפסוק
22 לפי הגר"א ומנהג הספרדים שלא לומר לדוד ה' אורי וכו'
23 אם יש דין לומר לדוד ה' אורי וכו' עם הציבור
23 לומר לדוד ה' אורי וישעי בע"פ
26 במנהגי ודיני תקיעת שופר בחודש אלול
27 למה הצריך הטור ב' ראיות
27 שיטת הרוקח
27 כדי לערבב את השטן
27 התקיעה בחודש אלול מועילה יותר מהתקיעה בר"ה
28 התקיעה היא הכנה וזימון למשפט
28 מה תוקעים תשר"ת או תשר"ת תש"ת תר"ת

שערי יוסף אלול וימים נוראים

28 מתי מתחילים לתקוע ביום א' דאלול או ביום ב' באלול
29 לתקוע ערב ובוקר
29 מנהג הספרדים שלא לתקוע בחודש אלול
30 למה מפסיקין מלתקוע בערב ר"ה
30 למה מפסיקין
30 כדי לערבב את השטן
30 תשלומין לתקיעת שופר
31 לחזר אחר שופר במנין אחר
31 אם עומד באמצע שמו"ע האם מותר להפסיק לשמוע את התקיעות
32 למה אין מברכים על תקיעת שופר שבחודש אלול
33 תקיעת שופר שמפריע לשכנים
35 לעבוד לפני המתפלל להביא שופר
35 שמיעת שופר קודם התפילה
35 קטן לתקוע
36 אדם שאינו שומר תורה ומצוות לתקוע
36 האם אשה חייבת בתקיעת שופר בחודש אלול
36 בעניין איסור בל תוסיף בתקיעות באלול
36 לדקדק בתקיעות חודש אלול
37 עמידה בתקיעות של חודש אלול
37 נישואין בחודש אלול
44 אמירת סליחות בחודש אלול לבחורי ישיבה
49 תקיעת שופר בסליחות
50 לא ללמוד בעת הסליחות
50 אין דין להקפיא את המתפללים בימים נוראים
52 הליכה לבית הקברות ולקברי צדיקים בערב ר"ה
57 בגדר חיוב נשים בתקיעת שופר
	אשה שהשנה מחמת נגיף הקורונה אינה שומעת תקיעת שופר האם צריכה
57 לעשות התרת נדרים
59 זמן התקיעות ליחיד
59 האם לקחת כסף על התקיעות
60 חיוב מצות שמחה בראש השנה
61 בגדר האיסור שינה ביום ראש השנה
64 למה אין לחוש בזה משום ניחוש
64 האם צריך לקום בעלות השחר
67 אם התעורר משנתו אחרי הנץ
67 בן ישיבה שמתפללים בישיבתו בשבע ורוצה להתפלל בנץ
68 מה הדין אחרי חצות היום
69 אם יפריע לו לריכוז בתפילה
70 ביום השני של ר"ה
70 אם יושן על השולחן

שערי יוסף אלול וימים נוראים

71	מה הדין נרדם מאליו.....
71	ללמוד או לומר תהלים בזמן זה.....
73	הולך בטל כישן דמי.....
74	לא לאכול הרבה ביום ר"ה.....
74	האם מנהג זה שייך בנשים.....
74	חינוך קטנים.....
74	תפילה בנוך בר"ה וישן לפני חצות.....
75	ראש השנה שחל בשבת.....
75	איסור שינה בעשי"ת.....
76	האם מותר לשבת לפני המאריך בתפילתו בראש השנה.....
76	אמירת תשליך.....
77	בדין אמירת אבינו מלכנו עם הציבור.....
78	הערות והוספות על פרדס יוסף החדש על ראש השנה.....
96	הערות על קובץ מה טובו אהליך יעקב ח"ד בהל' ימים נוראים.....
106	בגדר דין עשיית כפרות.....
109	אם מהני כפרות שלא בפניו.....

שערי יוסף אלול וימים נוראים

אמירת יו"כ קטן

הנה במקור הדין של יו"כ קטן, הנה בקונטרס שער יוסף בעניני חודש אלול וימים נוראים (עמ' 13) שע"י אמירת תפילת יו"כ קטן, מבטל מעל האדם בפרט ומעל עם ישראל בכלל כל גזרות קשות ורעות וכו', וכמו שהעיד ע"ז באיגרות ר' שלומל מזמן האר"י שהיו עושים בכל ערב ראש חודש תענית וסליחות ותפילות ודברי כבושין וכל העם חוזרים בתשובה ולכן הייתה להם בריאות ושפע גדול.

ומנהג זה מבוטא כבר במקרא (בספר במדבר פרק כ"ח, פסוק ט"ו כאשר הקב"ה מצווה את עם ישראל להביא קרבן חטאת בראש חודש ומשמע שזה יום דין, וכן משמע בגמ' בשבועות (דף ט' ע"ב) ובחולין (דף ס' ע"ב שר"ח הוא יום כפרה, והגם שמיעט הקב"ה אור הלבנה בשבעת ימי הבריאה).

שערי יוסף אלול וימים נוראים

והנה כיון שר"ח הוא יום של שמחה, ולכן הנהיגו המקובלים רבי משה קורדובירו להתענות בערב ר"ח, ואע"פ שאינו מוזכר בשו"ע הביאו בפר"ח. וגם הנהיגו לומר סדר יו"כ קטן, ונוהגים לאמר זאת שמונה פעמים בשנה, והיינו בכל ערבי ר"ח, חוץ מאשר לפני ר"ח חשוון, טבת, אייר ותשרי.

לא אומרים בערב ראש חודש חשוון מפני שזה עתה היה יום כפור "הגדול" או משום שאנו עדיין בימים שלא אומרים תחנון בגלל סוכות. ולא בערב ראש חודש טבת – שהוא חנוכה. ולא בערב ראש חודש אייר – כי בניסן אסור להתענות. ולא בערב ראש חודש תשרי, שהוא ערב ראש השנה ויש עניין להסתיר את ראש השנה מהשטן שלא יבא לקטרג. וסימנך, ח ט א ת שבחדשי חטא"ת, לא מתוודים כנגד חטאת ר"ח.

הח"ח הנהיג תפילת יו"כ קטן אצל חסידי גור - ויש קונטרס של תפילה זו שנדפס בלודז' וכתוב בשער האחורי "בלאדז' לא נהגנו בתפילה זו עד שנודמן אצלינו הכהן הגדול בעל חפץ חיים שליט"א ועוררנו על כך ומאז נהגנו בזה. ומעשה שהיה כך היה. החפץ חיים הגיע ללודז' בערב ראש חודש ונכנס לשטיבל גדול של חסידי גור להתפלל. כשעה לפני השקיעה שאלם מדוע אינם מתחילים כדי שיהיה זמן לומר תפילת יו"כ"ק, ענוהו שאינם נוהגים בזה, לשאלתו מדוע באמת לא, השיבוהו שגם הרבי שליט"א לא אומר. אמר להם הח"ח אמרו נא עימי תפילה זו ואחר התפלה אסביר לכם מדוע מנהגו של הרבי לא נוגע לנו. הח"ח כידוע היה מוערך ונערץ גם על כל גדולי האדמורי"ם, סברו וקיבלו והיתה התעוררות גדולה. לאחר התפילה אמר להם הח"ח, כשנסעתי מראדין לכאן, התיישבתי ברכבת והתפללתי תפילה קצרה שיומן לי הקב"ה שכן יהודי נעים הליכות, ואכן מתיישב לידי יהודי נחמד, לשאלתי לאן פניו מועדות, ענה לודז'. שמחתי מאד. לאחר תחנון בודדות הוא מצלצל ופונה לרדת. שאלתיו הלא רחוקים אנחנו עד מאד מלודז'. אמר לי, רבי, לכבודו יש אמצעים לקניית כרטיס ללודז', אני דל ואביון כספי הספיק רק לכמה תחנון. כעת אני יורד ומקבץ עוד נדבות ואז קונה כרטיס לעוד כמה תחנון, וכן הלאה. הרבי שליט"א אומר להם הח"ח: הוא עשיר במצוות ובמע"ט ומספיק לו הכרטיס של התשובה מיום כיפור ליום כיפור, אנו העניים מוכרחים כל ער"ח לעשות תחנון נוספת של תפילה ותשובה ברבים. סברו וקיבלו עליהם לנהוג בזה מכאן ולהבא.

המלצת הקה"י על יוה"כ קטן - ומרן הסטייפלר זצ"ל היה נוהג בכל עת שבאו לפניו עם צרה לפרט או לאיזה ציבור, להמליץ לומר תפילת יום כיפור קטן בכוונת הלב, והיה בעצמו מספר על עובדות שראו בעקבות כך ישועות גדולות. הרי יש בזה כמה פעמים יג מידות, ויודי מחמם לב, וכמה תפילות עוצמתיות והזכרת זכות אבות בכמה מיני אופנים וקבלת עול מלכות שמים. (כך מבואר בספר פניני רבינו הקהלות יעקב עמ' לט).

ולענין אמירת יו"כ בערב ר"ח אלול, כתב המטה אפרים (תקפ"א אות ג') שבער"ח אלול נהגו רבים להתענות ולעשות סדר כפור קטן אף במקום שאין נוהגין לעשות כסדר הזה בשאר חודשים כדי שיכינו לבם בתשובה, ואם חל ר"ח בשבת יש מקדימים לעשות ביום חמישי שלפניו, וקצת אנשי מעשה אין נוהגין כן, והביאו בכף החיים (תקפ"א ס"ק כ"ג). ואכן בערב ראש חודש אלול נהגו בהיכלי הישיבות ובהרבה מחצרות החסידים לומר תפילת יום כיפור קטן ברוב עם. וב'קצה המטה' שם (סק"ט) נותן לדבר סיבה: "שגבה מאד היום כפור קטן של ער"ח אלול מער"ח של כל השנה, אשר כל אדם צריך לעורר עצמו לתשובה על כל ימי החודש, ולא לחינם נקרא יו"כ"ק ושמה קא גרים לחפש במעשים – כל שכן וק"ו ליום כפור קטן זה שהוא ערב ר"ח אלול, שהוא סוף של השנה... וצריכים להתבונן על מעשים מכל השנה במה עסקנו, וכל אחד מישראל צריך לעשות

שערי יוסף אלול וימים נוראים

חשבון הנפש לבל יבוא בבגדים מלוכלכים לפני המלך הקדוש. "וב"שער יששכר" כותב, שמקור הטעם ליוכ"ק בכלל הוא מערב ראש חודש אלול, כי בכ"ט אב שהוא ער"ח אלול נתרצה הקב"ה לישראל למחול להם, ואז עלה משה רבנו לארבעים יום לקבל את הלוחות השניות. ועל שם זה יש לומר שנקרא ערב ר"ח אלול יום כפור קטן, שבו ההתחלה של יוה"כ ושהיה בו הסליחה כמו ביוה"כ, ויוה"כ בכלות הארבעים יום – הוא יום כפור גדול; ואולי על שם זה קראו גם לשאר ער"ח יום כפור קטן."

ולענין ערב ר"ח ניסן, עי' מה שהארכנו בזה בשער יוסף בהל' חודש ניסן (עמ' יט') שאף מי שאינו נוהג כל השנה לומר יו"כ קטן ער"ח ניסן יאמר, עי"ש עוד, ולכאורה משמע דוקא שמה, אבל שם הבאנו שכתב בספר "דרכי חיים ושלום" (אות תקלה) שהטעם הוא משום שר"ח ניסן הוא ראש לכל השנה, וא"כ אולי גם הכא ר"ח אלול, שהוא לפני חודש הרחמים והסליחות יש לעמוד בתחינה ולבקש רחמים עבור הפרט והכלל. וע"ע בריש הגדה של פח יד יוסף מה שהארכנו בענין זה].

כשחל ר"ח בשבת או ביום א'

והנה כשחל ר"ח בשבת או ביום ראשון מקדימים ואומרים יו"כ קטן, ביום חמישי ולא ביום שישי, דביום שישי הוא אסור באמירת תחנון, והנה נח' הפוסקים לענין זמן התענית, דעת הבא"ח (שנה ב' ויקרא ד') שיתענו ביום ו', אבל הכף החיים (סי' תי"ז ס"ק כ"א) כתב להקדים את התענית ליום ה', וכן כתב בערוך השולחן (סי"א), והמשנ"ב (תי"ז סק"ד) כתב שאותם שאומרים סליחות יתענו ביום ה', ואותם שאין אומרים סליחות יתענו ביום ו', (ובמשנ"ב תק"ז ס"ק י"א) לא משמע הכי אלא ככה"ח).

עליה לקברי אביו או אמו בערב ר"ח אלול

נשאלתי האם מותר לעלות לקבר אביו או אמו בשנה הראשונה לפטירתם בער"ח אלול, הנה טור (י"ד סוף סימן שדמ) "וליום ג' וז' עולין לבית הקברות ומבקרים אותו וליום ל' ושוב אין מבקרין אותו ותכלית י"ב חדש משכיבין ומבקרין אותו", וכן הוא ע"פ הזה"ק (פרשת ויחי, דף רכה ע"א) הובא בדברי תורה (להמנח"א ממונקטש, ח"א אות כח) ובספר גשר החיים (פכ"ט ס"א), וכן במשמרת שלום (דף יג אות כו), ואף בזמנים שעולים לקבר אין מתפללין על החיים אלא רק לעילוי נשמתו,

וכתב בגשר החיים (שם ס"ב) כתב שבשנה ראשונה אין מתפללין על קברו בשביל החיים, דאז עדיין שרוי המת בימי דין שלו, ומתפללים אז רק לע"נ, ובצרוך החיים (רי"ח) כתב שיש מסורת בשם הגר"א שביקור בשנה הראשונה גורם רעה לנפטר, ועל כן יש נמנעים מכך חוץ מהימים שנהוג לעלות (השבעה, השלושים וכו') וסיים שכן נוהגים הרבה מהאשכנזים. והוסיף בתחילה שהמנהג הפשוט אצל עדות המזרח שמותר לבקר את הקבר גם בשנה הראשונה כשיש איזה צורך.

ובשו"ת מלבושי יו"ט (או"ח סי' לט ד"ה ואם תאמר) כתב שלא מצא מקור למנהג זה שאין לעלות בשנה הראשונה, אולם העירו הפוסקים ממדברי הטור, ובשו"ת מלמד להועיל (ח"ב סי' קמד) כתב להקל בשעת הדחק, ובדברי תורה (שם) כתב להקל כשמתפללים לעי"נ המת, וכ"כ בשו"ת קנין תורה (ח"ה סי' קיט אות ד) וכן כתב שו"ת שרגא המאיר (ח"ו סי' ח אות ד) ובהליכות שלמה (תפילה, פי"ח הערה 74), ובלבד שלא יתפללו על צרכי החיים, אלא דיש לדון מה הדין היכא שאנו מספוקים שאם יגיע לקבר יבקש גם בשבילו, האם יש להתיר ללכת לבית הקברות.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

אלא שלענין נשים לעלות לבית הקברות ידוע מש"כ באגרת הגר"א בזה"ל: ותשמור שלא תלך לבית הקברות כלל וכלל ששם מתדבקים הקליפות מאוד, וכ"ש בנשים וכל הצרות והעוונות באים מזה עכ"ד. וכך נהגו רבים, וכמו שהובא בנטעי גביראל (נדה ח"א פרק מב הערה יא) שכך נהגו הגר"ח והגר"ז מבריסק, [וע"ע בספר אעלה בתמר (עמ' קעז) הובא דעת הגר"א ש"אין ראוי לילך על הקברים הואיל ובבית הקברות יש כוחות הטומאה לא כדאי להרבות שם ובפרט נשים ידירו רגליהם לגמרי משם ובאמת בבריסק אין הולכים לבית החיים אפי' ביארצייט וכן הגר"ח לא היה הולך לקבר אביו הבית הלוי ומסופר על הגר"א ששנה אחת הלך לקבר אמו יחד עם אחיו שכולם היו צדיקים גדולים ואח"כ סיפר הגר"א שראה שהאמא יצאה מקברה ומחתה כפיים משמחה אך לשנה אחרת לא רצה שוב ללכת ואמר אע"פ שאמא שמחה אבל לי זה הזיק ואינו נכלל בכלל החיוב של מכבדה במותה דרך אגב ביאר רבינו מדוע רק מחתה כפיה ולא שרה בפה, עכ"ד, וכן הובא באורחות רבינו (ח"א עמ' שט) שכך גם נהג החזו"א מטעם המובא באגרת הגר"א, וכן המנהג בקרב הספרדים, וכמו שכתב בספר נשמת ישראל (סו"ס קצה) ידועה בזה דעת רבותינו הספרדים לקדושים אשר בארץ הלא המה הגר"ר יעקב מוצפי זצ"ל והגר"ר יהודה צדקה זצ"ל אשר מאוד מאוד הזהירו בזה ברבים לבת תיכנס אשה לבית החיים כלל אף בימי טהרתה והוא ע"ם הסוד ומאוד החמירו בדבר זה עכ"ד. ועלנן ברי צדיקים ראה בספר במחיצת רבינו הלכות והליכות מהגר"י קמינצקי, נוהגים בכמה מקומות והוא מנהג ישן שנשים אינן הולכות לבית העלמין ומה שהשנים הולכות לקברי צדיקים בארץ ישראל אינו סתירה למנהג זה, משום שהטומאה שבגללה נשים אינה הולכת לבית הקברות לא שייכת לקברי צדיקים עכ"ד, ומ"מ פחעמ"ה, וראה עוד מש"כ הגר"מ גרוס בספר אדמת קודש (עמ' תצא) שמנה רוב העולם שאין הנשים נמנעות מהליכה לבית הקברות ע"ש.

וע"ש עוד כמה מנהגים שבשעה הלוייה מותר וכמו שכתב באדמת קודש ע"ש עוד, וכן ראה בפתחי תושבה (סו"ס קצה) שכתב בספר חמודי דניאל (כ"י) נהגו הנשים שלא לילך לבית החיים להתפלל בימי נדתה ונכון הוא, והוא ע"פ דברי הרמ"א שאין לאשה להכנס לבית הכנסת או להתפלל וכו' ע"ש, והיינו משום מש"כ בקונטרס שערי יוסף הל' בין הזמנים שקדושת בית הקברות כקדושת בית הכנסת. וע"ש עוד בספר אדמת קודש. וע"ע בספר מהרש"ם בס' דעת תורה, ובס' נחמו עמי (עמוד קד אות ה) בשם הגרשז"א, שאשה נדה לא תלך, וע"ע בשו"ת באר משה ח"ח סו"ס סו, ובשו"ת יביע אומר ח"ד חיו"ד סימן לה אות ה'.

ולעצם המנהג לעלות לקברים בער"ח אלול, הנה מבואר בדברי המקובל הגר"י אלפיה בספר שיח יצחק (דף קעז ע"ב) שהביא שם את התפילות שנוהגים להתפלל במשמרת ערב ר"ח ניסן וער"ח אלול ע"ש, וכן הביא האי מנהגא מרן הגרע"י בשו"ת יחווה דעת ח"ו סימן ה' את המנהג שנוהגים בירושלים לבקר בבית הקברות בער"ח ניסן ובער"ח אלול על קברי ההורים.

וראה עוד מש"כ בקב הישר ובשו"ת שדה הארץ ח"ג אבן העזר סימן יא ובשו"ת משפטי צדק חיו"ד סי' יד, ובשו"ת פרי הארץ ח"ג חיו"ד ס"ז, וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ד חיו"ד סימן לה אות ז' ע"ש.

עניני חודש אלול

שבת מברכים אלול

ידוע מש"כ הגר"י ס זצ"ל באגרות "אור ישראל" (אגרת י"ד) "מלפנים כשאר ידעתי, כל איש אחזו פלצות מקול הקורא קדוש אלול", והובא בכתבי הגר"ר ישראל סלנטר (עמ' פ"ט) שתלמידיו היו מספרים שתפלת המוסף של הגר"י ס בשב"ק מברכין אלול, אחר שקול הקורא קידש חודש אלול

שערי יוסף אלול וימים נוראים

זיעזעה את נפשו, וכבר הייתה תפילה של אלול, ואפ' שכל התפילות של כל ימות השנה היו קודש בכל אופן היה ניכר משהו שונה בתפילת מוסף.

ובספר תולדות החפץ חיים (עמ' ק"ח) שסח להם רב גדול שפעם נזדמן לו להתפלל עם החפץ חיים זצ"ל בבית הכנסת בשבת מברכים אלול וכשהתחיל החזן לומר: "ר"ח אלול יהיה ביום ה..." הזדעזע הח"ח וירתע כל גופו והתפרץ בבכי גדול, עד שאחמה וחרדה נפל על כל קהל המתפללים.

ובספר "קדוש אלול (עמ' 31) הובא שסיפר הגר"ש אויערבאך זצ"ל "זכרוני בילדותי כשהלכתי עם אבי מורי זצ"ל במוצאי שב"ק מברכין אלול, להלוותו של הגהצ רבי דוד בהר"ן זצ"ל בבתי נייטין שבירושלים, ואז קם הג"ר זליג ראובן בענגיס זצ"ל ונהם בהספדו בקול ארי קול בכי ומספד ותמוררים, והעיד כי הוא זוכר בילדותו שבשבת מברכין אלול, כשהיה החזן קורא אלול רבתה הבכיה בבית הכנסת מכל פינות עד שנזקקו להביא מים להייות נפשם שלל כמה מתפללים שהתעלפו.. ע"כ.

ראש חודש אלול

כתב הגר"א (בביאורו למגילת אסתר) על הפסוק (אסתר א ג-ד) בשנת שלוש למלכו עשה משתה... ימים רבים שמונים ומאת יום, וכתב הגר"א וז"ל: אמרו חז"ל (על הפסוק ושאה כי תזוב... ימים רבים) מימים שנים, רבים שלשה, למה נקרא רובים שלם של צער, כי ידוע שהשנה הוא שס"ה ימים ורביע והרי מקצת היום ככולו, נמצא שהשנה נחשבת כסס"ו ימים, והנה, אין דנים את בני ישראל אלא על מחצה מהם, כלומר על הימים ולא על הלילות, כמו שאמרו (שבת פט:): "דל פלגא דלייליא" כלומר שאין להענישם על הלילות כי בזמן הזה הם ישנים.. נמצא שכביכול רק קפ"ג ימים בידו של היצה"ר הם, וכנגד ימים הללו הייתה סעודת אחשוורוש, היצר שמונים ומאת יום, וג' ימים הנותרים (מק"פ עד קפ"ג) הם ר"ח אלול ור"ה ויוה"כ הנקראים ימים רבים (סה"כ ג' ימים) שהן ימי צער ליצה"ר, וכלומר שבימים הללו שבים בני ישראל בתשובה שלימה ומודה ועוזה ירוחם, ע"כ הן ימי צער ליצר הרע.

ראה אלול הגיע

הנה השנה (תשע"ט) ר"ח אלול חל בשבת קודש פרשת ראה, ומתאימים מאוד הדברים למה שהיה אומר הרה"ק מסאדיגורא זי"ע שרמז בפרשת ראה שזה ר"ת ראה אלול היום, וידוע אותו רמז בשינוי קצת ראה אלול הגיע, וע"ע בבאר הפרשה (פרשת ראה תשע"ט, הערה כ') עי"ש.

בר"ח אלול מתגלה מלכות הקב"ה

כתב בקדושת לוי (דברים ראש השנה) הנותן בים דרך (ישעיה מג' טז') זה ר"ח אלול (עי' ב"ר ו'), הכלל הוא, כי בראש חודש אלול השם יתברך מגלה אלקותו ומלכותו לנשמת ישראל, וכי הוא מנהיג את כל העולמות בחסדו הגדול, וישראל עם קדושו ממליכים עול מלכותו עליהם, וזה הנותן בים דרך זה ראש חודש אלול... שבר"ח אלול מגלה השי"ת לנשמת ישראל כי הוא מנהיג העולם. ובר"ח אלול נפתחים י"ג מקורות של הי"ג תיקוני דינקא דעתיקא (שער רוח הקודש יחוד ט"ז) ואף שבספרא דצניעותא (פ"ב בד"ה זימנא וכו') משמע שהם נפתחים מתשרי.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

וכבר כתב החמ"י (ר"ה ב' ע"ג) וז"ל: ואמרו המקובלים מדלא קאמר וכו' ואמר בזימנא דמטא, לרמוז לזמן חודש אלול שאז נפתחין המוקרין כנודע, וכתב הגר"ש דבילצקי זצ"ל (בספרו אוצר נחמד עמ' כז) שלענ"ד אפשר לומר דאלול הוא רק בבחינת הארה בעלמא, ועיקר ההתגלות הוא בתשרי.

חודש אלול הוא כולל כל חודשי השנה

בספר שער המלך (פ"ב) כתב "חודש אלול כולל כל חודשי השנה כי הוא כנגד היסוד, בחינת יוסף, וכמו שיוסף היה מכלכל את כל אחיו, כן כל החדשים מצפים שיזונו ויפרנסו ויהיה להם תקומה מחדש" עכ"ד, והביאו הגרש"ד זצ"ל, בספר אוצר נחמד (שם).

אלול מלשון חיפוש

"אלול". תרגום המילה "אלול" הוא חיפוש, חיטוט בילוש, כפי שמתרגם אונקלוס על הפסוק ויתורו את הארץ – "ויאללון ית ארעא", (במדבר שלח) והיינו שהאדם צריך לחפש במעשיו וע"י כן לחזור בתשובה.

חודש אלול מזל בתולה

מזל החודש מזלו של חודש אלול הוא – בתולה. על שם הפסוק: "שוכי בתולת ישראל, שוכי אל עריך אלה" (ירמיה לא) "כאשר עם ישראל חוטא, הוא נמשל לאשה הסוטה תחת בעלה. אולם כאשר הוא עושה תשובה שלימה, הקב"ה מוחק לו את העוון כליל, ואז הם בבחינת "בתולה" – יוצרים קשר חדש עם הקב"ה, נקיים ומטוהרים מכל חטא, כאילו מעולם לא חטאו.

ועוד הביא במחזור בית אל (דיני חודש אלול דין ז') שהביא מה דרמזו על אומרם ז"ל אחורי ארי ולא אחרי אשתו ומנוח עם הארץ היה שהלך אחר אשתו, דחודש אב מזלו אריה, ואלו מזלו בתולה, ויש לאדם לשוב אחרי חודש אב שבמזל ארי, ולא להמתין לאחר חודש אלול אלא שבמזל בתולה, (ועי"ש עוד שכתב (אות י') שבעל תשובה כתינוק שנולד דמי, וזמן יצירת הולד הוא ארבעים יום, וע"כ יש לשוב ארבעים יום קודם יו"כ, מתחילת ר"ח אלול, ואיך יתחיל אז לחזור בתשובה אם לא שיתעורר כבר מר"ח אב).

האדם יסדר עניניו בחודש אב

וראה מש"כ עוד הרב חיים רבי שליט"א ראש מסודות עטרת חכמים בחולון, ראשית, הנהגה טובה מאוד לחודש אלול ועשרת ימי תשובה שהם ארבעים יום כמו משה רבינו ע"ה שעלה להר סיני ולמד תורה עם השם יתברך ארבעים יום הללו, כך כל יהודי ירא ה' שרוצה להרגיש התעלות בימים נוראים, יזהר מאוד לשמור עצמו שבארבעים יום אלו שלא יצא מבית המדרש, שלא לראות ח"ו את הרחוב הפרוץ רח"ל, כי אם מבית הכנסת לבית המדרש ולשיעורי תורה, וחזור חלילה. וכמו כן, יש להשתדל לא לצאת לאירועים וכיוצ"ב רק בהכרח גמור על פי שאלת חכם, ויהיה הביקור קצר ולענין.

ולהגיע להנהגה זו צריכים להכין את המשפחה לכך, ולטפל בסידורי הבית וכן בקניית בגדים לחגים, ואף הכנות גדולות לסוכות אם יש צורך, וכן טיפולי שיניים וכיוצ"ב, הכל יעשה בימי החופשה

שערי יוסף אלול וימים נוראים

שלפני אלול. קבלה הראויה לכל השנה כולה בדור היתום והפרוץ שלנו, אין כמו שמירת העיניים והתגברות על יצר הסקרנות, וזוהי עבודה גדולה ויש לה חשיבות מרובה לשנה כולה. ואשרי המבין זאת, ומי שלא עמד בקבלה שקיבל, צריך לעשות חשבון נפש: למה נכשל, ולהתייעץ עם חכם כיצד לשמור על קבלה מתאימה. ומסתבר, שכדאי לחזור שנית על קבלה שנכשל בה, מפני שאם קיבל קבלה מסוימת, כאן החסרון שלו, כאן התיקון שלו, ומ"מ אפשר להוריד באיכות הקבלה קצת כדי שיוכל לעמוד בזה.

חודש אלול כולו רחמים

כתב הגר"א (חדושים שבסוף הליקוטים לספר יצירה) שחודש אחד שהנהגה בו שונה מכל ימות השנה, שכל החודש כולו רחמים, אולם יש להוסיף שכדי שיהיה רחמים עלינו לעשות מעשים טובים ולהתחזק בלימוד בתורה הקדושה בהתמדה וברציפות, כדי שהקב"ה יעורר עלינו רחמים.

רמזים לחודש אלול

והנה מובא בספרים הקדושים רמזים לחודש אלול, ובאוצר דינים ומנהגים כתב: אני לדודי ודודי לי. וכן ומל' ה' אלהיך את לבבך ואת לבב וגו', וכתב בשל"ה הקדוש (דף ריג) שבא להורות שהוא החודש האחרון בשנה לתקן את מה שפגם בשנה שעברה, ועוד סימן ושאר לא צדה ואלהים אנה לידו ושמתי לך ר"ת אלול, ובאו בזה לרמוז כי חדש זה נתנו השי"ת לכפרה לכל מי שחטא בשגגה, ועוד סימן לה' ויאמרו לאמר אשירה, ר"ת למפרע אלול, וביאר בנגיד מצוה (סה): לרמוז כי אז יצאו מגלות כל הנצוצות.

ובמחזור בית אל (חודש אלול אות כ"ח) כתב שאשר לא שם לבו לזאת לחזור בתשובה, אף אתה הקהה את שיניו שיקוים בו אלול, ר"ת אוי לו ואוי לנפשו רח"ל.

זהירות בחודש אלול

והנה כתב (שער רוה"ק דקכ"ח ע"א) שירבה בתשובה וירחיק את עצמו מעבירות ויהא אין ירא וחרד את דבר ה' וירחק עצמו מהקפידה ומכעס, אפילו לדר מצוה, וכן יתרחק מהליצנות ומהגאווה, ויזהר מאד בברכת הנהנין.

ובמחזור בית אל (דיני חודש אלול אות כח) יזהר בחשש איסור אכילה ושתייה, וכגון בחששות תולעים ובירקות.

ובבא"ח ספר אדרת אליהו שכתב שאם נזהר בימים אלו מכל חטא, בטוח הוא שיתגבר על יצרו גם בשאר ימות השנה, אבל אם לא יגמור כראוי וילכד ברשות היצר בימים אלו, קרוב הוא לחטוא גם בשאר ימות השנה, דימים אלו כדוגמת הלב והמוח על האדם שאם ניזוקו הוא היזק על הגוף.

עוד כתב הגרב"צ מוצפי שליט"א, (והבא בשו"ת דורש מציון) וז"ל: א', לסיים נביאים וכתובים, תרי"ג מצוות, תיקוני הזוהר עד יום הכיפורים, תהלים, לומר סליחות עם דמעות ותחנונים. ב, כתב הרב יסוד ושורש העבודה. ללמוד תרי"ג מצוות. ייחשב כאילו קיימם, וגם יזכיר לעצמו מה לתקן ג, לימוד מוסר. כל יום חצי שעה, ראשית חכמה, שערי תשובה, שבט מוסר, אפילו הוא גדול בישראל. ד, להתפלל על עם ישראל. להוריד דמעות על העניים, החולים, עקרות, בנים ובנות

שערי יוסף אלול וימים נוראים

רווקים, על הנוער הנושר, על חילול השבת, על חילול הכותל המערבי נפש האומה, על מופעי תועבה בחוצות ערי ארץ הקודש ובעיר ירושלים בעיקר, על הפריצות ברחובות, על בעיות גזל מרמה, מחלוקות ושנאת חינם, על הקנאה וחוסר דרך ארץ.

ה, תיקון חצות. כל חצות לילה ולפחות יתחיל בליל שני וחמישי, ויבכה על בית השם שנשרף, על ירושלים החריבה והבזויה בבתי עבודה זרה, על הריגת עשרה הרוגי מלכות במיתות משונות, על טבח ביהודים בכל הדורות, על חינוך הילדים, על שלום בית, פקידת עקרות, על צאצאיו שילכו בדרך השם יתברך.

ה, הלומד תורה בלילה. הופך מידת הדין לרחמים. מכניע את השטן, מכניע אומות העולם והמחבלים, זוכה שיזכור לימודו, נקרא בן קרוב להשם יתברך, חוט של חסד עליו כל היום, זוכה לבנים תלמידי חכמים, מלאכים מיוחדים שומרים עליו, "זוכה שהוא שולט על כל הגזירות" [זוהר הקדוש אחרי מות].

ו, הגורמים למחילת עוונותינו. שומע דרשה מפי החכם, עונה יהא שמיה רבא מברך בכוונה, שירת הים בכוונה, מקבל היסורים באהבה, נזהר בקריאת פרשת "את קרבני לחמי" שחרית ומנחה. לומד תורה לשמה לא לעילוי נשמת או לרפואת, אומר תיקון חצות, אומר בשחרית "אדון עולם", ירוץ לבית הכנסת ולשיעור תורה. עכ"ד.

באלול אפ' הדגים רועדים

הנה ידוע מה שאמר הרה"ק ר' אהרן מבעלזא זצ"ל, שאמרה לו אחותו שהיה ילד קטן בעת שהשתבב בחודש אלול, שבאלול אפילו הדגים רועדים, ומדוע אינו מפחד.

ובספר כאיל תערוג (מועדים עמ' שיד) נשאל הגר"א ל שטינמן זצ"ל מה המקור למה שאומרים שבאלול אפילו הדגים שבים רועדים, איך הגיעו לדגים, והשיב דאפשר להביא לזה מקור ממה שאמרו בקידושין (יג' ע"א) דכל שאינו ידוע בטיב גיטין וקידושין לא יהא לו עסק עמהן, אמר ר' אסי אמר רבי יוחנן וקשין לעולם יותר מדור המבול שנאמר אלה וכחש וגו', ובמהרש"א הקשה הא גם בדור המבול חטאו בעריות, ומדוע לא נגזר עונש גם על דגים שבים.

ותירץ המהרש"א שכיון שאז לא היה ממזמרים לא כ"כ חמור העון כמו עכשיו יש ממזרים, והקשה הגר"א, וכי זה משנה אם יש בן ממזר או שלא יצא בן והוא עקר או עקרה, וביאר שהנה בלי התורה אין הגוים מקולקלים אלא במקום שנמצאים, וכמו שלא מגיע קלוקלם לעולמות העליונים.

וכמו שמבואר בנפש החיים (שער א' פ"ד), לכם גם בעוה"ז קלוקלם ביבשה איפה שהם נמצאים, שהרי אין אנשים דרים בים, אבל בני ישראל כל מה שיעשו בין רע ובין טוב זה פוגם בכל העולמות וגם בים, ולכן גם הדגים יאספו, וממילא זה הביטוי שדגים רועדים אפילו בים.

באלול יש ס"ד בלימוד התורה

כתב במשנת רבי אהרון (עניני חודש אלול) רבי אהרן קוטלר זצ"ל, ראש ישיבת ליקוד באמריקה, שבחודש אלול יש יותר סייעתא דשמיא להבין את התורה, משום שאנו יותר קרובים להקב"ה, וע"ע בזה בספר עצות לזכות ביום בדין בימים הנוראים (עמ' סג) עי"ש, מה שדן בזה, דהרי רק בין

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ר"ה ליו"כ הקב"ה יותר קרוב. ועוד הביא בספר עבודת עבודה לכ"ק האדמור מטאש זצ"ל (ח"ב עמ' רפו) שזמן זה מסוגל ללימוד התורה הקדושה דהרי כתוב בספרים שמה שימים אלו הם ימים של רחמים וסליחות משום שמה עלה שמים ארבעים יום, ולמה הוא עלה כדי להביא את התורה.

דרשת הח"ח לניצול הזמן

סיפר הגאון רבי יעקב גלניסקי זצ"ל, (והגדת אלול) אמר לי אדם, תלמיד ישיבת ראדין בעבר: אומר לך מה היה ה"חפץ חיים" זצ"ל דורש כל שנה בתחילת חודש אלול, שלוש דקות דרש. אומר את הדברים בקולו, ואחזור על תנועותיו. הבט בי, ותדמה שה"חפץ חיים" דורש לפניך ואף אני אומר זאת לכם. שמעו, ותדמו שאני ה"חפץ חיים". אקדים ואומר, שבפולין ורוסיה לא גדלו אתרוגים. היו מייבאים אותם מארצות החמות, בקשיים רבים ובתנאים גרועים, רבים נפסלו בדרך ומחיר הנותרים הרקיע שחקים. אתרוג נמכר בין חמישה לחמישים רובלים. הון עתק. בין אלפי לרבעות שקלים. העשירים בלבד רכשוהו.

והקהילות קנו עבור הצבור מקופת הקהל. ואמר ה"חפץ חיים" אנו בחודש אלול והחגים מתקרבים. כל אחד חושב לעצמו: אח, לו הייתי עשיר! כי אז, מה? אזי הייתי רוכש אתרוג לעצמי! אתרוג ולולב, ארבעה מינים. ואילו עשיר מופלג הייתי, הייתי רוכש אתרוג בחמישים רובלים, המצוה שוה כל הון מדוע? כדי לקיים מצוה מן המובחר, הדר שבהדר, פעם אחת. ביום הראשון, מצות נטילת לולב מדאורייתא. בשאר הימים מדרבנן. זכר למקדש. ומלה אחת של תלמוד תורה, שכרה עצום ורב מהאתרוג המהודר ביותר, ומכל ארבעה המינים, ושופר ומצה. מכל התרי"ג גם יחד ובדקה אחת אפשר לומר מאתים מילים אלף, בחמש דקות. כתרי"ג אלפי מצוות ומאחרים לסדר בחמש דקות, וסיים האיש: ס'האט זאך גיטרייסלט. זה הרעיש את הלבבות.

וכן בספר אור יחזקאל עניני אלול למרן הגר"י לוינשטיין זצ"ל שבחודש אלול צריך כל אדם להיות במצב של חטיפת מצוות שהרי אם קצת מתבונן תאדם וירא ונרעש מאימת הדין אזי ראשית כל דבר הוא רץ לשפר את מצבו ולהרבות בזכויות וכיון שכבר אחז"ל פיאה פ"א מ"א ותלמוד תורה כנגד כולם אזי פשוט שהדבר הראשון הוא ריבוי בלימוד אתורה ולפי חשבוננו של מרן החפץ חיים זצ"ל הרי בכל דקה יכולין לומד בערך מאתים מילים ולפי רבינו הגר"א זצ"ל הרי בכל מילה ומילה של תורה מקיים מצוה בפני עצמה של לימוד הנזורה ששקולה יותר מכל המצוות ואם כן על ידי ריבוי לימוד התורה בחודש אלול יכולין להטות את הכף ביום הדין מהקצה אל קצה.

ובספר משנת רבי אהרן למרן הגר"א קוטלר זצ"ל כתב דבחודש אלול יש יותר סייעתא דשמיא להבין את התורה כי בחודש זה אנו קרובים יותר להקביע וקוב"ה ואורייתא וישראל חד הוא עכ"ד.

תענית דיבור בחודש אלול

מרן החפץ חיים זצוק"ל בספרו חובת השמירה פרק י' כתב וז"ל אכן בימים הנוראים הקדושים בודאי נכון מאוד להתנהג במידה הקדושה הזו שישים עצמו כאילם וכלשון הגמ' חולין דף פ"ט ב' מה אומנותו של אדם בעולמ הזה ישים עצמו כאילם וכן שמעתי שנהג הגה"צ רבי יצחק בלאזר זצוק"ל אב"ד פטרבורג מראש חודש אלול עד יום הכיפורים היה משים עצמו כאילם כעצת חכמינו ז"ל והפוחת לא יפחות עכ"פ מעשרה ימים מר"ה ער יוהכ"פ עשרת ימי התשובה עכ"ל.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

וכן בספר יסוד ושורש העבודה (שער המים פרק ד') כתב וז"ל: נוהגים שמקבלים עליהם בלי נדר מראש חודש אלול שלא ידברו שום שיחת חולין ואשרי חלקם כי אין דבר בעולם לטהרת הנפש כמו בלימת פיו משיחה בטילה וגם הוא תועלת גדולה מאוד ומועיל לכוונת התפילה שאין מבלבלים אותו מחשבות זרות עכ"ל, וה"א שהרי ידוע מש"כ באגרת הגר"א שזה יותר מכל התעניות והסיגופים שבעולם עכ"ד, ובמה שנתבאר בקונטרס שער התורה.

לימוד מוסר באלול

וכתב מרן רבי ישראל סלנטר זצ"ל אור ישראל אגרת ז' וז"ל רבותינו הקדמונים נ"ע סמכו על פררר"א והתקינו לתקוע שופר באלול וכו' לעורר האדם משנתו ומהבלי טרדותיו לפקח על מעשיו וכוו וז"ל האריך שם שבדורות קודמים היה זה מספיק לעורר חררה נוראה ואילו בזמנינו הלב אטום ואין זה כ"כ משפיע עלינו להתעוררות ולכן צריך גם הרבה לימוד המוסר בימים אלו עיי"ש.

טוב ללמוד בספר הקדוש תומר דבורה

הנה מלבד המעלה ללמוד בספר הקדוש "תומר דבורה" ולא רק מחמת מה שידוע מהרב הקדוש מצאנז' שהלימוד בספר הזה מועיל להנצל מהמחלה הארורה, אלא זה גם מוסיף טובות לאדם וללמדו להדבק בדרכי הבורא יתברך, וכמו שרגיל זקני הגאון רבי אליהו פורת טהרני שליט"א. רגיל בו, ומוסר בו שיעור כל שבת קודש לאחר תפילת מוסף. ועוד כתב בספר "ישמח ישראל" (עניני אלול) שיש מעלה גדולה ללמוד בספר הקדוש "תומר דבורה" בחודש אלול, ונראה לבאר משום שע"י שהקב"ה יעבור מכסא דין לכסא רחמים, עליהו להתנהג במידת הרחמים, ואיך ע"י שנלמד בספר הקדוש תומר דבורה.

לימוד בספר אורחות חיים להרא"ש

בקעלם נהגו לקרוא אחרי תפילת שחרית בחודש אלול אורחות חיים להרא"ש והחזן היה אומר קטע קטע בניגון המוקבל והציבור אחריו, וכך נוהגים בישיבת ליקוד בארה"ב, והובא בספר לקט רשימות בעניני חודש אלול וימים נוראים (עמ' י') שהמשגיח דליקוד רבי נתן מאיר וואכטפויגל זצ"ל היה לו קיבעות ביום חמישי להיות הקורא והיה זה לשם דבר בישיבה דשם ובפרט שהיה אומר את הקטע "ואל תבהל על מעשיך" שזה מה שבקעלם יהיו עובדים על המידה שכל דבריך יהיו בנחת לכל אדם ובכל עת נאמר גם על האדם עצמו וגם אם הוא מוגבל.

והובא שם שסיפר המשגיח זצ"ל שהוא נסע במכונית עם נהג שנסע במהירות וטעה בדרך ונתעכבו במשך 40 דקות לתקן מה שקלקל הנהג, ואז אמר המשגיח הרי למדנו ביום חמישי אל תבהל על מעשיך.. כנראה שזה לא סתם קריאה בעלמא (בלא לעבוד ע"ז). ועוד הובא שם שטען המשגיח שאסור לשלוח לעמוד מי שאינו בקי בניגון כיון שהניגון הוא העיקר.

אמירת תהילים בחודש אלול

במטה אפרים (סימן תקפ"א, ס"ז) כתב והביאו המשנ"ב (שם סק"ג) וז"ל: נוהגין בכל יום של ימי החול, מראש חודש אלול והילך, אחר התפילה אומרים בציבור עשרה מזמורים תהילים, ומתכוונים לגמור כל תהילים שתי פעמים קודם ראש השנה, והוא עולה כמניין כפ"ר... ובימי תשובה שבין

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ראש השנה ליום הכיפורים אומרים יותר מעשרה מזמורים בכל יום בכדי לגמור כל תהילים פעם שלישית קודם יום הכיפורים.

ובליקוטי מהרי"ח הוסיף רמז לאמירת תהילים בחודש אלול מהפסוקים בשירת הים 'ויאמרו לאמור אשירה לה', ר"ת אלול, דבחודש אלול צריכים לומר תהילים שהן שירות ותשבחות לה', וכן מובא ב'ייטב פנים' (סיגעט). ב'אגרא דכלה' (פר' בראשית) הסמיך רמז נוסף וז"ל: "מנהג ישראל תורה לומר תהילים בכל חודש אלול, ועל כן 'בראשית' נוטריקון י'אמרו ת'הילים ב'חודש אלול ר'צויים ש'בחים."

עוד רמז הביא בנו של הגר"ח פלאג'י, בספרו 'אבות הראש': 'ג' זמנים הם מסוגלים לאמירת תהילים בשבת ור"ח ויו"ט, ולמעלה מהם בימי חודש אלול, וסימנו כי פתח באשר"י וסיים באשר"י כל חוסי בו, ר"ת אלול שבת ראש חודש יום טוב."

ובספר אורחות רבנו (ח"ב עמ' קצ"ה) מביא בשם החזון איש ששאלו אחד אם נוהגין לומר עשרה מזמורי תהילים בכל יום מחודש אלול, וענה לו "בוודאי".

ובספר האלולים קודש לה', הביא בשם מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א הובא שאם הדבר אינו מעורר מחלוקת יש להנהיג אמירת תהילים אף במקומות שלא נהגו כן עד עכשיו, והגר"ח שליט"א נוהג לאומרו לבד בביהכ"נ עכ"ד, וע"ע בספר ד"א של הלכה.

והנה ידוע הדין דאסור לומר תהילים בלילה, ומ"מ י"א שבחודש אלול שאני וכמו שכתב בספה"ק "אמרי פנחס" להרה"ק קבי פנחס מקוריץ צוק"ל (אלול אות תכ"ז) מביא שבחודש אלול מותר לומר תהילים בתחילת הלילה. וראה עוד בספר 'שער המלך' (שער ראשון, פ"ב) במעלת אמירת התהילים בחודש אלול המזמרת ומכריתה כל הקוצים והחוחים וכו', ומסיים שם "ובאם יש איזה מקום ועיר שלא יודעים המנהג הטוב הזה ראוי להודיעם שלא ימושו מן הספר התהילים בכל יום מחודש הזה ויהא חשוב כאילו עסקו בנגעים ואהלות".

לימוד משניות בחודש אלול

הנה מצינו בדברי השער המלך (שער ראשון פ"ד) לכן חברים מקשיבים לקולי, שמעוני לחבר כל החברים גדולים וקטנים זקנים ונערים ללמוד שיעור משניות לסמוך תיכף לתפילה מידי יום ביומו, על כל פנים מראש חודש אלול ואילך, לדבק נשמתו עם השכינה, כי משנה אותיות נשמה, ומסוגל להנשמה הנחצבה מתחת כיסא הכבוד וכו' ואני באתי לתקן ולזרז במקום שיש חסרון זכות כל השנה, עכ"פ תהא זאת להם למשמרת למען תהיה בפיהם ללמוד שיעור משניות בכנופיא.

וכן היה מנהג מרן החת"ס וכמו שהובא במנהגי החת"ס (פ"א) "בכל שנה מראש חודש אלול עד אחר יום הכיפורים, חזר על כל ששה סדרי משנה". וכ"כ בספר אוצרות הסופר (עמ' ק"א) שמעתי שהצדיק הק' ר' משה סופר למד בימים קדושים אלו ח"י פרקים משניות בכל יום, מה שלא עשה כן בימים אחרים ע"ש עוד. וע"ע בספר אבני בית היוצר עמ' נג ע"ש.

ובספר הליכות חיים (עמ' כ') מביא בתורת עדות מאחד החסידים (ר' ברוך טסלר) על רבו בעל ה'שפע חיים' מצאנו קלויזנבורג צוק"ל ש"המסכתות ראש השנה יומא סוכה לא זז מעל שולחנו כל ימי חודש אלול תשרי". ובספר 'אני לדודי', מביא מפי נכדו של בעל ה'פני מנחם' מגור צוק"ל,

שערי יוסף אלול וימים נוראים

שבחודש אלול תשנ"ד אמר לאחד ממקורביו: היה לי שבוע טוב במיוחד הספקתי ללמוד את כל סדר דף היומי של חודש תשרי, וכעת אני פנוי ללמוד את המסכתות השייכות לחודש תשרי כהכנה ליום הדין.

לימוד זוהר הקדוש

הנה במטה אפרים (סימן תקפא אלף המגן סקי"ז) כתב, ועיין בסוף הקדמת ספר 'כיסא מלך' מבעל ה'מקדש מלך' ועוד בספרים שהלהיבו מאוד על הלימוד ה'תיקוני זוהר' בארבעים יום אלו, ואף מי שאינו מבין מכל מקום הלשון של הזוהר הקדוש והתיקונים מסוגל מאוד לנשמה כמבואר כל זה בספרים הקדושים באורך.

אבל בקצה המטה (סימן תר"ג) כתב ש"מנהג ארץ הקודש, וכן במדינת פולין, כל בן תורה אומר בכל יום דף או ב' בזוהראף שאינם מבינים מ"מ הלשון של הזוה"ק מקדש ומסוגל מאוד לנשמה."

וכן הביא בכה"ח (סימן תקפא) "ויש נוהגים ללמוד התיקונים של הזוהר בימים אלו." ומהר"ם פאפירש זי"ע בספרו 'אור צדיקים' (סימן ל"ה, הנהגת חודש אלול) כותב "ומי שלא זכה להבין הזוהר, על כל פנים יקרא הלשון וכו' ומסוגלת ההצלחה בעיתים הללו כי אז סוד ה' ליראיו ויזכה בדין ובסימן ל"ו כתב "משם הרב (האר"י) ז"ל אשרי מי שישלים ספר התיקונים בימים הללו."

וכן כתב לבאר בספר פרי צדיק (פרשת שופטים) וז"ל: "ולכן נוהגין ישראל ללמוד בספר התיקונים בחודש אלול ועשי"ת שאלו הארבעים יום הם ימי רצון שאז ניתן הלוחות למרע"ה עם כל דברי תורה כדי לתקן הרב כעס". ובספר "מי השילוח" (איז'ביצא) כתב וז"ל: ענין תיקוני זוהר בחודש אלול להמציא תיקונים לכל נפש מישראל עכ"ד.

ובספר אורחות רבנו (ח"א שם) מביא "שאלתי את מו"ר (בעל ה'קהילות יעקב' זצוק"ל) אנחנו צאצאי ה'יש נוחלין' (הג"ר אברהם הלוי איש הורוויץ, אבי השל"ה הק') יש לנו צוואה מה'יש נוחלין' ללמוד באלול תיקוני זוהר ואיני מבין, אמר לי מו"ר א"כ קוראים בלי להבין." ובספר 'אור לישירים' מהרה"ק רבי משה מקוברין זי"ע הובא: "אמירת הזוה"ק בכל יום, אף כי לא ידע מה הוא אומר, עכ"ז זיכך הנשמה."

וכבר כתב זקני מרן החיד"א במורה באצבע (סימן א') שלימוד הזוהר מרומם על כל לימוד, בשגם לא ידע מאי קאמר, ואף שיטעה בקריאתו, והוא תיקון גדול לנשמה."

וכן כתב מרן החיד"א בספרו מורה באצבע (אות מד) לימוד ספר הזוהר מרומם על כל לימוד בשגם לא ידע מאי קאמר, ואף שיטעה בקריאתו, והוא תיקון גדול לנשמה לפי שהגם דכל התורה שמותיו של הקב"ה, מ"מ נתלבשה בכמה סיפורים, ואדם ה קורא ומבין הסיפורים, נותן דעתו על פשט הפשט, אבל ספר הזוהר הן הסודות עצמן בגלוי, והקורא יודע שהם סודות וסתי תורה אלא שאינו מבין מקוצר המשיגו עומק המושג. עכ"ל.

ורבי משה בסולה זצ"ל בהקדמה לספר תיקוני הזוהר כתב "כי הוא מטהר הגוף ומקדש הנשמה אפילו גירסא בעלמא באין מבין פירוש אמריו ומועט מספר זה מחזיק את המרובה."

שערי יוסף אלול וימים נוראים

בספר "פלא יועץ" (ערך "זוהר") כתב כך: "לימוד ספר הזוהר נשגב מאד לטהר ולקדש הנפש, ואפילו אם אינו יודע ומבין מה הוא אומר ושוגה בו שגיאות הרבה - הוא חשוב לפני הקב"ה וכו' בוודאי עושה נחת רוח ליוצרו ובא בשכרו. הנה כי כן אין מקום- פטור למי שאינו יודע ללמד, ואין טענה זו פוטרנו ליום הדין כי יכול הוא ללמד כמו שיודע וכו' כי בלימוד תהילים וזוהר הקדוש, אפילו אם אינו מבין כלל - חשוב ומקובל ומרוצה לפני ה' ומי שיודע ספר ומבין דברי הזוהר הקדוש הפשוטים - ימצא בו טוב טעם ודברים מתוקים מדבש ומוסרי השכל שמושכים לב האדם לאביו שבשמים."

ועוד מצינו שכתב בזה הרמ"ז ז"ל (בהגהותיו לספר הכוונות): "גם כי סתומים וחתומים הדברים, אל נא תמנע מקריאתם, כי ברית כרותה לשפתיים הנוטפות מר... מעורר את האהבה עד שתחפץ". וכן כתב בספר סמא דחיי: "חיוב גדול על כל ישראל ללמוד זוהר הקדוש בכל יום אפילו גירסא בעלמא, כי בזה בונה עולמות ומטהר ומקדש נשמתו, ואין קץ לגודל שכרו, כי בזה מקרב הגאולה ועושה נחת רוח גדול ליוצרו, כמובא בזוהר הקדוש פרשת נשא דף קכ"ד בהאי חבורא דילך דאיהו ספר הזוהר יפקון ביה מן גלותא ברחמי. ובתיקונים (סוף תיקון ו') מהאי חבורא דילך כד יתגלי לתתאי בדרא בתראה בסוף יומיאי ובגיניה וקראתם דרור בארץ."

ובספר כסא מלך (תיקון ל') כתב: "כמה גדול החיוב על תלמיד חכם ללמוד קבלה, ועונשם כמה גדול אם אינם לומדים קבלה, וגורם אורך גלותא, כי הם מעכבים הגאולה רח"ל, כי יעשה בשעה אחת בלימוד הקבלה מה שלא נעשה בלמוד חודש ימים בפשטי התורה, כי גדול כחה לקרב הגאולה. ממנו יודע החיוב וגודל השכר למי שלומד הקבלה, כי לימוד הזוהר בגירסא ב עלמא הוא בונה עולמות, וכ"ש אם יזכה ללמוד ולהבין פירוש מאמר אחד יעשה תיקון למעלה בשעה אחת מה שלא יעשה בלימוד הפשט שנה תמימה, ואין צורך להאריך בראיות לזה המפורשים מפי גבורות הקדוש האר"י זלה"ה, אלא וודאי לימודו כל השנה אינו כלום אם אין מעטרו ביום אחד בלימוד הקבלה כי שקול הוא כנגד כולם. וז"ש "וגרים דלא ישתדלון בהון" דוק מיניה הא אם ישתדלון בהון כל אחד כפי יכולתו אפילו יום לשנה, תורתו כולה עושה פירות למעלה. וכ"ש אם קובע עת לה' שעה אחת בכל לילה אז מובטח בו שהוא בן עולם הבא מבני היכלא דמלכא ויהיה מרואי פני המלך היושבים במלכותא דרקיעא, ודי בהערה זו למי שחננו ה' בינה והשכל. (כסא מלך תיקון מ"ג אות ס')

והרה"ק רבי יצחק אייזיק מקאמארנא זי"ע שר בית הזוהר (הקדמת ספר עצי עדן): "על כן, בני ואחיי, תרגילו עצמכם ללמוד בדברי הזוהר והתיקונים בשקידה, ומי שלא ראה אור הזוהר מתוקים מדבש, לא ראה מאורות מימיו ולא טעם טעם התורה, ועוד שהוא מטהר הנפש ומזככה, אפילו אמירה בעלמא מן השפתיים סגולה ותיקון הנפש מאוד", וכן כתב עוד (נתיב מצותיך בשביל היחוד שביל ב' אות ג'): "בלימוד הזוהר מקיים מצות עשה "ולדבקה בו". ודע שכל ספר הזוהר וחיוב לימודו וכו' הכל מצות עשה לדבקה בו ולידע שיש אלוקי מצוי", וכן כתב הגאון האלוקי הרה"ק מדינוב בעל בני היששכר (הוספות מהרצ"א, אות ט') "אמת שמקובל בידינו שגם מי שלא ידע כלום אף על פי כן לשון הזוהר מסוגל לזכך הנפש".

שערי יוסף אלול וימים נוראים

במנהג אמירת לדוד ה' אורי וישעי וכו'

למה אומרים לדוד ה' אורי וישעי

א' בספר פנים יפות (פרשת אחרי) כצב שנהגו לומר מר"ח אלול עד לאחר סוכות מזמור כ"ז, והטעם משום שיש בו י"ג שמות הוי"ה נגד י"ג מידות המאירים באלול.

ב' עוד נראה מפני שיש בו הרבה רמזים על אלול ועל הימים נוראים וראה בבדרי המדרש רבה (ויקרא רבה פרשה כ"א) שדרשו את הפסוק לדוד ה' אורי וישעי בכמה אופנים: אורי בר"ה וישעי ביום הכיפורים, ממי אירא עזי וזמרת קה בקרב לי מרעים, אלו שרי אומות העולם, עי"ש עוד, ועי"ש ביפה תואר, וכן מבואר בספר "פרי צדיק" (דברים לר"ח אלול אות ב') שאם מפני שנרמז בו ר"ה ויום הכיפורים לא היה צריך לאמרו, אלא רק מפני שנרמז בו שבאלול האדם צריך לתקן את מעשיו, [וראה עוד ב"אלף למטה" המצורף למטה אפרים, שאומרים לדוד ה' משום משום שהובא במדרש שוחר טוב שאורי זה ר"ה וישעי זה יו"כ], והנה לפי"ז כתב בספר שערי הימים הנוראים (מילואים ס"ב) שלפי דברי הפרי צדיק מובן הטעם שנוהגים לומר לדוד אורי בשחרית מיד אחרי שתוקעים בשופר, וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (חלק י"ט סימן כ"ד).

אם עדין לא פסע האם יכול לומר לדוד ה' אורי וכו'

יש להסתפק האם מותר לומר לדוד ה' אורי וכו' האם עדין לא פסע משמו"ע, והנה כתב המשנ"ב (סימן קכ"ב סק"ה) "דאע"פ שאמר יהיו לרצון מ"מ כל זמן שלא פסע הוי כעומד לפני המלך", וכן איתא במשנ"ב סימן צ"ז (סק"ג).

והנה כתבו הפוסקים שאת סדר התפילה יכול להמשיך עם הציבור אפ' שעדין עומד לפני מלך, כן כתב בשו"ת שלמת חיים (סימן קכ"ד) שנשאל לענין אמירת עלינו לשבח לאחר תפילת ערבית, וענה "נראה פשוט דמחוייב לומר כה"ג עלינו עם הציבור והרי זה כבודו של מלך מלכי המלכים ב"ה", וא"כ מוכח שכל דבר שהוא כבודו שרי.

וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"ז סימן לה) לענין אמירת דברים שבקדושה דשרי, ועי' שם שכתב שמועיל עקירת רגליו, וע"ע בהליכות שלמה (פ"ח אות לא) בשם הגרש"ז אורבעך זצ"ל שאסור לו לדבר בדברי תורה ותפילה, וכתב עוד דאפילו לא מועיל להוויז רגליו מעט, דלא חשיב עקירת רגליו בכך, דבענין פסיעה לאחוריו דוקא שהוי כדרך שנפטר מרבו, אבל אם אומר עם הציבור כל דבר שאומרים יחד בסדר התפילה, וכתב עוד דאף שאומרים הציבור פרקי תהילים בסוף התפילה יאמר עמהם.

ועי' עוד בשו"ת יחזקאל דעת (ח"ה סימן י'). שכתב כע"ז שמותר לו להמשיך בתפילתו כרגיל, ובשו"ת אז נדברו (חלק ח' סימן מא) שמותר לו להמשיך התפילה ואפ' אולי לומר עלינו שלבח, וכן אפילו ללמוד בספר שמזדמן אצלו, וכתב שם שהרי לפעמים יצטרך לחכות זמן רב, ולכאורה ודאי שעדיף שיחכה כך מאשר שיחכה בשתיקה.

והנה כתבנו בקונטרס שער יוסף בעניני ספירת העומר (עמ' כח) לדון לענין ספירת העומר שלכאורה לפי כל דברי הפוסקים שהבאנו בודאי שיהיה מותר לו לספור ספירת העומר, כיון שהוי חלק מהתפילה, וירויח בכך את המעלה של ברוב עם הדרת מלך, וגם זה כבודו של מלך, וכן הובא שם תשובת הגר"ח קניבסקי שליט"א, ועי"ש עוד מה שהבאנו דעת הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, אלא דאפשר דדוקא התם שהוי ספירת העומר מצוה לכל הפחות מדרבנן, ולכן התם משום המעלה של ברוב עם הדרת מלך יכול לספור משא"כ הכא, ואולי אפשר לסמוך על הפוסקים להקל, ועוד דכיון שאומרים אותו ארבעים יום הוי כחלק מן התפילה.

אמירתו בהתלהבות עצומה פסוק בפסוק

בספר פרדס יוסף החדש על ראש השנה להגאון רבי גמליאל רבינוביץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס, כתב (אות מ"ו) וסיפר הסב"ק מוהר"מ מנדבורנה שפעם אחת כשהיה בצל דודו ורבו הקדוש מוהר"מ מפרימישלאן זיע"א בימי אלול, האזין מאחורי דלת חדרו הקדוש, כשאמר לדוד ה' אורי, וסיים ואמר, שמונה שנים, בער בקרבי ההתלהבות הזאת מדודי הרה"ק מוהר"מ מפרי מישלאן זיע"א, ואכן עד היום נוהגים כל צאצאיו האדמוריים שליט"א לבית קרעטשניף ונדבורנה ועוד, לומר מזמור זה פסוק בפסוק בהתעוררות גדולה ועצומה עכ"ד.

לפי הגר"א ומנהג הספרדים שלא לומר לדוד ה' אורי וכו'

הנה לפי שיטת הגר"א במשעה רב שלא להוסיף מזמורים וכו' כדי שלא להטריח את הציבור, א"כ לא אומרים לדוד ה' וכו', וכן עושים הנוהגים כדבריו, וכן מנהג הספרדים שאים אומרים לדוד' וכו', ואומרים אותו כל ימות השנה, וכמו שכתב מרן החיד"א בעבודת הקודש, אמנם גם זה אינם נוהגים

שערי יוסף אלול וימים נוראים

לומר, ובספר פרדס יוסף החדש על המועדים ר"ה (אות נב) הביא מהגרבי"ש גנוט שליט"א ששמע מידידו ר' יהושע בחר שליט"א שיש קהילות שכן אומרים אותו בחודש אלול, קהילות צפון אפריקה ומרוקו, וע"ע בספר סנסנן ליאיר (סימן י"א). ועי"ש עוד בפרדס יוסף על ר"ה (אות נ"ג) שבצאנז וביתר החסידויות המסונפות לשורשיה לא אומרים בחודש אלול לדוד ה' אורי וכו', עי"ש באריכות.

אם יש דין לומר לדוד ה' אורי וכו' עם הציבור

אם גמר תפילת הלחש של ערבית והציבור אומר 'לדוד ה' אורי', והוא עדיין לא אמר עלינו לשבח, הורה הגר"נ קרליץ (ימי הרחמים. הרב ספטימוס עמוד ו) שיאמר 'לדוד ה' אורי' עם הציבור ואח"כ יאמר עלינו לשבח. אולם לענ"ד י"ל חדא מה הענין לומר לדוד ה' אורי וכו' עם הציבור, דהבאנו בקונטרס שער יוסף בעניני ספירת העומר, (עמ' כ') דלפי הקבלה אסור להפסיק אחר התפילה עד אחר עלינו לשבח, מדבר שאינו מסדר התפילה, וכמו שכתב בשער הכוונות (דרוש עלינו לשבח דף ז' ע"א) שאין להפסיק וכו', ולכן ה"ה לספירת העומר עי"ש מש"כ בזה. וא"כ ה"ה גם הכא שיאמר קודם עלינו לשבח, משום שזה הסדר שתקנו חז"ל.

ולענין זמן אמירת ברכו הורה החזו"א (אורחות רבנו ח"א עמוד ע) שיש לאומרו לאחר אמירת 'לדוד ה' אורי', שכיון שתיקנו לומר 'ברכו' בסוף התפילה בגלל המאחרים לתפילה. וע"ע בשו"ת מקדש ישראל (ראש השנה סימן י') עי"ש.

אבל למעשה המנהג לומר רק קדיש וברכו ואח"כ לדוד ה' וכן הביא בלוח א"י, והטעם נראה כדי שלא להרבות בקדישים וכמ"ש בקונטרס פתחי קדישין על קונטרס של הביה"ל מאמר קדישין עי"ש.

לומר לדוד ה' אורי וישעי בע"פ

יש לדון האם מותר לומר לדוד ה' אורי וישעי בחודש אלול שנוהגים לאומרו למנהג בני אשכנז אחר תפילת שחרית ואחר תפילת ערבית, או תפילת מנחה למנהג החסידים, וע"ע במה שהארכנו בהאי מנהגא בקונטרס שער יוסף אלול וימים נוראים תשע"ט ע"ש.

הנה מקור דינא דהאי איסורא, איתא בגמ' בתמורה יד, והנה מציינו בהא כמה קולות א' דהא י"א דהיינו דוקא פסוקי חומש וכן הוא שיטת התוס' בתמורה דף יד, וז"ל וא"ת היכי קאמרינן מזמורים על פה וי"ל דאין להקפיד רק מה שכתוב בחומש ע"ש, ובשיטמ"ק (אות ל"ד) וע"פ דבריהם תירץ הב"ח (או"ח סימן מט) איך אמרינן בתפילה פסוקים לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו (תהלים קלו ז) וכן השם נפשנו בחיים (שם סו ט) וכן כי פדה ה' את יעקב (ירמיה לא י) ולק"מ שהרי אין מקורם מהחומש ע"ש, ומוכח דהכא כיון דהוא מפסוקי הנ"ך יש להקל.

עוד יש להקל והוא ע"פ מש"כ שם התוס' בתמורה וז"ל: אמנם קשה היכי קרינן ויושע היינו שירת הים וקריאת שמע וי"ל דאין להקפיד אלא בדבר שמוציא אחרים ידי חובתן עכ"ל, וכן כתב הטור בשם אביו הרא"ש (או"ח סימן מט) וז"ל: ומה שקורין פרשת התמיד על פה וכן פסוקי דזמרה אף על גב דקי"ל דברים שבכתב אי אתה וכו' אדוני אבי הרא"ש ז"ל היה אומר דלא אמרינן דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה אלא להוציא אחרים ידי חובתן אבל כל אחד לעצמו שרי לכן נוהגים באשכנז כשמגיע ש"ץ לפסוקים שבתפלה כגון מי כמכה באלם ה' ה' ימלך לעלם ועד שהוא

שערי יוסף אלול וימים נוראים

והקהל אומר אותו כל אחד ואחד בפני עצמו עכ"ל. וכ"כ התוספות ישנים (יומא ע) והתוס' שאנץ (תמורה יד) והיראים (סימן קכח) וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סימן יא).

עוד י"ל בהא צד' ג' להקל ע"פ מש"כ בדרכי משה (שם ס"ק א) וז"ל: בהגהות אלפס דמגילה שלטי הגבורים (יד אות א) כתב דהא דאסור לאומרו על פה דוקא יחיד אבל ציבור ביחד שרי ולכן עונים כולם מי כמוך כו' עכ"ל.

עוד י"ל ע"פ מש"כ התשב"ץ קטן (סימן קפה) שיש חילוק בין פסוקי רשות לפסוקי חובה, וז"ל הר"מ ז"ל קרא הפרשה ביום חמישי בע"פ כי אמר מה שיש בגיטין (ס) דברים שבכתב אסור לאומרם בעל פה רוצה לומר במקום שהוא חובה וקשה מקריאת שמע שהיא חובה ואומרים אותו בעל פה לכך נראה דדוקא להוציא אחרים ידי חובתן הוא דאמרינן דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה אבל לגבי עצמו מותר כדפירשו התוספות בגיטין, אבל בכאן אינו חובה תדע שאין מברכין ברכת התורה ביחיד לכך יכול לאומרה בעל פה עכ"ל.

וכן הוא בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סימן קלה ובדפו"י סימן אלף ר"ה) וז"ל שאלת ממני אודיעך דעתי באותם שקורין הפרשה על פה בשעה שקורא שליח צבור אם יש למנוע אותם משום דברים שבכתב אי אתה וכו' תשובה אני נזהר בזה אלא שומע קריאת התורה ושותק אבל איני מונע את אחרים לפי שאמרו בירושלמי דדוקא בקורא בתורה שמא יאמרו חסר משם ובנדון דידן לא שייך האי טעמא עוד ראיתי טעם אחר דלא אמרינן דברים שבכתב וכו' אלא בזמן שהוא קורא קריאה של חיוב אבל קריאה זו אינה של חיוב שכבר קרא בביתו שנים מקרא ואחד תרגום וכן בפסוקים שאנו קורים בתפילות לא אמרו ואעפ"כ אני נזהר לפי שפשט מאמר אי אתה רשאי לאומרם על פה לא משמע הכי כללא דמלתא אתה תהיה מן הנזהרים ואל תמנע את אחרים כיון שיש להם על מה שיסמוכו עכ"ל. וע"ע בחידושי הריטב"א (יומא ע) שכתב כי עולה מהירושלמי שלא אסרו לקרות ע"פ אלא דברים שהם חובת קריאה בצבור, אבל פסוקים שאדם קורא לשינון בעלמא או דרך שבח תפילה ותחנון אינו בכלל זה ע"ש. וכ"כ בפסקי תוס' בתמורה שם. וכיון שכן דאינו איסור דהכא באמירת לדו ה' אורי וישעי וכו', סו"ס הוא רשות ולא חובה.

עוד י"ל באופן ה' דדוקא היכא שהוא אומר את הפסוק עם טעמים וכמ"ש הכלבו (סימן יג) וז"ל: יש אומרים שאין איסור לומר דברים שבכתב בעל פה אלא בניגון הטעמים דוקא עכ"ל, וכ"כ האורחות חיים (ח"א הל' מאה ברכות סימן יג) וכבר מצינו שהקפידו חז"ל בענין ניגון הטעמים מטעם אחר דהכי גרסינן במס' מגילה לב אמר רבי שפטיה אמר רבי יוחנן כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם יחזקאל (כ כה) ע"כ ופרש"י נעימה כגון טעמי המקראות ע"כ.

עוד סברא להקל בכה"ג יש ללמוד ממש"כ בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סימן פא) שכתב שקרוב היה לומר שכל האיסור הוא דוקא כשמשלים את הפסוק, וז"ל לכאורה לא נאסר לקרות פסוק על פה אלא כשגומרו וקרוב הדבר שהרי אנו רואין שנהגו בכך בתלמוד ופוסקים שכשצריכין להביא פסוק אין כותבין כולו ורק כותבין תיבת וגו' שנראה מזה שנזהרו שלא לגומרו מפני זה שאמרנו ולא שהיה קשה עליהם להאריך אלא שאני רואה מפ"ק דגיטין ושפ"א איזה תיבות מן הכתוב דינן כפסוק שלם, ואולי יש לחלק בין שרטוט לקריאה אבל מ"מ ודאי עכשיו א"צ לכך שהרי התירו לכתוב הכל משום עת לעשות וכן הדבר לקרות פסוקים על פה וע' בטור א"ח סימן תרכ"א דאפי' מדברי רס"ג ז"ל יש סיעתא לנ"ד וק"ל. והו"ד בשינוי לשון בשו"ת יביע אומר (ח"ד או"ח סימן ז אות ו) והוסיף

שערי יוסף אלול וימים נוראים

שם בזה"ל: אולם המהר"ל מפראג בתפארת ישראל (ס' סז) נראה שאוסר אפילו בחצי פסוק כל שיש משמעות לענין הנאמר בע"פ והובא בכנה"ג או"ח סימן מט, וכ"כ בשו"ת חקרי לב (או"ח סימן יד) שאוסר אפילו בתיבה אחת מדברים שבכתב לומר בע"פ ושאינן חילוק בין הקורא בס"ת להקורא דרך לימוד, גם בשד"ח (מערכת חליצה אות לג) הביא דברי היעב"ץ הנ"ל, ותמה עליו מדברי הפוסקים שם.

עוד י"ל ע"פ מש"כ הכלבו (סימן יג) בשם הירושלמי (יומא פ"ז ה"א) דדברים שבכתב א"א וכו' זהו דוקא בספר תורה שמא יאמר חסר משם אבל בתפילה אין לחוש כלל ע"ש, וכ"כ מהר"ד אבודרהם (שחרית של חול). וכן הוא באורחות חיים (ח"א הל' מאה ברכות סימן יג הנ"ל) והאריך בזה וז"ל: ונהגו לומר הפרשיות בעל פה אף על פי שאמרו דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה משום עת לעשות לה' נהגו בו היתר שאי אפשר לכל אחד להביא ספר לקרות בו בכל בוקר וטעם זה בק"ש שאומרים אותה בעל פה וי"א שאין איסור לומר פסוקים בעל פה אלא בניגון הטעמים וי"א שכל פרשה שנהגו לאומרם בתורת חובה כגון פרשת ק"ש רשאי לאומרה על פה בכל שעה שירצה כיון שתקנו לאומרה משום חובה שחרית וערבית ומזה הטעם אומרים ברכת כהנים בעל פה כיון שהיא חובה לאומרה בכל יום בעל פה בשעת נשיאות כפיים יכול אדם לאומרה שלא במקום חובה וכללו של דבר כל שנתן לאומרו בעל פה למצוה וחובה יכול אדם לאומרו כמה פעמים לרצונו ואין בכך כלום אפילו בשעה שאין בו לא מצוה ולא חובה.

ובירושלמי מפרש דוקא בס"ת שמא יאמרו חסר משם אבל בתפילות אין לחוש כלל והרשב"א כתב בתשובה שלא אסרו אלא דבר של תורה להוציא מידי קריאת התורה כמו שאנו אומרים וקורין משם בשבת ויו"ט בצבור אבל לקבלת מלכות שמים כק"ש או להזכרה כגון דרשה להודיע חובת היום מותר וה"ה לשאר פרשיות והביא ראיות הרבה לדבריו ור"פ כתב דוקא להוציא אחרים אמרינן דברים שבכתב אבל לגבי עצמו לא וי"א שכל דבר שרגיל לאומרו בדיוק מותר לאומרו בע"פ וראיה מדר' מאיר שכתב מגילה בעל פה משום דרגיל בה לכתבה בדיוק עכ"ל.

אלא דיש לדון הכא אם חשיב הכא דבר השגור בפי כל או לא, דסו"ס רואים אנשים שאומרים אותו בע"פ אך סו"ס כיון שאינו שגור בפי כל, דלא כולם יודעים אותו בע"פ אף שאומרים אותו כל שנה ארבעים יום כיון דאינו ברצף, ומ"מ בהאי דינא דהיתרא דשרי היכא דהוא שגור בפי כל, איתא במרדכי על מס' גיטין (רמז ת"ז) כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה והוא הדין דמותר לכתוב פר' הקורבנות וכן כל קריאת שמע שבתפילות שלנו משום עת לעשות לה'" שהרי אין כל העולם יודעים בע"פ ואין לכל העולם חומשין להביאם לבית הכנסת ואתי לבטולי תפילה וק"ש שהוא מן התורה לכך מותר לכתוב הני אף על פי שלא ניתן להיכתב וא"ת והיאך קרינא שירת הים ופר' הקורבנות בעפי והלא דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה ואומר רבינו תם דהני מיגרס גריסן ר"ל שגור בפי הבריות תדע דאמרינן (מגילה יח) תפלין ומזוזות נכתבין שלא מן הכתב משום דמגרס גריסי עכ"ל.

וכן ציין האי שיטה הטור (סימן מט) בשם דודו הרב רבי חיים ז"ל דכל דבר שרגיל ושגור בפי כל אין בו משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה עכ"ל, וכ"כ גם הראב"ה (ח"ג סימן תתעח) והאגודה (עמ"ס גיטין ס) וכ"כ האור זרוע (ח"א סימן תקמה), אולם הוסיף דאם אינו שגור בפי כל אף על גב דשגור בפיו אסור לאומרו בעל פה ע"ש.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סימן נב) שדוקא שגור בפי כל ולא סגי בפיו בלבד ע"ש, ולפי זה בנ"ד דעסקינן בפסוק הרומז לשמו אם אינו שגור בפי כל אסור, אולם הב"ח כתב שם וז"ל החילוק שכתב ה"ר חיים כתבו המרדכי בשם ר"ת בפרק הניזקין ומביא ראיה מהא דאיתא בפרק הקומץ דתפילין ומזוזות נכתבות שלא מן הכתב דמגרס גריסן פירוש שהסופרים רגילין בהן ועיין לעיל סימן לב סעיף כט ולפי זה הא דכתב ה"ר חיים ז"ל דבר שרגיל ושגור בפי כל וכו' אין רצונו לומר דוקא שיהא רגיל בפי כל דאפילו אינו שגור בפי כל מכל מקום לאותו שהוא רגיל בהן מותר לו לאומרן על פה כי היכי דשרינן לסופרים שרגילין בפרשת תפילין ומזוזות אף על גב דאינן שגורין בפי כל שאר העולם אלא לפי דהקושיא של פרשת התמיד ופסוקי דזמרה הוי קשה על כל אדם שאומרים אותם על או"ח סימן מט וז"ל אע"ג דקי"ל דברים שבכתב א"א רשאי לאומרם ע"פ כל דבר שרגיל ושגור בפי הכל כגון ק"ש וברכת כהנים ופרשת התמיד וכיוצא בהן מותר ע"כ. והנה במג"א (שם סק"א) כתב וז"ל: נ"ל דיש ליזהר שלא לומר שום דבר בע"פ כי אם מה שנזכר פה בשו"ע עכ"ל, אולם סו"ס במחצית השקל (שם ס"ק א) כתב להקל וז"ל: אפילו אינו שגור בפי הכל אם רק שגור בפיו תסגי דהא גם התפילין פרשיותיהן אין שגורים בפי כל אדם רק בפי הסופרים עכ"ל.

וכן ראה עוד בשו"ת חוות יאיר (סימן קעה) שנשאל האם ראוי לומר תהלים בע"פ והלא דברים שבכתב וכו'. והעלה להתיר וז"ל: אחר דנהגו ברוב תפוצת ישראל לומר תהלים בציבור בכל יום וודאי דלאו לשם תורה נהגו כך רק לעורר רחמים ולהגביר חסדי דוד הנאמנים ולהעביר גילולים ולהשבית אויב ומתנקם ומיני קטרוגים כענין זמירות ומאחר ונאמרים יום יום מקרי גם כן שגור ורגיל בפי כל דרובא ככולא ומותר עכ"ל, וע"ע בשו"ת חקרי לב (סימן ג) ובשו"ת בתי כנסיות (או"ח סימן מט) אולם בשו"ת חקרי לב (סימן יג) דחה דברי החוות יאיר וכן החמיר בחיי אדם (כלל ח אות יא). עכ"ד. ומ"מ סוף דבר יש להקל בהא, דהא סו"ס אף אם הוא לא שגור בפי כל, סו"ס יש עוד הרבה היתרים שהוזכרו בראשונים, ולכן יש להקל בזה היכא דשגור בפיו, ויודע שלא יטעה. ויבוא ח"ו להזכיר שם שמים לבטלה.

במנהגי ודיני תקיעת שופר בחודש אלול

כתב הטור (או"ח סימן תקפ"א) בשם הפרקי דרבי אליעזר: בראש חודש אלול אמר הקב"ה עלה אלי ההרה שאז עלה לקבל לוחות אחרונות, והעבירו שופר במחנה "משה עלה להר", שלא יטעו עוד אחר עבודת גילולים, והקב"ה נתעלה באותו שופר, שנאמר (תהלים מז' ו') עלה לאהים בתרועה וגו', לכן התקינו חז"ל שיהו תוקעין בר"ח אלול בכל שנה ושנה וכל החדש, כדי להזהיר את ישראל שיעשו תשובה, שנאמר (עמוס ג' ו') "אם יתקע שופר בעיר וגו' ". וכדי לערב השטן, וכן נוהגין באשכנז לתקוע בכל בוקר וערב אחר התפלה.

אולם בפרקי דרבי אליעזר עצמו לא מצינו שיש תקנה בכל חודש אלול, וז"ל (פנ"ו) "ובר"ח אלול אמר הקב"ה הוא למשה עלה אלי ההר וכו', וע"כ התקינו חכמים שיהיו תוקעין בשופר בראש חודש אלול בכל שנה ושנה, וכבר העיר בזה הב"ח (שם).

שערי יוסף אלול וימים נוראים

למה הצריך הטור ב' ראיות

ובב"י (שם) שם תמה על דברי הטור מדוע נזקק לב' ראיות שבכוח השופר להשיב את העם בתשובה, גם מזה שבר"ח אלול העבירו בנ"י שופר במחנה, כדי שלא יטעו אחר עבודה זרה, וגם ממאי דכתיב אם יתקע שופר בעיר וכו'.

וביאר בשני אופנים: א' שאם ראייתו הייתה רק מכח הערת השופר במחנה עדיין היה מקום לומר שלא מחמת כח מיוחד שיש בתקיעת השופר נמנעו ישראל מלחטוא ואף אם היו מעבירים כרוז במחנה היו ישראל נמנעים מלחטוא, ולכן הוצרך לראיה מן הכתוב אם יתקע וכו' והעם לא יחרדו שבזה מורה שיש בכוח השופר להחריד את העם.

ב', עוד ביאר שם הב"י שמן הראיה הראשונה יש ללמוד שבכוח השופר לגרום לאנשים להימנע מן החטא בשב ואל תעשה וכמו שהיה שבנ"י פרשו מן הע"ז, אבל עדין לא למדנו שבכוח השופר לעורר את האדם לעשות מעשה ולשוב בתשובה, ולכן צריך ראיה נוספת שבקול השופר לעורר את האדם לתשובה.

וע"ע מש"כ בשל"ה (מס' ראש השנה ריש פרק תורה אור), וכדבריו כך כתב גם הלבוש (או"ח שם ס"א) והוסיף שתקנת התקיעה בראש חודש אלול שיסוד ענינה הוא ההימנעות מעבודה זרה הינה בבחינת סור מרע ואילו תקנת התקיעה במשך שאר החודש שיסוד ענינה הוא עשיית תשובה, הינה בבחינת עשה טוב.

שיטת הרוקח

בספר הרוקח (סי' רז) מבואר שיש טעם אחד לתקנה בחודש אלול וז"ל: תוקעין בשופר מראש חדש אלול כי כן התקינו שיהיו תוקעין מ' יום עד יום הכיפורים, על שם מ' יום אחרונים שעלה משה למרום ואמר לתקוע בכל יום, כדי שלא יטעו עוד בעבודה זרה, ומשמע עוד מדבריו שסגי בטעם הראשון כדי שלא יטעו ישראל אחר עבודה זרה.

כדי לערבב את השטן

עוד טעם מצינו לתקנת התקיעות בחודש אלול והוא כדי לערבב את השטן, וכמו שכתב בספר המנהגים (טירנא ימי הסליחות) "והכל כדי לערבב השטן שלא ידע מתי יהיה ראש השנה ויקרג חס ושלום, וכן נראה מלשון הטור וכדי לערבב את השטן.

התקיעה בחודש אלול מועילה יותר מהתקיעה בר"ה

כתב הגר"ש קלוגר זצ"ל בספרו קהלת יעקב (ח"א עמ' ר"ו) שתקיעת שופר באלול יכול להועיל יותר מהתקיעה בר"ה, וכתב דבריו ע"פ מש"כ בגמ' בסנהדרין (דף מד:): לעולם יקדים אדם תפילה, לצרה, והמליץ על הפסוק (קהלת ז' ח') "טוב אחרים דבר מראשיתו" מוטב לאדם לחזור בתשובה באלול שהוא אחרית השנה שהרי תשרי הוא ראש השנה, מאשר לחזור בראשית השנה שהוא בר"ה, שרק אז יתעורר מקול השופר.

והבית אברהם מסלונים הביא מהמדרש תנחומא (מקץ י') "אוקיר לאסייך" דהיינו כבוד לרופאך עד שלא תצטרך לו, ולכן יש לחזור בתשובה קודם שיבוא הרופא.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ובספר כתב הרב אהרן טיסויג שליט"א לבאר מה שכתוב בדברים (ל"ב כ"ג) לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם, לו חכמה זה שופר, שהתקיעה בשופר נקראת חכמה ולא מלאכה, וכמו שמבואר בגמ' במס' שבת (דף קיז:): ובגמ' בר"ה (דף כט:), ישכילו זאת, יבינו וישכילו ע"י השופר להתעורר, יבינו לאחריתם, דהיינו סוף השנה, ולחזור בתשובה בסוף השנה לפני ראש השנה.

התקיעה היא הכנה וזימון למשפט

וראה עוד מה שכתב בספר תורת איש (ח"ג עמ' כז) שהובא בשם הגה"צ רבי יצחק שלמה אונגר זצ"ל גאבד חת"ס שיארע"פ מה שנפסק בשו"ע (חו"מ סימן כ' ס"א) שהדיינים אומרים לבע"ד הבא כל ראיות שיש לך מכאן ועד שלושים יום, וע"כ הקב"ה אומר להביא את הראיות שיש לאדם וע"כ צריך להתוכנן ולתהעורר ל' יום קודם עי"ש עוד.

מה תוקעים תשר"ת או תשר"ת תש"ת תר"ת

מנהג העולם לתקוע בחודש אלול פעם אחת תשר"ת בכל יום, וכן כתב השל"ה (שם), ובטעם הדבר כתב שם השל"ה שהאופן הזה של התקיעות תקיעה שברים תרועה תקיעה רומז לדרך עשיית התשובה והראויה.

אולם בב"ח (או"ח סי' תקצ"ב) תמה על מנהג העולם לתקוע תשר"ת, והוכיח מדברי הטור בשם הערוך, "דכל תקיעתא דיחידאי מיבעי להיות י', תשר"ת תש"ת תר"ת, וביאר הב"ח בדבריו שכיון שתקנו חכמים לתקוע בראש השנה מחמת הספק הן תשר"ת הן תש"ת והן תר"ת, אף כל יחיד ויחיד התוקע בציבור לא יתקע אלא בסדר הזה, משום שאם יתקע רק את זה בלחוד עלולים השומעים לחשוב שאופן זה הוא עיקר התקיעה הראויה ושאר האופנים פסולים.

ויישב הב"ח שהעולם נהגו לעשות כן ע"פ דעת ר"ת (והובאו דבריו בתוספות ראש השנה לג: ד"ה שיעור) שהנהיג לתקוע בחזרת הש"ץ של ראש השנה ג' פעמים תשר"ת, לפי שבתקיעות אלו יוצאים מעיקר הדין לכל הדעות, דאף אם נאמר שעיקר התקיעות הן תש"ת או תר"ת אין ההפסק שביניהן פוסל, וכן כתב שם הרמ"א (שם ס"א) בשם י"א שסיים וכן המנהג במדינות אלו.

אולם עדין קשה הרי מנהג העולם אינו כר"ת, שהרי תוקעים בחזרת הש"ץ של ראש השנה ג' פעמים תשר"ת תש"ת ותר"ת, וא"כ עדין קשה קושית הב"ח.

ותירץ הגאון רבי משה שאול קליין בספרו ויקהל משה (ח"ד עמ' של"ג) שאפשר שמטעם זה נהגו בכמה קהילות לתקוע בחודש אלול תשר"ת תש"ת ותר"ת, כדי לצאת יד"ח דעת הב"ח, ובאמת כהאי מנהג מובא בספר מנהגי פרנקפורט (חודש אלול אות ד'). וע"ע בשו"ת מבשר טוב (ח"ב סימן נ"ג אות ד') מש"כ שיש בזה מנהגים חלוקים והביא שבעל המנח"א היה מדקדק לתקוע עשר שיטות עי"ש שהוכיח כן משיטת הערוך.

מתי מתחילים לתקוע ביום א' דאלול או ביום ב' באלול

במגן אברהם (או"ח סי' תקפ"א סק"ב) הביא מחלוקת לגבי יום תחילת התקיעות, דלפי הדעת הלבוש והשל"ה מתחילים לתקוע מיום ראשון של חודש אלול, שהרי טעם התקיעות בחודש אלול

שערי יוסף אלול וימים נוראים

שבר"ח אלול, אמר הקב"ה הוא למשה עלה אלי ההרה, כמבואר בטור בשם פרקי דרבי אליעזר, והרי משה רבינו עלה להר ארבעים יום קודם יום הכפורים, דהיינו ביום א' של ר"ח אלול.

וכן מבואר בדעת זקנים מבעלי התוספות (דברים י' י') וזכר לדבר אנו תוקעין ביום ראש חודש אלול שהוא יום שלשים באב וכו', שנאמר ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים, ושלמו ביום הכיפורים, וכן כתב המהרי"ל (הלכות הימים הנוראים).

ובאליה זוטא (ס' תקפ"א אות ב') כתב בטעמו של מנהג זה שנוהגים לתקוע שלושים יום ושני ימי ראש השנה חשובים יום אחד.

ובמגן אברהם (שם) ושני טעמים נאמרו בזה, במטה משה (ס' תשעח) כתב שטעם המנהג הוא שנהגו לתקוע במשך שלושים יום, וכיון שמתחילים בא' אלול ואין תוקעין בערב ראש השנה נמצא שיחד עם שני ימי ראש השנה תוקעים ל' יום.

וכעין זה כתב בספר המנהגים (טירנא ימי הסליחות) מנהג כשר לתקוע מראש חודש אלול עד זכור ברית שהוא ערב ראש השנה ואז מפסיקין מלתקוע וחזרין ותוקעין בר"ה ואז הוי ל' יום, וסמך לזה תקעו בחודש ופר (תהלים פא ד') משמע חודש שלם שהוא ל' יום, אלא דלענ"ד טעם זה קשה שהרי סו"ס אינו נקרא חודש שלם, דהרי יש פה הפסק של יום אחד, וא"כ אינו נקרא רצף של חודש שלם, וכמו שכתב כיוצא בזה בלבוש (שם) "וסמך לדבר תקעו בחדש שופר, משמע שיתקעו חודש שלם". וזה קשה ביותר הרי אין פה חודש שלם.

עוד טעם כתב במגן אברהם (שם) שמשה רבינו עלה להר ביום ב' של ראש חודש אלול, אלא שבאותה שנה היה חודש אלול מעובר, וע"כ היה זה ארבעים יום קודם יום הכפורים, ונמצא שאף כיום יש לתקוע ביום ב' של ר"ח אלול, אע"פ שבזמנינו אין זה ארבעים יום קודם יום הכיפורים.

וכן פסק במגן אברהם (שם) שיש לתקוע מיום ב' של ר"ח אלול והוסיף שאין לזוז ממנהג זה.

לתקוע ערב ובוקר

בכף החיים (ס' תקפ"א ס"ק י"ג) הביא מש"כ ברא"ש (בסוף מס' ר"ה) "וכן נהגו באשכנז לתקוע כל חודש אלול בקר וערב אחר התפילה". ואולם נראה דהיום מנהג אשכנז לתקוע רק אחר התפילה בבוקר, ואף בערב אולי אין הכוונה ללילה אלא לאחר תפילת מנחה, שזה חשיב ערב, ויכוצא בזה מצינו לענין אמירת לדוד ה' אורי עי' בזה לקמן.

מנהג הספרדים שלא לתקוע בחודש אלול

הנה בכף החיים (שם) הביא דברי הטור שיש לתקוע, אולם למעשה המנהג שלא לתקוע, ואפשר דהרי כיון שאומרים סליחות ותוקעים בסליחות, א"כ בזה מקימים את תקיעת השופר בחודש אלול. (אולם גם לתקוע בשופר בסליחות לא נהוג בכל המקומות ויש בזה מנהגים שונים). וע"ע בספר מטל השמים (מועדים ח"א סימן כ"ב) להגאון רבי מרדכי טולדינו שליט"א חתנו של הגר"ע יוסף זצוק"ל, שכתב שמה שהספרדים תוקעים ג"כ בסליחות, משום שרוצים לקיים את הדעה בגמ' שתקיעות הם ההתרעה עי"ש עוד.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

למה מפסיקין מלתקוע בערב ר"ה

כתב המהרי"ל (שם) וכן הובא בספר המנהגים (שם) שבערב ראש השנה פוסקים מלתקוע, וכן פסק הרמ"א (או"ח סי' תקפ"א ס"ג) "ואין תוקעין בערב ראש השנה". ובדרכי משה (או"ח שם) כתב בשם הגהות מהרא"ק למהרי"ל (הל' ימים נוראים), שיש הנוהגים להפסיק לתקוע שלשה ימים קודם ראש השנה, אולם למעשה אין נוהגים כן.

למה מפסיקין

ובטעם הדבר שמפסיקין לתקוע, א'. כתב הלבוש (או"ח שם, והובאו דבריו במג"א שם ס"ק י"ד) שהוא כדי להפסיק ולהבדיל בין התקיעות של חודש אלול, שאינן אלא מתקנת חכמים, לתקיעת של ראש השנה שחיובן מה"ת, וכ"כ הט"ז (שם סק"ד).

וכעין זה מצינו בביאור הגר"א שציין על דברי הרמ"א שם, לגמ' בפסחים (ק.) שהמתחיל בסעודה קודם השבת וקדש השבת צריך לפרוס מפה ולקדש, והטעם כדי שיהא היכר בין המצוה לרשות.

כדי לערבב את השטן

ובמהרי"ל כתב טעם אחר, לכן אין תוקעין בערב ר"ה כי אז יהיה סבור השטן שיום הדין עבר, וכן כתב המג"א בשם ספר המנהגים, וכן מבואר בפרי מגדים (משב"ז שם סק"ד) בשם המטה משה. ובטעם זה יש לעי' בכלל מאי מהני כדי לערבב את השטן, וכי הוא השטן הוא יצר הרע לא יודע בדיוק, איזה יום ראש השנה ודו"ק.

ובפירוש הגר"א לספר ינה (פ"ג פסוק ג') מצינו טעם אחר להפסקת התקיעות בערב ר"ה, והוא כדי שיתעוררו העם לשוב בתשובה בראש הנשה מחמת התקיעות, לכן יש לעשות הפסק מסוים כדי שלא יתרגלו לתקיעות ושוב לא יפעל קול התקיעות בנפשם כלום.

ועי"ש שכתב הגר"א להוכיח דין זה מהא דמצינו בגמ' בגיטין (דף נו ע"ב) לענין הזבוב שנכנס בחוטמו של טיטוס ונקר במוח שבע שנים, שאע"פ שבמשך שלושים הימים ששמע את דפיקותיו של הנפח פסק מלנקר, מ"מ לאחזר שלושים יום שכבר התרגל בדבר, ושב וניקר כבתחילה.

תשלומין לתקיעת שופר

יש לדון במקרה שלא תקעו בציבור בבוקר, בגלל שלא היה שופר או מכל סיבה אחרת, האם יש דין תשלומין, לתקוע אחר תפילת מנחה או לא.

בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ב' סימן מה) כתב שהוא חובת על הציבור דומיא דקריאת התורה. וכן כתב בחלק י"ב סימן מח' שמנהג תקיעת שופר בחודש אלול הוא רק בציבור אבל יחיד שהיה אנוס ולא יכל לילך למנין אינו צריך לתקוע בביתו ע"ש.

ובשו"ת רבבות אפרים (ח"א סימן שצד) כתב שאולי תלוי בטעמים שאם זהו רק זכר לתקיעות שתקעו בזמן שמשה רבינו עלה למרום אזי זהו מנהג שמוטל על הציבור ולא על היחיד כמו במדבר אבל אם זה לעורר את האדם בתשובה אזי גם יחיד צריך לשמוע, אבל הביא שם בשם הגר"ח"ק שכתב לו: אין אנו נוהגין רק בציבור.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן כא אות ה) כתב, שיש ענין לתקוע לאחר תפילת מנחה אם לא תקעו בשחרית, כיון שהמנהג הוא לתקוע פעם אחת ביום כדי לעורר הלבבות, אלא שקבעוהו בתפילת שחרית כיון שכולם נמצאים בבית הכנסת, וגם כדי לעורר את העם לתשובה קודם יציאתם למלאכתם, אבל אם לא תקעו בשחרית נשאר הענין של חיוב התקיעה לפחות פעם אחת ביום, ויתקעו לאחר תפילת מנחה, וכן נראה פשוט מסברא דהענין הוא לעורר את העם בתשובה, וראה עוד בשו"ת אבני דרך (ח"ו סימן פא) שהביא שכן פסק הגר"א נבנצל, וע"ע בחיי אדם (כלל קלח א') שיש מקומות שתוקעים גם במנחה.

מאידך, דעת הגרי"ש אלישיב (הליכות והנהגות תשרי עמוד 3) שהתקיעה נקבעה לאחר תפילת שחרית ואין ענין בהשלמת התקיעה לאחר תפילת מנחה באם לא תקעו, וכמו כן דעתו היא (שם) שאם מתפלל ביחידות באלול, אין צריך לתקוע אח"כ כשיש לו ציבור, וכן כתב בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ב סימן מח).

וכן מבואר בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ו סימן ס"ט) שכתב שמי שלא שמע תקיעת שופר אחר שחרית האם יש לו תשלומין, וענה: נראה פשוט דהמנהג לתקוע הוא רק בשחרית ולא במנחה, ואף בציבור אם לא תקעו בשחרית אין צריכים להשלים במנחה. וענה שם דלענין המתפלל ביחידות, המנהג לתקוע דוקא בציבור, אבל ביחידות אין מנהג לתקוע והוא מנהג של ציבור, ויש עדין לפלפל בדבריו ואין הזמן בידי, ומה שהלב חושק הזמן עושק.

לחזר אחר שופר במנין אחר

בספר דולה ומשקה (עמ' 245) נשאל הגר"ח"ק מה הדין כשהתפלל במנין ולא היה שופר האם צריך ללכת לבית הכנסת אחר כדי לשמוע תקיעת שופר או דלמא שכל התקנה היתה רק בציבור ולא חיוב על כל אחד, והגר"ח"ק ענה נכון לעשות כן עכ"ל, והיינו דאי"ז חיוב דזה חובת ציבור, וכן יש לדון לפי"ז מה הדין שהתפלל במקום שלא נוהגים לתקוע, דאז החיוב בכלל לא חל.

וע"ע בדברי מרן הגר"מ שטנרבוך שליט"א בקובץ מה טובו אוהליך יעקב (ח"ו עמ' רמ אות מ"ו) שפסק שבית הכנסת שלא תקעו בשופר בחודש אלול בתפילת שחרית א"צ להשלים ולתקוע בתפילת מנחה.

אם עומד באמצע שמו"ע האם מותר להפסיק לשמוע את התקיעות

הנה לפעמים קורה הדבר שמנין אחד אין להם מי שיתקע את התקיעה שבסוף התפילה בחודש אלול, וישנו אחד כזה, רק במנין השני אבל שם אוהזים באמצע ברכות קריאת שמע, השאלה שנשאלה האם יכול זה האחז באמצע ברכות קריאת שמע, לתקוע למנין הראשון שאין להם בעל תוקע, האם זה נחשב כהפסק, שהרי אסור להפסיק באמצע קריאת שמע וברכותיה.

ואם עומד אדם באמצע תפילת שמונה עשרה, והאריך בתפילתו, וכבר אוהזים הציבור בסוף התפילה בתקיעת שופר, דעת הגר"ח קניבסקי (נתיבות ההלכה גליון 31 עמוד 168) שמותר לו להפסיק מתפילתו ולשמוע את התקיעות ואין בזה משום הפסק בתפילה. וכן כתב בשו"ת משנת יוסף (ח"ט סימן סז).

שערי יוסף אלול וימים נוראים

אולם בשו"ת רבבות אפרים (ח"ב סימן קנט) שלא יפסיק באמצע שמו"ע לשמוע שופר בחודש אלול, וכן הביאו בנתיבות ההלכה (חלק כד עמ' 38) בשם בעל המשנה הלכות שהורה שא"צ להפסיק באמצע שמו"ע כדי לשמוע את התקיעות, ולכאורה נח' אם יש להפסיק בשביל זה או דלמא שנח' אם הוי רשות או חובה כיון שנהגו כך א"כ יכול להפסיק באמצע תפילת שמו"ע, [וע"ע במשנ"ב דרשו סימן תקפ"א הערה מס' 6 שהביאו בזה הרבה שיטות הפוסקים]. וכה"ג הביאו בקובץ מה טובו אוהליך יעקב (ח"ג עמ' קנד) הביאו מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א אב"ד בית וגן, שמי שאוחז באמצע שמו"ע ושומע התקיעות אף של א יוכל לשמוע התקיעות אח"כ אין צריך להפסיק בשמו"ע בשביל לתקוע עכ"ד.

למה אין מברכים על תקיעת שופר שבחודש אלול

הנה דעת ר"ת במס' ברכות (דף יד ע"א בד"ה ימים וכו') וכן בסוכה (דף מד ע"א ד"ה כאן וכו') שמברכים על מנהג ע"ש, וכתבו הפוסקים לדון דא"כ למה קי"ל שאין מברכים על מנהג תקיעת שופר בחודש אלול, ובפרט לפי שמ"כ בפרקי דר"א תקנו חכמים שיהיו תוקעין בחודש אלול, והרי כתב התבובאות שור (יור"ד סימן כח סקל"ז) שהיכן שכתבו גהאונים לשון תקנו רבנן או חכמים בודאי שקבלה זו היתה בידם ונתקן בימי חכמי הש"ס אע"פ שלא הוזכר בגמ' ע"ש, וכן הרי הט"ז כתב שהוא תקנה דרבנן.

והנה בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ב סימן קטו) כתב לתמוה ע"ד הרמב"ם בפ"ג מהל' חנוכה שאין מברכים על הלל של ר"ח מפני שהוא מנהג, והרי הרמב"ם כתב בריש הל' ממרים פ"א ה"אש הגזירות והתקנות והמנהגות כל אחד ואחד מהם עובר בלא תעשה שהרי הכתוב אומר עפ"י התורה אשר יורוך אלו התקנות והגזירות וכו' ע"ש, וא"כ כמו שמברכים על דרבנן משום לא תסור כמו שפסק ברמב"ם בפ"א מהל' ברכות א"כ אותו דבר יברכו על מנהג, וכתב שם לתרץ שדוקא אם הבי"ד ישבו לדון על המנהג וציוו לנהוג כן, לזה יש חשיבות של מצות עשה לשמוע בקול חכמים, וכמו ששמע ברמב"ם והמנהגות שיורו בהם לרבים משמע שהבי"ד הורו לרבים לעשות מנהג זה.

אולם יש לתמוה מש"כ בשו"ת מהר"ם שי"ק (חור"ד סימן שעד) שכתב לחלק בין מנהג שהוא סייג מצוה או שיש לו איזה שיכות להמצוה מטעם אחר אז י"ל כיון שמברכים על עיקר המצוה יש לברך גם על המנהג שהוא שייך להמצוה ולכן אין מברכים על טבילת עי"כ שלא נשתלשל מן תקנת הדלקת נר בשבת וכו' ולכן ג"כ מברכים על אמירת הלל בר"ח שנשתלשל מן חיוב שאומרים הלל במועדים ויו"ט וכן הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת ע"ש, וא"כ כתב בספר בשבילי המנהג (ח"ב עמ' עא) דה"ה כאן יש לומר הכי שהרי עיקר הטעם של תקיעת שופר בחודש אלול הוא משום תשובה, אולם י"ל דאי"ז בדיוק משום תשובה, דהרי אי נימא דהוא תקנה בפנ"ע, א"כ אינו קשור.

וכתב שם שיש לבאר עפ"י דברי מרן הגרי"ז לבאר מהו ברכה על מנהג, שאם הוא לא חפצא דמצוה אין מברכים עליה, וא"כ כתב שם שי"ל שתקיעות בחודש אלול אין זה נקרא חפצא דמצוה אלא מנהג בעלמא ולכן אין מברכים ע"ז משא"כ תקיעת שופר בחודש אלול שהוא מצוה גמורה.

עוד הביא שם בספר בשבילי המנהג שבכתבי הגר"י שור זצ"ל סימן ב' כתב לתרץ בזה, דדוקא על מנהג שיש בו ענין בעצם המנהג אזי מברכין עליו כיון שראו חכמים לתקנו למצוה כמו הלל בר"ח נ"ח מקרא מגילה וכיו"ב משא"כ תקיעת שופר בחודש אלול שאין תקיעתו מצוה לעצמה אלא הכשר מצות תשובה לעורר את לב העם לתשובה ולהחריד לבם בהשמע קול השופר וכלבישת שק שהיו

שערי יוסף אלול וימים נוראים

לובשים ביום תענית ציבור וכל כיוצא בזה בדברים שאינם כי אם לרכך במ לב האבן ולהכשירו ולהתעורר לשוב אל ה' ואם יתעוררו העם מעצמם לתשובה גמורה אין חפץ בהתקיעות שופר לא שייך לתקן ברכה ע"ז דאפילו במ"ע דאורייתא שהוא מצוה לעצמה כל שאפשר לעקרה אף שעדיין לא עקר אותה נחשב כאילו המצוה אינה קיימת כמש"כ הרשב"א בתשובותיו סימן י"ח וכש"כ בזה שאינה אלא הכנה לעורר לתשובה ואם נתעוררו מעצמם אין חפץ בתק"ש ודומה לתק"ש שהיו תוקעין בע"ש להטמין החמין ולבטל העם ממלאכה וכן בדיקת סכין לפני שחיטה שאין מברכין עליה שאינו אלא להכשירו לשחיטה שלא יהיה פגום ויפסל במצות שחיטה ואם יצויר שנדע שאינם פגום מעצמו אין חפץ בבדיקתו ולכן לא שחך בזה ברכה משא"כ מ"ע דתקיעת שופר דר"ה שאינו מפני לעורר לתשובה אלא חובת מ"ע לעצמה שהתורה אמרה תקעו בחודש שופר וגו' ואם יש בו גם איזה רמז לתשובה לא איכפת לנו דעיקרו חובת מ"ע לעצמה וזמ"ש הרמב"ם פ"נ מהלכות תשובה אעפ"י שתקיעת שופר בר"ה גזירת הכתוב וכו' ולכן בר"ה מברכין על התקיעות. עכ"ד, וע"ש עוד מה שהאריך בזה.

ובשו"ת רבב"א ח"א סימן שצג, נשאל בזה מדוע אין מברכים על תקיעת שופר של חודש אלול שכתב הר"ש בסוף מסכת ראש השנה שהוא תקנה להתעוררות בתשובה וא"כ שיברכו על מנהג זה וענה, בזה"ל: ונ"ל דשאני הכא שזה רק הכנה כדי להתעורר בתשובה ואם נתעורר ע"י דבר אחר אולי אין צריך לתקוע א"כ נדבר כיה שרק הכנה למצוה ועצם העשיה אין בו מצוה יתכן דעל זה אין לברך וערוב תבשילין עט"י עצם הדבר הוא מצוה כי עושה פעולה משא"כ התקיעה היא רק הכנה ומשום כך אין מברכין עכ"ד ע"ש עוד, ובח"ג סימן שפו ע"ש.

וכדברי הרבב"א כן כתב בספר נאות דשא האדמו"ר מסוכטשוב לפי שתקיעות אלו הם רק הכנה לר"ה, שתקיעות אלו נועדו להכין את הלב כדי שנוכל לקבל התקיעות דר"ה, ואין מברכים על הכנה למצוות, וסומכים על הברכה של עיקר המצווה שהם התקיעות של ר"ה.

וכה"ג מצינו באמרי אמת (דף נה טו) שכתב לתרץ שאאע"פ שתקיעת שופר בחודש אלול הוא מתקנת חכמים (כדמשמע מלשון הפרד"א פרק מ"ו) אין מברכים על התקיעות לפי שהוא רק להזכיר את התשובה, וכמו שאין מברכים על התענית בימים שמתענין ומתריעים שהם מהתורה.

עוד טעם כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סימן קלד) כמו שמצאנו בשמיני עצרת דיושבים בסוכה ואין מברכים והטעם משום שלא יראה כבל תוסיף ה"ה הכא אין מברכים כדי שיהא ניכר שהתקיעות הם רק לקיים המנהג ולא למצווה. עוד טעמים ראה קבונטרס תשובות והנהגות עמ' מד שאינו אלא מנהג ועוד שאין הנאת הגוף.

תקיעת שופר שמפריע לשכנים

הנה יש לדון בתרתי גם לענין תקיעת שופר בסליחות באשמורת, וגם לבני אשכנז שנוהגים לתקוע בשופר אחרי התפילה, מה הדין במנין שמתפללים בנץ והוא לפני שעה שבע, בס' מועדי הגר"ח (ח"ב תשובה תכז) ענה הגר"ח שלצורך מצוה מותר לתקוע ואין לחוש בזה משום השכנים. אולם בחזו"ע (ימים נוראים עמ' כד) בהערה כצב שאין לתקוע היכא דמפריע לשכנים, וע"ע בהמשך שהבאנו מעשה רב, וכן ראה בילקוט יוסף (מועדים ימים נוראים עמוד מו סימן תקפא סעיף כח) בענין התקיעות בשעת אמירת י"ג מידות שיש להזהר שלא יהיה ע"י זה הפרעה לשכנים המטפלים בתינוקות רכים שישנים אז ויתעוררו משנתם בבהלה וכו' וכן הנוהגים לתקוע אחר חצי קדיש

שערי יוסף אלול וימים נוראים

שבסיום הסליחות אם זה מפריע לשכנים ימנעו מזה, ומ"מ סו"ס התם מדובר בשעה מאוחרת. וע"ע בקובץ מה טובו אוהליך יעקב ח"ג במאמרו של הגר"א פרינץ שליט"א הביא לדון בזה באריכות וכתב שם תשובה מבעל המשנת יוסף שליט"א שכיון שאיסור גזל שינה הוא צער בעלי חיים דאורייתא מ"מ כיון דאינו מצוה אלא מנהג א"כ אם מדובר בשבע בבוקר שעדין אנשים ישנים ואין זו שעה סבירה אין לו לתקוע בשופר אלא א"כ יש לו רשות מהשכנים ע"ש, עוד, ולענ"ד סו"ס י"ל דכיון שהוא מנהג של מצוה, והוא לאחר שעת שבע אין בזה שום איסור. וע"ע לקמן.

ועוד כתב שם הגר"א פרינץ תשובת הגר"מ שעיו מח"ס מחקרי ארץ ושא"ס, כתב לי בעניין שאלתנו כי אין בזה איסור של גזל שינה ומותר לתקוע מזמן תפילת ותיקין, וזו לשונו: דזיל קרי בי רב הוא דהא כתיב בתורה בשכבך ובקומך, ודרשו חז"ל בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם קמים, וכיון שזמן קריאת שמע הוא כחמש דקות לפני הנץ החמה, הנה מאז הוא זמן קימה, וזאת התורה לא תשתנה לעולמים. ואי אפשר להתלונן על שמעירים אותם כאשר מתנהגים על פי ההלכה ותוקעים בשופר בחודש אלול, ומי שקשה לו לקום באותו זמן הרי הוא יכול להרגיל עצמו לישון יותר מוקדם, ואינו יכול בשביל שחפצו להוסיף מעט תנומות לבטל מנהגי ישראל שרצית לומר שתקיעת שופר בחודש אלול יכול כל אחד לתקוע לעצמו ולא צריך ציבור. הנה לא לכל אחד יש שופר ולא כל אחד יודע לתקוע ומנהג ישראל הוא לתקוע בבית הכנסת בסיום התפילה ואין לבטל מנהג זה דמנהג ישראל - תורה. עכ"ד.

ובקובץ משנת יוסף (חלק יג סימן מה) שדן שם לענין גזל שינה בתקיעת שופר, והביא, שדיבר בזה עם הגאב"ד רבי אשר וייס שליט"א שמנהג ישראל תורה ואף בני ספרד יש להם להמשיך במנהגם לתקוע בשופר בסליחות אלא שודאי ראוי להמנע מלעשות כן בקולות וברקים בכוונה להעיר ישנים וכו' ובחצפי שמים אין לנו למנוע את האנשים ואין לנו להשתמש בסברות אלו נגד רצון ה' ובפרט בבית הכנסת שלא נמצא בבנין מגורים עכ"ד, וע"ש מש"כ בספ' הסבא קדישא (ח"א עמ' קעג) שהגה"ק רבי ישראל אבוחצירא זצוק"ל היה אומר סליחות בבית הכנסת והרעש היה גדול ליד הבית הכנסת היה גר המושל הצרפתי והרעש הפריע לו ולכך איים שאם יחזור הדבר יהרוג את כל היהודים כאש סיפרו זאת לרב הכין את עצמו לנסיעה ואמר שלא ידאגו כי המושל ימות אלא שהוא חייב לנסוע ויחזור וכשיקבל הודעה על מות הגוי במברק עם נוסח מוסכם ישוב ובאותו היום מת הגוי ע"כ.

וע"ש עוד שהביא שכך היה מורה הגאון רבי יהודה צדקה זצוק"ל ואף היה אומר לסגור את החלונות בעת אמירת ה' הוא האלוקים וה"ה מלך בהיות שזה מפריע לשכנים, והביא שם שכך הורה מרן הגרע"י זל"ה שהיה נהוג לאחר שיעורו במוצ"ש בחודש אלול היה מתקיים מנין גדול של סליחות ולאחר שעבר השיעור לבית הכנסת שתחת ביתו שהוא בנין מגורים ביטל את מנהג הסליחות מכיון שהודיעוהו שזה מפריע לשכנים, ע"ש, ולענ"ד י"ל דזהו דוקא שהיו מתאספים שם המון גדול ברעש גדול וגם הוא בבנין מגורים משא"כ בבית הכנסת רגיל וגם שאין הוא רעש חריג.

עוד לענ"ד יש להקל ע"פ מש"כ לדינא בספר שערי יוסף אורחות הישיבה (סימן א') והנה במשלי (ד' טז) איתא "כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשילו" ופירש"י לא ישנו לא יוכלו לישון, דהיינו שלא יכלו לישון עד שיכשילו אחרים כמותם בעבירות ואז גם הם יהיו רשעים כמותם, וזה הכוונה "נגזלה שנתם" ומוכח דראוי לקרוא להפרעת שינה גזל.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

והנה הרמב"ם בהל' גזילה פרק א' הלכה ג' כתב: אי זהו גזול זה הלוקח ממון האדם בחזקה כגון שחטף מידו מטלטלין או שנכנס לרשותו שלא ברצון הבעלים ונטל משם כלים. או שתקף בעבדו ובבהמתו ונשתמש בהן. או שירד לתוך שדהו ואכל פרותיה וכל כיוצא בזה הוא גזול. כענין שנאמר "ויגזל את החנית מיד המצרי" עכ"ד, ומבואר דבעינן דוקא לקיחה של ממון, [וע"ע במה שהארכנו בספר דברי יוסף עמ"ס ב"ק פרק מרובה סימן א' ע"ש]. וא"כ לקיחה שאינה לקיחה ממשית לא מיקרי גזל, כי בעינן דבר שיתפס ביד.

ולכן נראה שגזל שינה אינו אלא ענין מוסרי וכן הוא דעת מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א והו"ד בדרך שיחה (פרשת קדושים עמ' ססז) שנשאל בבחור אחד שנרדם בחזר שיעורים בישיבה ומבלי משים נעלו עליו את הדלת והבחור שאצלו מונח המפתח נרדם כי ישן שינת צהרים עד לתחילת הסדר האם צריך להקיצו או שמא יש בזה משום גזל שינה שאינו בהשבוך והרב שם השיב בזה"ל עניין גזל שינה הוא חידוש מבית מדרשם של בעלי המוסר והוא רק עניין של חסד ואהבת הבריות וכיון שהישן הזה מחוייב בחסד צריך להקיצו ע"כ. ע"ש הדעות, ואף שיש מחמירים כיון דאין לו שורש ועיקר בדברי השו"ע, משא"כ תקיעה של מנהג שהוא חשוב מצוה ומנהג ישראל תורה כל שהוא אינו רעש חריג יש להתיר ובפרט לדעת הב"ח שהוא כמו תקיעות שופר של ראש השנה, אלא דלשיטת דאינו ממש של תורה יש יותר להחמיר בזה.

לעבוד לפני המתפלל להביא שופר

יש לדון האם מותר לעבור לפני המתפלל ליקח שופר כדי לתקוע, דהרי סו"ס לא הוי אלא מנהג, ולא מצוה, והגר"ח קניבסקי שליט"א כתב בזה והו"ד בקובץ מה טובו אהליך יעקב ח"ב עמ' נח' שמותר כי זה גם צורכו, והביא שם דעת הגר"א נבנצל דאין לעבור, ומ"מ כתב לבאר שם הגר"מ גבאי דהרי הלבוש או"ח סי' תקפ"א שטעם תקיעת שופר באלול כדי שיתעורר לתשובה, א"כ כיון שמקיימים בזה מצות תשובה, אז אפשר לעבור לפני המתפלל בשביל זה.

שמיעת שופר קודם התפילה

עוד נשאל שם הגר"ח"ק מה הדין מי שבאלול שמע תקיעת שופר קודם שהתפלל האם צריך להתמתין ולשמע תקיעת שופר בסוף התפילה כפי הסדר שנהגו לתקוע או שיכול לסמוך על התקיעה ששמע קודם תפילתו, וענה יצא, והיינו דסו"ס הענין לעורר את עצמו לשוב בתשובה.

קטן לתקוע

במועדי הגר"ח (ח"א תשובה שצ) ענה הגר"ח"ק שאם הקטן הגיע לחינוך רשאי הוא לתקוע, ובספר נטעי גבריאל (פ"ד ח') כתב שאם אין שם בעל תוקע אלא קטן יכול הוא לתקוע, אך לכתחילה יתקע גדול משום כבוד הציבור. ובשו"ת מקדש ישראל (ימים נוראים ס"ג) כתב שרק גדול תוקע בחודש אלול, וכן ראה בשו"ת שבט הקהתי (ח"א סימן קפה) כתב שלפי שיטת הב"ח שהתקיעות צריכות להיות כדן, יש להקפיד שלא יתקע קטן שיהיו שוין כל התקיעות של חודש זה, וצריך שיהא התקיעות של חודש אלול לכתחילה כמו התקיעות דר"ה, ע"ש, וכן י"ל לפי מש"כ הלבוש (סי' תקפא) שטעם תקיעת שופר היא למנוע חטא ועוון וא"כ אפשר סו"ס לעשות ע"י הקטן, וכן יש להוכיח ממש"כ הריטב"א בר"ה (דף כו ע"א) שתקיעה במוצאי יו"כ א"צ שופר כשר שהוא רק מנהג וא"כ ה"ה הכא, אולם לפי הב"ח וכמו שכתב בשבט הקהתי יש להחמיר בזה. ומ"מ סו"ס כיון שאינו אלא

שערי יוסף אלול וימים נוראים

רק מנהג יש להקל בזה וכמו שכתב בספר חינוך הבנים כהלכתו (פרק פח יב) ע"ש. וכן הו"ד מרן גהר"מ שטנרבוך שליט"א בקובץ מה טובו אוהליך יעקב ח"ו עמ' רל"ט, שאפשר לתת לקטן לתקוע תקיעת שופר בחודש אלול בבית הכנסת.

אדם שאינו שומר תורה ומצוות לתקוע

הנה יש לדון בזה, ולכאורה י"ל דסו"ס כיון שהוא בשביל לעורר את האדם, א"כ סו"ס לתקוע גם ע"י אדם שאינו שומר תורה ומצוות, וראיתי שבענין זה כתב הגר"י ליברמן שליט"א להגר"מ גבאי שליט"א, ונדפס בשו"ת משנת יוסף חלק י"ד סימן שי"ב ע"ש ואין הספר תחת ידי. וע"ע בקובץ אור מרדכי (ח"ג עמ' לד) שהביאו בזה תשובת מרן הגר"ח"ק, שענה בזה"ל: חלילה, ועוד הביא שם שכתב שם גהר"א נבנצל שאפשר ליתן לו לפי דברי הלבוש ע"ש.

ואם יש דין שופר נאה לחודש אלול, כתב שם בקובץ אור מרדכי עמ' לג, שענה מרן הגר"ח"ק, דהוי מצוה דרבנן, והטעם כיון דאינו אלא מצוה דרבנן, וע"ש עוד בדברי הגר"מ גבאי.

האם אשה חייבת בתקיעת שופר בחודש אלול

הנה ברץ כצבי (במעגלי השנה ח"א ס"א אות כ כא) כתב לדון בזה וכתב דתלוי בטעמי התקיעה, אולם סו"ס יש להקשות הרי מעולם לא ראינו נשים שמקפידות בזה, כן כתב לתמוה עליה בשו"ת אדרת תפארת (ח"ז עמ' קיה) שכתב לתמוה כן וכתב שע"כ מעיקרא לא חייבו אותם, ועוד י"ל לענ"ד שהרי בתקיעת שופר גופיה של ר"ה אינם חייבות וכמו שכתב בשו"ע סי' תקפ"ו, ובס' נטעי גבריאל (ר"ה פ"ד הי"ד) כתב שנשים אינם מחוייבות לשמוע תקיעת שופר בחודש אלול, וביאר שם שזה פשוט דהוי מנהג שהזמן גרמא וגם לפי הטעם דהוא בפסקי דר"א אינו שייך בנשים, דהם לא טען אחר העגך וגם בר"ח אין לחיוב ע"ש, ובמועדי הגר"ח (תשובה שצה) כנה שזהו דוקא אם הם מתפללות בבית הכנסת, והוסיף שם העורך שבספר האלולים קודש לה' (פ"ה סימן יג) כתב שפוק חזי מאי עמא הדבר, והיינו דאינם צריכות לשמוע ע"ש.

בעניין איסור בל תוסיף בתקיעות באלול

ויש לדון האם איכא איסור בל תוסיף בתקיעות בחודש אלול כמו שאסור לישון בסוכה בשמיני עצרת משום בל תוסיף, א"כ איך תקנו לתקוע בשופר כל החודש.

ויש לישב שכל איסור בל תוסיף הוא להוסיף על מצווה אחרי קיום מצווה, כמו בלישון בסוכה בשמיני עצרת שהיא להוסיף על חיוב של מצוות סוכה, אבל אם ישן באמצע השנה אין איסור כלל, ה"ה כאן האיסור להוסיף זה רק אחרי המצווה תקיעות בר"ה ולכן אסור לשמוע יותר ממאה קולות אבל לפני המצווה מותר.

לדקדק בתקיעות חודש אלול

הנה שיטת הריטב"א (ר"ה כו: בד"ה אמר לוי) שאין מדקדקים בתקיעות אלו שיהיו תקיעות כדין תקיעות של ר"ה, וכן דעת הגר"ש קמיצנקי והו"ד בקובץ הלכות (עמ' פא ס' יז).

שערי יוסף אלול וימים נוראים

עמידה בתקיעות של חודש אלול

הנה בענין זה כתב בשו"ת שבט הקהתי (ח"ג סימן קפא) שאין צריך לעמוד בתקיעות אלו, ומה שנהגים לעמוד הוא משום שבדרך כלל הוא במקום דבלאו הכי עומדים, וכן כתב בקובץ פסקים ותשובות אלול תשרי (עמוד טז) ע"ש.

נישואין בחודש אלול

הנה ידוע מה שהיה תקנה מהגדולי ראשי הישיבות ובראשם מרן הגרא"מ שך זצוק"ל, שלא להנשא בחודש אלול, כדי שלא לגורם לרציפות בעבודה ובלימוד התורה הקדושה, שהרי ידוע שהיו עושים חלק מגדולי הדורות תענית דיבור, מר"ת אלול עד לאחר יום הכיפורים. ועיקר מה שתיקן הגרא"מ שך, שבאחד הלילות של חודש אלול נכנס לבית המדרש וראה שנעדרו בחורים בישיבה כיון שהלכו לחתונה, ואמז הנהיג בחודש אלול ובעשי"ת שלא להתחתן בחודש אלול, אולם סו"ס יש להעיר דממה נפשך האי טעמא שייך בכל השנה.

דהרי מעיקרא אין חיוב ללכת לחתונות אף שהוא סעודת מצוה, דהנה איתא בגמ' בפסחים דך קיג ע"ב שבעה מנודין לשמים אלו הן יהודי שאין לו אשה ושיש לו אשה ואין לו בנים ומי שיש לו בנים ואין מגדלן לתלמוד תורה ומי שאין לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו והמונע מנעלים מרגליו וי"א אף מי שאין מיסב בחבורה של מצוה, וכתבו בתוס' שם בד"ה, ואין מיסב בסעודת מצוה. היינו סעודת מילה דאמר במדרש דניצול מדינה של גיהנם וסעודת נישואין בת"ח ובת כהן לכהן ודוקא שיש שם בני אדם מהוגנין כדאמרינן בזה בורר (סנהדרין דף כג.) נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין בסעודה אלא כן יודעין מי מיסב עמהם. עכ"ד, וברשב"ם כתב לפרש בד"ה בחבורת מצוה וז"ל: כגון משתה של מילה או בת כהן לכהן ע"כ, ומשמע דוקא בת כהן לכהן, ואולי אפשר דה"ה לבת ת"ח, ועיין.

ומ"מ הביא דברי התוס' בדרכי משה (יו"ד סימן רסה סקי"ב) וכן כתב ברמ"א שם סעיף יב, וז"ל: ונהגו לקחת מנין לסעודת מילה ומקרי סעודת מצוה וכל מי שאינו אוכל בסעודת מילה הוי כמנודה לשמים ודוקא שנמצאו שם בני אדם שאינם מהוגנים אין צריך לאכול שם עכ"ד. ומ"מ נהגו שלא להזמין לברית מילה משו"ה כן כתב בתשובות מקום שמנואל (סימן פ' בד"ה הבט) בשם ספר סוד ה' שטוב לבטל מה שהשמש קורא על סעודת ברית מילה כי אולי לא יכלו מטעמים המתהוים ויהיו ח"ו בכלל נידוי ע"כ, וכן כתב היעב"ץ במגדל עוז (נחל ט' יאור יז).

ובביאור הגר"א יו"ד סימן רס"ה סעיף יב, כתב לציין שם לתוס', וביאר דבריו בשו"ת אגרות משה (אור"ח ח"ב סימן צה) שיש להעיר בדברי הרמ"א מדוע לא כתב כן הרמ"א גם לענין סעודת נישואין ע"ש. וע"ש באג"מ שלא נהגו להזמין לסעודת מצוה של חתונה ע"ש,

והנה בשלטי גיבורים (מגילה ע"ב מדפי הרי"ף) והביאו בכנסת הגדולה (אור"ח סימן תרפז) כתב שמבטלין תלמוד תורה לברית מילה שהרי מילה גדולה מהוצאת המת שיש לו קוברים ואם מבטלים תלמוד תורה עבור הוצאת המת כל שכן בעבור מצות מילה.

ומ"מ כתב בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סימן רכה) כתב שמצוה רבה לילך לסעודת מצוה כגון חתונה או ברית מילה, ולא נאמר כ"ז אלא במקום שיש חשש שלא יהיה מנין בלעדיו הא לאו הכי אין לך מצוה רבה מלישב ולעסוק בתורה, וכו' והרי מבואר ביו"ד הלכות תלמוד תורה דמצוה שאפשר לקיים ע"י אחרים אין לבטל תלמוד תורה עבורה, ועי' שבת דף סג ע"א אמר רב

שערי יוסף אלול וימים נוראים

כהנא כד הוינא בר תמני סרי שנין וכו', ועוד כתב שם: עובדא ידענא כשלמדתי אצל מורי הגה"צ בעל מהר"ם שיק זצ"ל וכו', ע"ש שאמר לו שדבר גדול יותר מכל השמחות של זמן הזה חוץ מבמקום נחוץ מאד.

ובקובץ הערות מהגאון רבי אלחנן בונם וואסרמן זצ"ל הי"ד הנדפס יחד עם שו"ת הרשב"א הביא מעשה רב כי בלמדו בכולל קדשים של רבינו החפץ חיים זי"ע בעיר ראדין יחד עם חבריו הגיעה אליו ידיעה בטעלעגראמע כי אשתו ילדה בן זכר הג"ר אלחנן הלך לרבו החפץ חיים ושאל האם ילך לביתו לברית המילה החפץ חיים שאל אותו אם הוא מוהל ויכול למול את התינוק בעצמו וכשהשיב שאינו מוהל א"ל החפץ חיים א"כ למה לך לבטל מלימודך כ"כ הרבה כדי להשתתף בברית כי לפי החשבון תבטל ג' ימים יום אחד ללכת לשם ויום א' של הברית ויום א' בחזרה הרי שלשה ימים ביטול תורה וכמובן שרבי אלחנן נשאר במקומו ללמוד ולא השתתף בברית של בנו, ובספר בדידי הוה עובדא (עמ' תב) כתב הגאון רבי שמואל דוד פרדימן שליט"א בעמח"ס שדה צופים על כל הש"ס, כתב ושמעתי מפי הרה"ג ר' יעקב האראוויץ שליט"א ראש ישיבת בית מאיר ששאל מאת בן אחיו של הג"ר אלחנן זצ"ל ה"ה הרה"ג ר' שמחה וואסערמאן שהאריך ימים ונלב"ע לפני שנים אחדות אם אמנם העובדא היתה כמו שכתוב בקובץ הערות הנ"ל, והשיב שאמת נכון הדבר שהמעשה היה כך אלא שהחפץ חיים זצ"ל הוסיף ואמר לו כי ישאל מאת היולדת בטעלעגראם אם היא מסכמת שישאר בישיבה ולא ישתתף בברית ורק בתנאי זה ישאר בראדין וכשהיולדת הסכימה נשאר בישיבה ולא השתתף בברית של בנו, וכתב שם עוד, מזה נוכל להתבונן קצת עד היכן צריך להזהר שלא לבטל מהתורה ועד כמה מסרו נפשם על לימוד התורה ומסרו נפשם וגופם ואהבת צאצאיהם ומשפחתם בעבור התורה"ק.

וכן כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סימן רכו) הביא שהלקט יושר (סוף תפילת שחרית) מביא שבחורים רצו לילך אל המילה ואמר להם רבם התרומת הדשן מה אתם רוצים אצל מילה כדי לענות אמן, תלכו לבית השחיטה משמע שדעתו שאין לבטל תורה בשביל להשתתף במילה. וכן כתב בים שלש שלמה (ב"ק פ' מרובה סימן לז) לענין הליכה לסעודת מצוה כתב בזה"ל: מכל מקום לא ירבה בהן שבטל ח"ו למודו הקבוע לו לגמרי אלא לפעמים לפחות אם אי אפשר להיות זולתו ואיש ירא אלקים אשר בא לטהר יורו לו מן השמים דרך הישר בקו האמצעי עכ"ל.

וכן כתב הגאון רבי צדוק הכהן מלולבין בספר הזכרונות (עמוד כט) כתב ונראה, שכל זה שמנודה לשמים דוקא בשאינו עוסק בתורה אז אבל אם עוסק בתורה לא יהא אלא מצוה גדולה העוסק בתורה פטור מן המצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים וכן אם עוסק בעשיית איזה מצוה רשאי להמנע ע"כ.

וכן יש לומר ע"פ מש"כ באוצר הפוסקים (אבן העזר סימן סד סקט"ז אות יג) שיתכן שמה דהוי כמנודה לשמים רק כשאינו הולך לסעודת מצוה בשאט נפש מחמת זלזולו בהמצוה אבל כשנמנע משום הפסד ממון אפשר שאינו בכלל זה, וכן כתב לדינא בשו"ת להורות נתן (ח"ז סימן עו) ע"ש וא"כ כ"ש היכא שמשמט משום ביטול תורה. וכן י"ל לפי מש"כ בספר שערי אהרן בשם החזו"א כמה סיבות דהיום אין חיוב להשתתף בסעודת הברית, א' שהחיוב להשתתף הוא דוקא שהאנשים מהוגנים ולפי שבדרך כלל קשה למצוא אנשים מהוגנים שמקפידים לכוון בנט"י ובקינות בבה"כ ובשמו"ע בכוונה, אינו מחויב להשתתף בסעודת הברית, ועוד משום ביטול תורה, ועוד היתר למי שהוא מנודה לשמים. וכן הביא בספר עלינו לשבח (ויקרא עמ' תקי) שכן החזו"א הורה בזה לאברך שכיון שת"ח אינם יושבים בסעודה עם אנשים שאינם

שערי יוסף אלול וימים נוראים

מהוגנים אין מחויה ללכת ואף שכל המסובים הם בני תורה וכו' ע"ש. וכן מבואר להקל משום ביטול תורה בהליכות עולם (ח"ח עמ' שצא) שאם עבר והזמינו בעל הברית דיש כמה צירופים להקל אין חייב להשתתף, די"ל שמא ימצא אנשים שיאנם ממהונים כן כתב בערוך השולחן (יו"ד ס' רסה סעיף לז). וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ד יו"ד סימן יט) באריכות בזה. עוד יש לצרף לנקל מש"כ בארחות יושר (פרק כ') שאם יש מנין בלעדיו או שלא הוזמן אלא מפני הכבוד שבהם את האזהרה של מנודה לשמים, וכן כתב שם שכ"ז כשאין שם מנין בלעדיו אם אינו הולך הוי כמנודה לשמים אבל אם יש שם מנין אין להקסיד וכתב שם להביא וקצת ראה לזה שמהר"ש מלולבין היה סנדק בער"ש ולא רצה לילך לסעודה מאחר שהיה שם מנין בלעדיו ע"ש. וכן הביא בדריו בשו"ת עשה לך רב (ח"ו עמ' שלח) ע"ש.

וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן רח) שמצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים אין מבטלים תורה ולכן אין לבטל תורה ולכן אין לבטל תורה לצורך ברית מילה ע"ש. ובסימן רי"ז אות ב', נשאל לענין אכילה בסעודת ברית למוהל שזמנו קצוב, וענה שם, בז"הל: לדידי פשוט דמי שהוא טרוד טרדה דמצוה או תורתו אומנתו ממש וכיו"ב שאין חל עליו ענין זה כאשר מובא כן בשם ספר כורת הברית ואני דרכי לקחת דבר מסעודת הברית לביתי ודבר פשוט דמוהל עירוני הטרוד גם בשאר מצות דאין חיוב לאכול בכל הבריתים וגם פשוט דאין חיוב להגדיל סעודת ברית למאות אנשים על חשבון שאר המצות עכ"ד. וכן י"ל דיקח דבר מהברית ואז מהני וכמו שהביא בספר הבט לברית (עמ' תפא) שהביא את דברי הגרשו"א והגרשי"א שכתבו לדון האם מועיל לקחת דבר מאכל מסעודת ברית הביתה כדי שינצל מנידוי ע"ש.

והנה איתא בשלטי גבורים (מגילה דף ב ע"ב מדפי הרי"ף, והובא בכנסת הגדולה אור"ח סימן תרפ"ז) כתב שמבטלין תלמוד תורה לברית מילה שהרי מילה גדולה מהוצאת המת שיש לו קוברין ואם מבטלין תלמוד תורה עבור הוצאת המת כ"ש בעבור מצות מילה, והגרשו"א נתקשה אמאי לא הובאה הלכה זו בוש"ע ובפוסקים, והובא בהערות לספר אוצר הברית (ח"א סימן יא ה"ג), ובשו"ת אבן ישראל (ח"ז סימן לו סק"ח) כתב לתרץ שלהכי לא הביאו הפוסקים משום שדברי השלטי גבורים צ"ע דשאני מצות הלויית המת דכל אחד שמשותף מקיים בעצמו מצות הלויית המת, משא"כ במילה אין להמאספין שם שום חלק במצות מילה אלא מקיימין ברוב עם הדרת מלך, ולזה אין היתר לבטל תלמוד תורה, ולאבי הבן בודאי כל המצוות מחויב לקיים אע"פ שמבטל מצות ת"ת, וכן כתב בשו"ת תשובות והנהגות ח"ד סימן רכו כתב דאין לבטל מצות ת"ת לברית מילה רק אם הוא חסר שם, וע"ש שהביא ראה מהלקט יושר והבאנו דבריו בריש הסימן. ובאורחת ציון (ח"ג עמ' יב) הביא מעשה בזה ע"ש.

והנה לענין ברית מילה, דנו הפוסקים האם לעשות ברית מילה בשעה מוקדמת ויהיה קהל מצומצם או בשעות הצהרים ואז יהיה קהל רב ויהיה ברוב עם הדרת מלך, דהנה עיקר מקור דין זריזין מקדימין למצות לענין מילה איתא בגמ' בפסחים דף ד' ע"א, וכי תימא זריזין מקדימין למצות נבדוק מצפרא דכתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו ותניא כל היום כולו כשר למילה אלא שזריזין מקדימים למצות שנאמר וישכם אברהם בבקר ע"כ, ומבואר מהכא המקור לדין זריזין מקדימין, וכן איתא בגמ' ביומא דף כח ע"ב אמר רבא תנא גמר מאברהם ואנן לא גמרינן מיניה דתניא וביום השמיני וישכם אברהם בבקר ויחבוש וגו' ע"כ, עוד בכ"ז ע' בקונטרס שיח יוסף ח"י ס"א וב', והנה המאירי ביומא (שם) כתב ומ"מ ראוי לזריזים להקדים בה בשחרית שלא יראה כמתרשל בה מצד חמלתו על הבן ולאחוז בדרכי האבות שנאמר עליהם וכו' ומשמע שדין זה אינו חובה אלא רק ללכת בדרכי האבות, וכן ראה בדבריו במס' הוריות (דף י') שכתב המאירי בזה"ל: ולא יתאחר בעשיית המצווה שאי"ז אלא דרך מי שאינו עושה המצווה דרך כוונה מעולה אלא כמי שעושה אותה דרך פירוק עול ומצווה

שערי יוסף אלול וימים נוראים

מלומדה". ובשד"ח (מערכת יום הכיפורים סימן א') הביא מש"כ ר' שלמה קלוגר בספר החיים שזריזין מקדימים למצוות הוי מדאורייתא, וכן מצינו שכתב הרד"ך בשו"ת בית בחדר ה' וכן בשו"ת שבות יעקב (או"ח סימן ל') והסברא דהוי דאורייתא דהרי ילפינן מא"א, אבל בטורי אבן (ר"ה דף ד') כתב דהוי מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

ומאיך יש דין ברוב עם, ויש להסתפק האם עדיף דין זריזין מקדימין או ברוב עם הדרת מלך, הנה בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט סימן כה אות ו' התיר לאחר את המילה עד אחרי חצות בכדי לעשותה בהידור ושם כתב להביע מורת רוח על מנהג איזה אנשים שמאחרין המילה עד קרוב לחצי היום עד שיתקבצו המזומנים כדי שתעשה ברוב עם, כי מוכח מהש"ס דאין לדחות הא דזריזין מקדימין משום ברוב עם ע"ש, והיינו דהרי דין זירונו נאמר לענין המילה. וכן נראה דעת הגרע"י בשו"ת יביע אומר ח"ב יו"ד סימן יח ע"ש, ויש עוד להאריך בכ"ז בפנ"ע, מ"מ נלמד אנן לדידן לענין ביטול תורה שאף שיעשו את הברית מילה מוקדם ויגרם מזה קצת ביטול תורה אין לחוש, ומ"מ מצינו שמנהג העולם לאחר ולחוש בזה משום ביטול תורה.

ולענין חתונה, הנה במעשה איש (ח"ג עמ' טז) הובא שהחזו"א נשאל מבחורים לאיזה מחבריהם יש להם ליסע כדי להשתתף אצל חתונתם וכשהולכים כמה צריכים לשהות שם, והשיב שצריך להשים לב איך מנהג העולם ואיך מרגישים וכך בכל המצוות שאין להם שיעור. וכן כתב בתשובות והנהגות שם שלענין נישואין יש לימוד זכות שהחויב בגדר סעודת מצוה היא דוקא בת"ח ומבואר ברמב"ם בהל' דעות פרק ה' ה"ב דהיינו בת"ח ות"ח ולא כל אחד ראוי לכך, ולכן משתמט עצמו באמתלא שאין זה סעודת מצוה ובפרט בזמן הזה שאין לנו ת"ל לכמה דינים כדינא דגמרא, ועוד כתב שם ומהגר"מ חדש זצ"ל שמעתי דכל מה שהפליגו חז"ל בחיוב להשתתף בסעודת נישואין היינו דוקא אם צריך לבטל מזמנו לצורך הסעודה בלבד אבל אם כרוך הדבר בהרבה בטלה מסביב כגון הנסיעות משם וההכנות וכו' הנה זה לא הותר ובזה אמרינן דת"ת עדיף.

והנה ידוע תקנתו של מרן הגראמ"מ שך זצוק"ל שתיקן שלא ילכו לחתונה רק עשרה בחורים, אמנם איני יודע כמה דבר זה נשמע גם פעם, זקני הגאון רבי אליהו פורת טהרני שליט"א סיפר לי שבאירוסים שלו בערך בשנת תשכ"א היו בבאר שבע, והגיע לאירוסין משאית מלאה בחורים, והיו שם הרבה בחורים שהם היום גדולי התורה והיראה וראשי הישיבות, ומ"מ צ"ל שהכל היה לפי הענין, ובספר שימושה של תורה (עמ' שיט) כתב בשם הגראמ"מ שך, שבישיבת סלבודקה כל כך החשיבו את ערך הזמן עד שלא נסעו לחתונות סתם והוא זוכר שמכל חמש מאות הבחורים שלמדו בישיבת סלבודקה רק בחור אחד בלבד נסע לחתונתו של אהרון קוטלר בחיר הישיבה. [וע"ע בהקדמה לאגרת בן תורה שכתב שם הגר"י יוסף, שכשאר בנו של הגרע"י נשיא רב אברהם יוסף ציוה מרן הגרע"י על אחיו הגר"י יוסף שלמד בישיבה מחוץ לעיר שיצא רק בשעה שש בערב אולם החתונה ובשעה 12 בלילה קרא מרן לנהגו וביקש ממנו שיקח את הבן לתחנה מרכזית כדי שיחזור עוד בלילה לישיבתו ובשבת חתן אמר לבנו רבי יצחק שאין צריך שיבוא לשבת חתן כי אם הוא לומד ושקוע בלימוד חבל להתנתק מהשקיעות ואכן לא הגיע לשבת חתן כפי הוראת אביו].

ועוד י"ל דהנה בשיטה מקובצת בכתובות דך יז ע"א איתא בשם תלמידי הרב רבינו יונה דלענין הוצאת כלה נראה דכיון שהוא מפני כבוד החיים לחבבה על בעלה די לה כשמוליכין אותה לפי כבודה ומביא דיש אומרים דלגבי כלה אין לה שיעור ולעולם מבטלין כי ברוב עם הדרת חתן והכלה ומוסיף יותר בשמחה ובחבוב ודייק הכי מדאמרינן בגמ' שם מעבירין את המת מפני הכלה דמשמע שיותר היו חוששין לכבוד הכלה מלכבוד המת ודייק נמי דקאמרינן

שערי יוסף אלול וימים נוראים

כל צורכו ולא קאמר כל צרכם, ובחלקת מחוקק (אה"ע סימן סה סק"מ) כתב ואפשר לומר דוקא כשרואה שנכנסין לחופה צריך לכבדם אבל אם יודע שיש חופה בעיר א"צ לבטל מלימודו ולילך שם, וא"כ לפי"ז יש להקל, אבל בבית שמואל (שם סק"ג) כתב לחלוק ע"ז וז"ל: מיהו בברייתא לא משמע כן, דהא תניא מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת הכלה, ובהוצאת המת אפילו אינו רואה חייב לבטל כן הכא נמי בהכנסת כלה. עכ"ד, וא"כ לדבריו כן יש חיוב בזה. ומ"מ בשדי חמד (מערכת חתן וכלה) כתב שהעיקר כדעת הח"מ שהרי בעיירות גדולות לא שמענו שכולם יבטלו מלימוד להכנסת כלה, וכן ראה בהליכות שלמה (תפילה פרק יג) שהביא בשם הגרשז"א שעיקר החיוב זה רק אם נמצא במקום שנערכה החופה שצריך לעמוד שם עד גמר החופה.

ודבר חידוש מצאתי בשו"ת באר משה (ח"ג סימן קעט) כתב שהקרוי לסעודת חתונה או שאר סעודת מצוה יקח עמו ספר לעיין בו, ואין בו משום חשש יוהרא כיון שהוא מחוייב בדבר ואם לא יעשה כן יש לו עבירה של ביטול תורה.

וכן מתבאר בענף עץ אבות (עמ' עג) שהביא מש"ע במסכת מועד קטן דף ט' ע"ב שבמצוה שאפשר ע"י אחרים לא יפסיק מלימודו וכתב שם לבאר, כגון לשמח חתן וכלה שאפשר לקיים המצוה ע"י אחרים לא יפסיק מתלמודו, וכתב שם שאע"פ שאמרו בפסחים דף קיג ע"ב שבעה מנודים לשמים ומהם מי שאינו מיסב בחבורת מצוה כגון סעודת מילה וסעודת נישואין של בת תלמיד חכם לתלמיד חכם, מ"מ כיון שאפשר להתקיים ע"י אחרים לא יפסיק מתלמודו ואפילו להתחיל לתלמוד תורה וע"י כן יהיה נבצר ממנו להשתתף בסעודת מצוה רשאי וכ"ש לתלמיד חכם שמברר הלכה למעשה וכמו שכתב בשו"ת יבי"א ח"ד חיו"ד סימן יט ע"ש, והיינו דתלמוד תורה כנגד כולם.

וראה עוד בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סימן רג, ח"ח סימן רפג) שכתב לחזק תקנת הגרא"מ שך זצ"ל שלא ילכו רק מנין בחורים להשתתף בשמחת חתונם חבריהם ואף שמצינו שהכנסת כלה אין לו שיעור היינו רק מה שמלומים את החתן והכלה להחופה אבל לא מצינו כן לגבי לשמח ולרקוד לפני החתן דלית ביה שיעוראא ולפעמים בודדים יכולין מרבים, ע"ש.

והנה יש להעיר בכ"ז ממש"כ בספר אוצר יד החיים (אות שנ"ז) שהביא מס' תשב"ץ קטן (אות תסז) שהמשמח חתן וכלה כאילו עסק בתורה, ונסתייע מהא שמבטלין ת"ת להכנסת כלה לחופה, וע"ש בתשב"ץ שכתב שחתן על כלה בגימטריא התורה, וממילא אין בזה משום ביטול תורה, והנה בספר בתורתו יהגה (עמוד רכט) הקשה מה הוכיח הרשב"ץ דין זה על הכנסת כלה שהרי זה דין כללי שמבטלין ת"ת לכל מצוה שא"א לקיימה ע"י אחרים, ותירץ ע"פ דברי הגמ' במנחות דף צט ע"ב שפעמים ביטולה זהו יסודה, ופירש"י בד"ה שביטולה כגון שמבטל תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה זהו יסודה כלומר מקבל שכר כאילו יושב ומייסדה ועוסק בתורה, ורואים שיש מעלה מיוחדת בשמחת חתן וכלה שחשיב קיום של מצות ת"ת.

עוד י"ל ע"פ מש"כ הגרשז"א בהליכות שלמה (ניסן אב פ"ב הערה 17) שמה שהפליגו חז"ל בגודל המצוה לשמח חתן וכלה הוא לאפוקי מדעת הטועים שא"א לקדש את חיי החומר. ולפי"ז הובא שהיתה דעת הגאון רבי אליהו ברוך פינקל זצ"ל מראשי ישיבת מיר לתלמידיו שאין חשש של ביטול תורה כשצריך ללכת לחתונה או לשבע ברכות כיון שהמשמח את החתן זוכה לתורה. אלא דסו"ס יש להקשות מהא דאיתא בפאה אלו דברים שאין להם שיעור וכו' ואומרים הכנסת כלה ומסיימים תלמוד תורה כנגד כולם הרי דת"ת חשוב יותר מהכנסת כלה, וקשה מהגמ' במנחות, וראיתי שתירץ בזה הבית ישראל שאם יבטל מלימודו אז אם זה לדבר שאינו

שערי יוסף אלול וימים נוראים

מצוה יענש ע"כ אבל להכנסת כלה שהוא מצוה לא יענש ע"ז. ומ"מ אם אביו מבקש ממנו יש לו לילך כן כתב בילקוט יוסף כבוד אב ואם עמ' קכב ע"ש.

ומ"מ נ"ל להכל תלוי לפי קריבתו ודרכו בזה, וכן לפי שיעור הידידות וגם כפי השיעור שחבירו יעלב מזה, וכמו כן יש לומר דתלוי בקרבת המקום האם החתונה באותה עיר או שצריך לסוע שעתים וכן ע"ז הדרך, וכן אם מאותו ועד שלו או לא, והכל לפי הרגשתו, וכמו ששמע מדברי השבט הלוי

ולענין חתן שמבקש מתבריו שלא להשתתף בחתנותו אלא לעסוק בתורה, כתב בספר חשוך חמד (כתובות דף פה) שהגאון רבי יהודה עדס שליט"א סיפר שהיה בחור בישיבה בשם רבי גבריאל לרר שלפני חתונתו שכנע את הבחורים שאין דבר יותר שטותי מלסגור את הגמרא כדי לבוא לחתונתו ולבטל זמן והוסיף לומר אני לא צריך את זה אתם תעשו לי יותר נחת רוח אם תשארו כולכם בישיבה השתכנעו הבחורים והחליטו לא ללכת לחתונה, אך רבי יהודה עדס חשב אחרת מפני שאותו חתן הוא בחור בודד שהגיע מהשואה ויש לו רק דוד אחד ואיך תראה החתונה בלעדי החברים היחידים שיש לו, הלך רבי יהודה ושאל את ראש הישיבה הגאון רבי ברוך קונשטט, והוא אמר לך לישיבה ותאמר לבחורים בשמי ללכת לחתונה, וצריך ביאור מדוע סבר ראש הישיבה שיש מצוה לשמח את החתן הרי החתן ויתר על שמחתו.

וכתב שם, ונראה שטעמו היה שאף על פי שהחתן ביקש שלא צריך את השתתפות חבריו בכל זאת עליהם לבוא כי אסיפה זו היא כבוד המקום ברוך הוא כמבואר במסכת כתובות ח' ברש"י שברכת שהכל ברא לכבודו נתקנה על אסיפת העם הנאספים שם לגמול חסד זכר לחסדי המקום שנהג עם אדם הראשון שנעשה לו שושבין ונתעסק בו ואסיפה זו כבוד המקום היא ולכן אין לחתן זכות לוותר עליה כשאין אחרים שיבואו לשמחו כי יש בזה גם מצוה שבין אדם למקום להזכיר חסדי ה' שעשה חסד עם אדם הראשון, והוסיף שאף שמרן הרב שך זצ"ל היה מורה שלא ילכו יותר מעשרה בחורים לחתונה יתכן שראש הישיבה סבר שבנידון דידן צריכים ללכת יותר בחורים משום שהחתן יתום ללא משפחה ולכן הבחורים צריכים לבוא לשמחו שהרי הם משפחתו ע"ש.

ומ"מ לענין הליכה לשמחות בחודש אלול הביאו דברי מרן המשגיח רבי יחזקאל לינושטין והגרא"א דסלר זיע"א שתמהו איך יתכן שבחור יצא מהישיבה לשמחה באלול, ופעם אחת יתחתן בחור בישיבה באלול והגר"ח קמיל אסר על כל הבחורים לנבוע לתנותו והו"ד בס' נתיבות ההלכה חלק מ' עמ' 177.

ולכן נראה שכ"ז בבחור שמתחתן ולומד בישיבות הקדושות אשר שם נהוג ללמוד כדבעי ועל משמרת הקודש, אבל אם הבחור לומד במקום שלא יגרום רפיון, וגם אם לומד שם, בע"כ שעדיף להנשא כמה שיותר מוקדם כדי לא לחטוא, ע"כ יתחתן אפילו בחודש אלול, והכל לפי הענין ודו"ק, וע"כ אין מניעה מצד ההלכה להנשא בחודש אלול, ואפילו תשעה באב כתב מרן הגר"ע (חזו"ע) שאפשר להנשא בו מעיקר הדין אם יודע וכו' עי"ש. וכן מוכח מדברי כמה פוסקים וכמו שכתב בשדי חמד (מערכת חתן וכלה סימן כג) שנישואיו התקיימו בחודש אלול ובחופה היו נכוחים כמעט כל גדולי הדור גאוני ארץ ישראל שבאו להשתתף בשמחתו, וסיים ולכן מה שיש אנשים אומרים שאין נוהגין לעשות חופה וקידושין בכל חודש אלול טעות הוא בידם וכן המנהג פשוט בכל תפוצות ישראל והמחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהים ע"ש.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

וכן מוכח ממה שמנה בשו"ת לב חיים (ח"ב סימן כו) את כל הימים שאין נושאים בהם נשים ה מצד הדין והן מצד המנהג לא מנה בהדייהו כל חודש אלול, וכן ראה בערוך השולחן (אבן העזר סימן סד סק"ג) שכתב שיש ג' חודשים שנהגו לישא בהם בכל החודש ולא היו מקפידים על מילוי הלבנה והם חודש אלול תשרי ואדר. וכן ראה עוד בסגולת ישראל (מערכת נ' אות לא).

וכמו כן הביאו בשם בעל הדברי חיים מצאנו שהיה רגיל לומר, שבעת החופה הוא מתיירא להגביה ריבי עיניו מאימת השכינה, ואמר דאם אתרמי ליה חופה ונישואין בימי אלול, אז היה לו בזה הכנה לימים הנוראים. ובספר החיים (עמ' סו) הביא שהגה"צ חכם צבי הלברשטם זצ"ל, כתב ולקחת אשה לבני יצחק (בראשית כד ד) כתב ר"ת אלול, ומרומז למה שאמר הרה"ק מצאנו זיע"א שהוא שואב חיות ושמחה לימים הנוראים, מהשמח של חודש אלול ע"ש.

וכן בדרכי תשובה (סימן קע"ח סק"ח) כתב ששמע מזקנו בעל הבני יששכר זצ"ל שהיו עושים נישואים בכל חודש אלול כי הוא זמן של התעוררות וימי רצון לטובת עם ישראל ע"ש, ועוד יש להוסיף דאדרבה הוא חוטף עוד מצות, ואם לא ינשא אפשר שידונו אותו בשמים ע"כ, דלא מבעיא שמאחרים היום בעולם הישיבות זמן הנישואין שאין את כל התנאים, אלא גם מונעים מלקיים מצותו בזמנה ולא לאחר את זמן הנישואין.

וכן ראה בספר עטרת חיים (ח"ב מכתב רמו) בשם הרה"ק רבי שלום אליעזר מראצפערט זיע"א שבחודש אלול אפשר לעשות נישואין במשך כל ימי החודש, וטעם הדבר מפני שכל ימי חודש אלול הם ימי רצון, ועוד שמבגילת תענית פ"ו ופ"ז שנינו שמזל נשיאין בחודש אלול הוא בריא שהוא מזל בתולה.

וכן יש להוכיח ממה שכתבו הפוסקים לדון לענין נישואין בעשי"ת במטה אפרים (סימן תרב ס"ה) והו"ד בקיצור שו"ע (סימן קל ס"ד) כתבו דיש להמנע מלעשות נישואין בימים אלו, וכי' בסידור הגאון יעב"ץ, ובהגהות חכמת שלמה (סי' תרב). ואף בעשי"ת יש הרבה פוסקים שכתבו להקל, וכמו שכתב בשו"ת מלמד להועיל (אבהע"ז ס"א) שהנישואין שלו נערכו ביום ו' בתשרי ומר חמיו בצדיק זצ"ל התייעץ בזה עם גדולי הפוסקים ופסקו להתיר, ואדרבה ראויה מצוה רבה זו להכריע לכף זכות את החתן והכלה, וכתב שם ששוב מצא שכן כתב בספר דרכי נועם בשם הגאון רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל,

וכן כתב בשו"ת יחיה דעת (ח"א סימן מח) מרן הגר"ע יוסף זצוק"ל שאין שום מניעה מצד ההלכה הנשא בחודש אלול, וכן כתב הגר"צ מוצפי שליט"א, ועוד פוסקים, ועוד נראה שיש מעלה בחודש אלול אשר הוא מזל של בתולה ודו"ק.

וכן כתב בקובץ מבקשי תורה נשואין סוף סימן יז שאפשר לעשות נישואין בחודש אלול, וכן כתב בס' האלולים קודש לה' (הערה 311) כתב ג"כ בשם שו"ת תירוש ויצהר (סימן קיא אות ד') ובשו"ת מנחת אהרון (ח"ב בחלק המועדים עמ' קסו סימן ד') וכן בשו"ת מקדש ישראל (סימן יג) ובשו"ת דברי שלום (ח"ו בקיצור פסקי הלכות סימן רפ) בשו"ת שדה אלחנן (ח"א סימן לז) שולחן העזר (ס"ד ס"ה) וכן בשו"ת ולאשר אמר (סימן כז) וע"ש שהביא בזה עוד כמה מ"מ.

וכן הוא דעת החזו"א והסטיפלר והגר"ח והו"ד בקונטרס תא שמע ח"ח סימן פב, וכן כתב בספר יבקשו מפיהו (שער ד' פ"א אות א') בשם מרן הגריש"א.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

וכן מצאתי בספר "אוצרתיהם של צדיקים" (עמ' מ') שכתב, שמעתי מתלמיד א' משיבת חברון שבהיותו בחור בישיבת חברון תיקן אז ראש הישיבה הגאון ר' יחזקאל סרנא שלא לישא נשים בחודש אלול נכנס ר' יעקב אצלו מה אעשה ונקבע זמן נישואי בחודש אלול השיבו ראש הישיבה בבקשה אך הבחורים לא ישתתפו בשמחתך נטל התלמיד רשות מראש הישיבה לדבר לפניו ואמר לו הרי כשו"ע פסק הרמ"א דיש לישא אשר בחצי חודש הראשון זמן מילוי הלבנה לכד חודש אלול ישאו נשים כל החודש כדי להרכות זכיות נענה לו ראש הישיבה א"ב מיד אבטל תקנה זו ואכן חיתן רה"י את בנו הגאון ר' חיים שליט"א בחודש אלול ועל נישואין בחודש אלול יש לציין המשנה פרק בתרא דיומא חי אי דף ע"ג ע"ב והכלה רוחצת פניה וכל ל' יום קרוי' כלה וע"ב שנשאת בחודש אלול. עכ"ד.

וראה עוד באור תורה (תקמה, עמ' רעד) שכתבו שם בהערות בשם הרב שמואל שולביץ, שהוסיף למד בישיבת חברון ממרן המשגיח רבי אברהם סלומון זצ"ל שאמר שאין דעתו נוחה מן הבחורים שאינם רוצים להתארס או להתחתן בחודש אלול והתבטא שחודש אלול הוא דוקא הזמן המתאים להכנות בקדושת הנישואין וסיפר שאף ראש הישיבה רבי שלמה זלמן ברוידא זצ"ל התחתן בעצמו בימים אלו עכ"ד.

אמירת סליחות בחודש אלול לבחורי ישיבה

בשו"ע סימן תקפ"א סעיף א' כתב נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים מר"ח אלול ואילך עד יום הכיפורים עכ"ד, ומקור דבריו הוא ע"פ רבינו האי גאון והובא בספר מאה שערים להרי"צ גיאת (עמוד מג) ובטור שם, ושמענו שבקצת מקומות קמים מר"ח אלול דביה סליק משה להר סיני בפעם השלישית ונחית בלוחות השניות ביום הכיפורים עכ"ד, והיינו משום שבר"ח עלה משה רבינו עלה לקבל לוחות שניות, ובו התחילו הארבעים יום ובו נתרצה הקב"ה, כן מבואר בר"ן בר"ה דף טז ע"א, שלכן יש אומרים סליחות מאז, וכן הביא בספר המנהיג (הל' ר"ה אות כה) ע"ש, ולכן אלו ימים רצון לתשובה, וכן כתב במשנ"ב בהקדמה לסימן תקפ"א שבימים אלו התשובה מקובלת ביותר, ואיכא אסמכתא לזה מקרא אני לדודי ודודי לי ר"ת אלול וס"ת עולה מ' כנגד ארבעים יום ע"ש.

וכן בבית יוסף הביא מש"כ בפרקי דרבי אליעזר (פרק מה) וכך איתא שם: בר"ח אלול אמר לו הקב"ה למשה עלה אלי ההרה (שמות כד יב) והעבירו שופר במחנה שהרי משה עלה להר שלא יטען עוד אחר עבודה זרה, והקב"ה נתעלה באותו השופר, שנאמר עלה אלהים בתרועה, וכן כתב הרא"ש (ר"ה יד ע"ב) ועוד כמה ראשונים, וכן הוא בספר המנהיג (ר"ה עמ' שכט) וכתב מנהג כל ישראל להשכים ולומר תחנונים מראש השנה ועד כיפור שהם ימי רחמים

שערי יוסף אלול וימים נוראים

כדאמרין בר"ה (יח א') דרשו השם בהמצאו (ישעיהו נה ו') אימתי בעשרה ימים שבין ר"ה לבין יום הכיפורים, ויש מקומות שבספרד שמתחילין מר"ח אלול, ויש לי סמך למנהגם מפני שעלה משה למרום בר"ח אלול לקבל לוחות האחרונות וירד ביום הכיפורים ולכך הוקבע לדורות יום מחילה וסליחה שנאמר לו (במדבר יד כ') סלחתי כדברך, ע"ש, ובבעל הטור עה"ת (דברים ל' ו') כתב "את לבבך ואת לבב ר"ת אלול, לכך נהגו להשכים ולהתפלל סליחות מאלול ואילך, וכן לולא האמנתי לראות בטוב השם (תהלים כז יג) לולא אותיות אלול שמאלול ואילך חרדתי נגד השם, וכן הוא בפרי צדיק לרבנו צדוק הכהן מלובלין (נצבים יח' ו').

ועוד איתא בתנא דבי אליהו (זוטא פרשה ד') וז"ל: ארבעים ימים האחרונים שעלה משה שנייה להר סיני להביא תורה לעמו גזרו ישראל יום צום יום תענית יום האחרון שבכולם שהוא סוף ארבעים גזרו תענית ולנו בתעניתם כדי שלא ישלוט בהם יצר הרע ולמחרת השכימו ועלו לפני הר סיני הן בוכין לקראת משה ומשה בוכה לקראתם עד שעלתה אותה בכייה למרום באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה עליהן ובישרה אותן רוח הקודש בשורות טובות ונחמות ואמר להן בניי נשבע אני בשמי הגדול שלי שתהא לכם בכייה זו בכיית שמחה ויהיה לכם יום זה יום סליחה וכפרה ומחילה לכם ולבניכם ולבני בניכם עד סוף כל הדורות ע"כ.

ומ"מ אינו אלא מנהג וכמו שכתב בב"י שם, ואנו מנהגינו כהנך דקיימי מר"ח אלול וכו'. וכן מתבאר מדברי הר"ן שהוא לא נהג לומר סליחות רק מכ"ה אלול ע"ש, וכן הוא משמע מדברי הרמב"ם בהל' תשובה פרק ג' ה"ד וז"ל: ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום עכ"ד, ומשמע דנהגו בזה רק בעשי"ת, וכן מבואר בארחות חיים (הל' ר"ה סימן ב'). וכן כתב בספר אבודרהם (סדר תפילת ראש השנה) כתב, ורבינו האי כתב מנהג לומר תחנונים בעשרה ימים בלחוד ושמענא דבמקצת אתרוותא קיימן מר"ח אלול, וכתב הרב רבי יצחק אבן גיאת אנו מנהגינו כהני דקיימי מתחלת אלול, ומפני שיום זה (ראש השנה) הוא יום הדין נהגו כל ישראל להקדים מחמשה עשר יום באלול להשכים ולומר תחנונים ולשאול רחמים מהשם יתעלה עד יום הכיפורים שהוא יום חתימת הדין, ויש מקומות שנוהגין להשכים מר"ח אלול כי בר"ח אלול עלה משה להר וכו' ע"ש, ומ"מ י"ל דמה שהשו"ע כתב שנהגו צ"ל דכך נהגו במקומו בעיה"ק צפת.

ומרו החיד"א בברכי יוסף (סימן תקפ"א סק"ז) כתב, יותר טוב בימים אלו להרבות סליחות ותחנונים הרב טור ברקת, וכן ראיתי לקצת רבנים שתמיד היו עסוקים בגופי הלכות והחיבורים ובחדש אלול היו מניחין מקצת מסדרם ללמוד גירסא ותחנונים עכ"ד. וכן הביא דבריו בשע"ת (שם סק"א) ובכף החיים (סק"ז). וכן כתב לדינא בבן איש חי (פרשת בשלח אות ז) ע"ש. וכן כתב במטה אפרים (סימן תקפ"א סעיף יב) וז"ל: אין לפרוש מהציבור בעת אמירת הסליחות ואפילו מי שחשקה נפשו בתורה והוא מתמיד בלימודו מאוד, בעת הזאת ישתתף עם הציבור השופכים לב כמים לפני אבינו שבשמים מלך חפץ חיים עכ"ד, ואע"ג דהמשנ"ב (ס"א סק"ד) כתב שמי שהוא בעל תורה ויש לו לב להבין וללמוד יכול למנע עצמו מלומר הרבה תחינות ובקשות וטוב יותר שילמד במקום, י"ל דכ"ז השנה משא"כ בחודש אלול שהוא זמן של רחמים.

וכן כתב הגר"ח פלאגי ברוח חיים (או"ח ס"א כו), וכן כתב גם בכנסת הגדולה (או"ח תרכ"א) שכתב בשם רבנו ישעיה אחרון ז"ל כי אותם תלמידי חכמים שעוסקים בתורה בבית הכנסת ביום הכיפורים בשעה שבציבור מתפללים ומשתמטים מלהתפלל אותם תפלות וסליחות ותחנונים עמהם לא יפה עושים עכ"ד, והביא בדריו בשו"ת מלאכת שלמה קמחי, (או"ח סימן ו) גבי המנהג הקודם להתאסף ביום ר"ה אחר סעודת שחרית ולקרוא תהילים בצוותא, והיה

שערי יוסף אלול וימים נוראים

תלמיד חכם שרצה לפטור עצמו מלקרוא עמהם וכתב כי אינו יכול לפטור את עצמו כי יש סגולה בקריאת התהלים להכרית כל החוחים והקוצים ונחשב כסליחות ותחנונים ע"ש, וע"ע בזה מש"כ בקובץ באר התורה מס' 1 לענין אמירת תהילים בר"ה במקום ביטול תורה.

וכן נלמד מדברי האריז"ל בשער הכוונות (דף פט) והו"ד בכה"ח (סימן תקפ"א סקט"ז) שהיה אומר סליחות מר"ח אלול עד יו"כ, וכך איתא שם: ענין הסליחות של בני ספרד באשמורת הבוקר ליל חדש אלול עד יוה"כ העיד לי כהר"י סגאי"ש ז"ל שהוא ראה למוז"ל שהיה אומר מלה במלה עם הציבור עכ"ד, וכן הוא בספר פרי עץ חיים (שער ראש השנה פרק א') העיד הר"י"ס ששמע ממורי זלה"ה שהיה אומר תמיד הסליחות שאנו אומרים בליל אשמורת ר"ח עם הציבור מילה במלה, ואשר לא צדה ר"ת של אנה לידו ושמתי לך הוא אלול, לרמז כי חדש הזה נתנו הש"י לכפרה לכל מי ששג וחסא, ועשה שום עון בכל השנה והוא קרוב לוקראיו בחודש הזה שהוא ר"ת אלול וכן ר"ת אני לדודי ודודי לי ר"ת אלול עכ"ד.

וכן כתב בסדר היום (סוף עמוד נו) וז"ל: דאל יאמר החכם או הדיין למה אבטל לימודי כדי להשתתף עם הציבור בסליחות ותחנונים יתפללו המה ואני על משמרתי אעמודה וכו' עי ת"ת כנגד כולם, חלילה לבעל נפש לומר כן, כי אע"פ שת"ת אין ערוך אליו וכו' זמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד, ואדרבה מוטל על הת"ת והזקינים שבדור להעתיק ולבקש רחמים מלפני השי"ת על עם ד' ונחלתו, כי הם המגינים על הדור, ותפלתם מתקבלת ברצון עתכ"ד.

וכן כתב הרב חמדת הימים (ח"ד אות לד ואילך) וז"ל: והתלמידי חכמים גם המה חיובא רמייא עליהו לעורר לב העם בימים האלה ולקום בראש אשמורת לומר הרחמים והסליחות ולהתעורר בבכי ומספד כדי להכניע לב הציבור עמהם, וללמוד אליהם אחר הסליחות דברי כבושים בספרי חכמה ומוסר המכניע לבות בני אדם.

ורבי לי על רבים מבעלי תורה שבדורינו אשר הורו היתר לעצמן לאמר שיותר טוב תלמוד תורה מלהרבות הרחמים והסליחות, ועל כן בחרו המה אף בימים האלה לפרוש עצמן מן הציבור לבלתי הבטל מלימודן לבא לומר התחנונים והסליחות, ואם כוונתן מפני כך תעו במושכלם וכבר אמרו⁵² זמן תורה לחוד, והא דקרי ר' זירא לרבי ירמיה מסיר אזנו משמוע תורה גם תפילתו תועבה היינו לפי שהיה עוסק בתורה ובא להפסיק, אבל לא אמר למי ששתי המצוות לפניו דודאי בכי האי גוונא כולי עלמא מודו דזמן תפילה לחוד. ומה גם למאי דכתב הר"י"ף ז"ל דהיינו דווקא למי שתורתו אומנותו ובדורינו אין לנו מי שתורתו אומנותו, דהשתא ר' יוחנן אמר על עצמו כגון אנו שאין תורתנו אומנותנו, אנחנו אזובי קיר לא כל שכן דפשיטא ופשיטא דמחוייבים אפילו אם עסוקים בתורה לבטל מתלמודם לבא להצטרף עם הציבור לומר הרחמים והסליחות יחדיו יהיו תמים עם הציבור, וכבר אירע מעשה לתלמיד אחד מתלמידי הרמב"ן עליו השלום שנפשו חשקה בתורה בחשק נפלא וכמעט לא נתן שינה לעיניו ותמיד עיניו ולבו אל הספר ולא היה מתפלל מרוב אהבת התורה, והיה הרמב"ן מזהיר אותו תמיד לאמר לו אכול בשעת אכילה ותישן בשעת השינה והתפלל תפילתך בשעת התפילה וזכות התורה יהיה עמך ותשמרך, אך לא תפשע עמה כי התורה תתבע עלבונך לפני הקדוש ברוך הוא ותתענש על זה חס ושלום על כן הזהר בתפילה. ולא השגיח התלמיד על דבריו ולא שם אל לבו, ולא היו ימים מועטים שהלך התלמיד אל השוק לקנות איזה דבר וכאשר שב אל ביתו מצא פרש אחד שוכב עם בתו הבתולה באונס על גבי אותה השלחן שהיה לומד תמיד עליה ונתאבל עליה ימים רבים, ואמר לו רבו עליו השלום הלא אמרתי לך שתהיה זהיר בתפילה שתקנו חז"ל שצריך האדם להתפלל בכל יום, יהי רצון מלפניך ה' או"א שתצילני היום מאדם

שערי יוסף אלול וימים נוראים

רע מפגע רע ואתה מדוע לא שמעת בקולי כי על כן באה על בתך הצרה הזאת, ומשם והלאה הכיר התלמיד כי השגחה פרטית היתה בעון ביטול תפילה וישוב להתפלל בכוונה רצוייה ובוהירות רב. ע"ש עוד.

ועוד כתב שם באות מב ועל כן נכון וראוי אליהם להיות המה ראשונים לכל דבר שבקדושה להשתתף עם הציבור ולעמוד עמהם בבית ה' בלילות לומר הרחמים והסליחות ולשוב ולהתחרט מאשר חטאו על הנפש כמה דברים קשין כגידין שהאדם דש בעקיביו והוא לא ידע ואשם, כי לפעמים יעשה מצוות שלא לשמה כי מי עסק בתורה שלא נשתמש להקרא רבי או נתייחר ובא לכלל כעס ולכלל טעות כמו שהארכנו בסוף פ"ח מיום הכפורים בס"ד. והנה מה טוב יהיה להם כי יזכו את הרבים כי מהם יראו שארית ישראל וכן יעשו ליתן לב לשוב באמור, אם בארזים ארזי הלבנון נפל החיוב כל שכן אנחנו אזובי קיר אשר קטנם עבה ממתנינו, וכבר העיד מהרח"ו ז"ל על רבינו הגדול האר"י זלה"ה וזה לשונו, ראיתי למורי שהיה אומר תמיד הסליחות שאנו אומרים בחדש אלול באשמורת עם הציבור מלה במלה עמהם ע"כ, ויאחז צדיק דרכו של הרב ז"ל ואל יפרוש מן הציבור במקום שהיה תפילה ותשובה דרבים דנפיש זכותיהו ונפיש ברחמים והן אל כביר לא ימאס. עכ"ד החמדת הימים.

ובשו"ת עולת יצחק (ח"ב סימן קלג) כתב, שכיון שכבר הוקבע המנהג בקהילותינו זה כמה מאות שנים לקום בכל יום ויום מימי חדש אלול וכפי שנזכר בתשובת רב האי גאון שהובאה בטור במנורת המאור (פרק רצ) ומהרי"ץ בעץ חיים בהקדמה לאשמורת דאלול וכיון שכבר נתקבל כך המנהג גם בעלי תורה לא ישמיטו מלאומרם ע"ש, שהוא לשיטתם לענין אמירת הקורבנות. וכן ראה בשו"ת שלמת חיים (סימן שד"מ) שכתב שאותם הפורשים מן הציבור באמירת הסליחות עוברים משום ואל תטוש תורת אמך.

וכן בספר תרחם ציון (עמ' יא) מבואר דעת הגר"צ מוצפי שליט"א שלת"ח ג"כ יש לומר סליחות, ולא הביא את הקולות להקל בזה כדיתבאר לקמן. וע"ש שהביא מש"כ עוד בספר חסידים (סימן רנו) כשאומרים סליחות בהשכמה היה אחד מן הקהל לאחר שמסיימים יוצא מבי"ה וכשאומר ברכות ושבתות לא היה אומר אמר לו זקן אחד מה דעתך שהסליחות אתה אומר ובשבתות אינך חושש אמר לפי שזה בכל יום. אמר לו מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה כי השבתות ברוח הקודש נאמרו והסליחות תקנו חכמים ונביאים ושמעו החכמים שהיו סביבו אומר הקרובץ במשך והפסוקים היו ממהרים אמר להם הפסוקים הם יסוד הקרובץ שמהם נתייסדו כשם שאתם מנגנים את הקרובץ במשך כך תעשו להפסוקים שלא יהיו הפיוטים עיקר ואשר ברוח הקדש טפל. לא שימהר פסוק כאשר קצים בו ולטורח עליהם וכתוב (משלי ג' יא) ואל תקוץ בתוכחתו ע"כ דברי הס"ח.

ומ"מ כתב בשו"ת יביע אומר (ח"ב סימן כח אות ח') שכ"ז נראה דמיירי באופן שהיו רגילים להשכים ודרכם בכך אלא שמתבטלים קצת מלימודם הרגיל כדי לומר סליחות אבל לאלה שלא הורגלו בכך ועל ידי שמשכימים לסליחות נגרמים להם ביום מיחוישי ראש ועייפות וגם מתנמנמים באמצע לימודם ותורתם נעשית קרעים סנהדרין (עא) וטור ושלחן ערוך (יו"ד סי' רמו סט"ז), נראה דעדיף טפי שימשיכו בלימודם שתלמוד תורה כנגד כולם ואין ללמוד מן הפרט על הכלל ולכן ישכימו בקצת לילות כדי שלא לפרוש מן הצבור לגמרי והוא הדין למלמדי תינוקות וכיוצא בהם וכמבואר בירושלמי פ"ז דדמאי כבבית יוסף חו"מ ס"ס שלדו ואאסור למלמד תינוקות להיות ניעור בלילה יותא מדי שלא ימעט ממלאכת שמים שבידו, וכן פסק הרמ"א בהגה (סימן של"ג ס"ה) וכתב שהמשנה ידו על התחתונה ומעבירים אותו ע"ש, ושכ"כ שבשו"ת שמש ומגן (ח"ג האו"ח סימן נו אות ב') ע"ש. עכ"ד.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

וכן כתב בחזו"ע (ימ"נ עמ' ט) שאף שכתב החיד"א דראה שהיו מתבטלים שנראה דמיירי באופן שהיו רגילים להשכים ודרכם בכך אלא שמתבטלים קצת מלימודם הרגיל כדי לומר סליחות אבל לאלה שלא הורגלו בכך ועל ידי שמשכימים לסליחות נגרמים להם ביום מיחושי ראש ועייפות וגם מתנמנמים באמצע לימודם ותורתם נעשית קרעים קרעים נראה דעדיף טפי שימשיכו בלימודם וישכימו במקצת לילות כדי שלא לפרוש מן הצבור לגמרי. ע"ש.

וכהאי דינא כן יש להוכיח מדברי מרן החיד"א בספר עבודת הקודש (אות רמד) שכתב בזה"ל: לא בשביל אמירת סליחות יתפלל תפילה שלא בזמנה ויישן בתפילין כי יצא שכרו בהפסדו וטוב לו להתפלל כהוגן ולא יאמר סליחות עכ"ד, וכן מבואר בלקט יושר (או"ח עמ' קכח) וז"ל: מקצת בני אדם עומדים לסליחות ואח"כ הולכים לצורכיהם או ישנים ולא באים לבית הכנסת לברכו ולקדושה, הם טועים כי התפילה בכל יום במקום קורבן התמיד והוא עיקר יותר מהסליחות כי הסליחות אינם באים רק כדי שיהא התפילה לרצון עכ"ל, וכן הובא בספר מועד לכל חי (סימן יא סקכ"ג) ע"ש, ולכן כיון דיגרום הפרעה ובתפילה לא יתפללו כראוי אין חובה לומר סליחות.

וכן מתבאר בשו"ת יחווה דעת (ח"ג סימן מד) כתב שהמנהג של אמירת סליחות מר"ח אלול לא נתפשט בכל המקומות כדכתב רב האי גאון שהמנהג לקום לסליחות בעשרת ימי תשובה בלבד, ושכ"כ רבינו יצחק בן גיאת ח"א עמוד מג, בשם רב כהן צדק, וכן הוא ברמב"ם בפ"ג מהל' תשובה ה"ד, והרא"ש בסוף מס' ר"ה, ולכן כתב שם שאברכים ובחורי ישיבות שתורתם אמנותם ואי אפשר להם להשכים קום בכל חודש אלול שע"י כן יתבטלו מסדר לימודם יש להם על מה לסמוך ולקום רק בימי שני וחמישי של חודש אלול שהם ימי רחמים ביותר, אולם במקום שאפשר ישתדלו לומר סליחות בחצות הלילה ע"ש, [וכן מתבאר בשו"ת אגרות משה ח"ב או"ח סימן קהל ענין אמירת סליחות בחצות הלילה].

ומ"מ כתב שם ביחוד שציבור שא"א להם יכולים לאמר בשעות הבוקר או להקדים אמירת הסליחות לתפילת מנחה, וע"ע בשו"ת בנין אב, ומ"מ כדברי הגרע"י כן כתב להאריך בילקוט יוסף ר"ה עמ' לה, ע"ש באריכות. ומש"כ להשיב נגד הטוענים לו דהרי סו"ס השו"ע כתב לומר סליחות כל ר"ח אלול, ולענ"ד י"ל דכיון דמדברי האריז"ן והשו"ע נראה שבעיר צפת נהגו לומר כל חודש אלול, אבל מ"מ היה מנהגים שונים וכמו שמתבאר מדברי הר"ן, וע"כ י"ל דאין אנו חייבים לנהוג בזה כדברי מרן והאריז"ל.

ומ"מ האי דינא די"ל בשני ובחמישי, כן משמע בדברי המאירי בחיבור התשובה (עמ' רנ) וז"ל: ומזה נהגו במקומות אלו לקום בלילות לומר תפילות ותחנונים בכל שני וחמישי של חודש אלול כדרך שעושים הכל בעשרת ימי תשובה עכ"ד, וא"כ י"ל שפיר דיש לקום רק בימי שני וחמישי שהם ימי רחמים, וכמו שמבואר בגמ' במסכת תענית דף י' שהיה צורך מתענים בשני ובחמישי וכמו שכתב בשו"ע או"ח סימן תקע"ה ע"ש, וכן הביא גם הגרע"י בחזו"ע ימים נוראים (עמ' ט) ע"ש.

וכן יש להוכיח מדברי התוס' בב"ק דף פב ע"ב בד"ה כדי שלא, שכתבו, וא"ת מ"ש שתיקנו שני וחמישי, ותרצו וי"ל: משום דאמר במדרש (תנחומא פרשת וירא טז) משה רבינו עלה בחמישי לקבל לחות האחרונות וירד בשני ונתרצה לו המקום ולפי שהיה עת רצון באותה עלייה וירידה קבעו בשני וחמישי ולכן נהגו נמי להתענות בב' וה' ואע"פ שעלה בהשכמה וכו', וכן איתא ברוקח (רט) ע"ש, והיינו דימי שני וחמישי הינו ימי רצון. ולכן נהגו בימי שני וחמישי להאריך באמירת והוא רחום ומקצת סליחות ואל ארך אפים.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

וכן מתבאר בשו"ת אור לציון (ח"ד פ"א תשובה ג') וז"ל: תשובה אין להמנע מאמירת סליחות בימים אלו ואף לא תלמידי חכמים העוסקים בתורה כל היום ואף אם מתבטלים מעט מלימודם משום כך לא יאבדו אפילו יום אחד מאמירת סליחות ורק אם על ידי קימה מוקדמת ראשם כבד במשך היום ומפריע ללימודם רשאים להמנע מאמירת הסליחות וישתדלו לקום לפחות בשני וחמישי או ביום ששי שאין כל כך הפרעה ללימוד ביום זה ובעיקר יש להקפיד לומר סליחות בימים האחרונים של חודש אלול ובעשרת ימי תשובה ורשאים לדלג חלק מהסליחות אם אין פנאי לאמרם בשלימותן ועל כל פנים יאמרו את הסליחות ביחידות בזמן הנוח להם עכ"ד, ומ"מ מדבריו משמע שאין להקל, וכן כתב שם בביאורים, שלכתחילה אין לאבד אף יום אחד מאמירת הסליחות ולכן עכ"פ יש לקום בימי שני וחמישי שהם ימי תחנון או לכל הפחות בימי שיש שאין בהם כ"כ ביטול תורה כיון שעסוקים בצרכי שבת, וכתב שם ביותר יש להזהר בימים האחרונים של חודש אלול מתי שבני אשכנז נוהגים לומר, וכ"ש בעשי"ת שהוא מדינא, וכמו שמשמע מדברי הרמב"ם, והיינו דימים אלו הוה חיוב ולכן יש להזהר שלא לפרוש בימים אלו מן הציבור באמירת הסליחות.

תקיעת שופר בסליחות

הנה כתב המהרש"ו כי מנהגם לתקוע בעת אמירת י"ג מידות בסליחות "בזכרנו לפניך י"ג מדות של רחמים, אל מלך יושב על כסא רחמים וגו', ויעבור וגו', ובעת אמור י"ג מדות ה' ה' אל רחום וחנון, יתקע בשופר, כמנהג כל הסליחות" (שער הגלגולים). וכך מביא כף החיים (תקפא ס"ק יג) "ומיהו הנוהגים כדברי השלחן ערוך יש נוהגין לתקוע גם כן בסליחות באמרם י"ג מידות וגם קודם תתקבל, כדי לקיים דברי הכל".

וכך כתב בברית כהונה שהמנהג לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת אחרי הסליחות אם יש להם תקוע (או"ח עמוד קכג סעיף ו). וכן נהגו בכמה קהילות ספרדים, וכן יש בזה מנהגים חלוקים דיש שתוקעים רק בקדיש ויש שתוקעים באמירת י"ג מידות, וע"ע מש"כ בזה בענין התקיעות בחודש אלול בשער יוסף אלול ימים נוראים עי"ש.

ולמה התקיעות הן בעיקר בי"ג מידות ראיתי שיש מבארים כי הן קשורות זו בזו. שביום כיפור נאמרו למשה י"ג מידות של רחמים ונכרתה עליהן ברית. ובראש השנה וביום הכיפורים אנו תוקעים בשופר לחדש את קבלת לוחות הברית, על כן כל החודש הזה מאירות המידות הללו שקשורות לתקיעת שופר. כמו שכתוב בזוהר (חלק ג דף רלב, א): "ובגין דא צריך לאתערא בשופר, דאיהו קנה, עלמא דאתי, עולם ארוך, ארך אפים, דמשתכחי מיניה י"ג מכילין דרחמי". לכן צריך להתעורר על-ידי קול השופר, שהוא בא מעולם הבא. מעולם שכולו ארוך, ממקום שיש בו אריכות אפיים. מהמקום שבו מתגלים י"ג מידות של רחמים .

והביא ברוקח רמז לקשר בין י"ג מידות לשופר מהמזמור האחרון של תהילים, שכתוב בו י"ג פעמים הללויה. וכתוב בו גם "הללוהו בתקע שופר" ו"הללוהו בצלצלי תרועה". עוד רמז לכך נמצא בפסוק "תקעו בתד"ש שופר בפסח ליום תגנו: פי חק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לְאַלְקֵי יַעֲקֹב" (תהילים פה), שיש בו י"ג תיבות כנגד י"ג מדות ה' ה' אל רחום וחנון, שהקב"ה מתמלא רחמים בשופר בזכות י"ג אותיות שבאבות העולם" (וגם כנגד י"ג פעמים שדיבר ה' עם האבות. וי"ג פעמים שמוזכרת אהבה בתורה - . וראה עוד "שפת אמת" דברים ראש השנה. ו"שם משמואל" פקודי - פרשת שקלים).

שערי יוסף אלול וימים נוראים

והנה יש לדון מה יעשה הבעל תוקע הרי הוא מפסיד את אמירת י"ג מידות, ועוד כיון דהוי כדבר שבקדושה א"כ איך שרי ליה לתקוע הרי מחיוב לומר י"ג מידות.

ובשו"ת תורה לשמה ח"א סימן סד וצו שהתוקע מסיים תקיעתו אח"כ מזדרז להצטרף ולאומרן יחד עם הקהל כדין לפני שסיימו הקהל את אמירתן, והגאון רבי יצחק יעקב פוקס שליט"א כתב שהגר"צ אבא שאול זצ"ל אמר לו, התוקע גם כן יאמרן תחילה בזריזות ורק לאחר מכן יתקע.

והנה ע' בשו"ת אבי בעזרי (בהל' סליחות) להגאון רבי יצחק לוי שליט"א רב העיר נשר, וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל, שכתב בזה שקודם כל הוא יגיד את הי"ג מידות במהירות קצת לפני הציבור ואז אח"כ יתקע הבעל התוקע, ועי"ש מה שהביא מהגר"מ מאזוז שכתב כן בבית נאמן עי"ש. וכן העלה בספר יוסף לקח - מועדים חלק א' (סימן ד'). ע"ש, וכן כתב להלכה הג"ר אדיר כהן שליט"א בעמח"ס שו"ת ויען הכהן ב"ח.

והגאון רבי גמליאל רבינוביץ שליט"א כתב לי בזה"ל: יתכן שמספיק לומר מהר לפני שתוקע ממש, או מיד אחרי שתוקע ויש עוד אנשים שמאריכים קצת בי"ג מידות ונקרא שאומר עם הציבור ודו"ק עכ"ל.

וכתבנו ע"ז דעדין קשה הרי סו"ס הוא פורש מעיקר הציבור וי"ל דסו"ס כיון דעושה כן לאפושי ברחמים שפיר דמי. והנה כ"ז נוהגים דוקא בשעת אמירת הסליחות בחדש אלול ובעשי"ת, אבל ביום הכיפורים לא נוהגים הכי, ואפשר דהשופר הוי מוקצה ויש לעי' עוד בכ"ז.

לא ללמוד בעת הסליחות

אולם אף שיש לנצל הזמן ללימוד ראה מה שהובא בשתילי זחים (סימן תרכא סוף סק"ז) בשם כנסת הגדולה (או"ח סי' תרכא) משם שלטי גבורים (פ"ק דברכות) שכתב: אותם תלמידי חכמים שעוסקים בתורה בבתי הכנסת ביוהכ"פ בשעה שהצבור מתפללים ומשתמטים מלהתפלל אותם תפלות וסליחות ותחנונים עמהם לא יפה עושים שפורשים מן הצבור ע"ש. והביאו דבריו בעוד הרבה פוסקים.

ועי' בשו"ת יחווה דעת (חלק ג' סימן מ"ד) כתב ואל יאמר החכם או הדיין למה אבטל לימודי כדי להשתתף עם הציבור בסליחות ותחנונים יתפללו המה ואני על משמרת אעמודה עוסק בלימודי כי תלמוד תורה כנגד כולם חלילה לבעל נפש לומר כן כי אף על פי שתלמוד תורה אין ערוך אליו אבל יש עתים וזמנים שצריך להתעצם מאד בתפלה ותחנונים וזמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד וכו'. עי"ש עוד.

אין דין להקפיא את המתפללים בימים נוראים

הנה נוהגים בהרבה מקומות לשים מזגנים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות על הקור המרבי, כדי שלציבור לא יהיה חם מחמת עומס המתפללים, ואף בחלק המקומות שכתבו שאף אם תתקבל פניה מהרבה בנ"א מפריע להם, מ"מ הם אינם יכולים לשנות את זה, כי כך צריך להיות קפוא, ויש מקומות שכגון בחצרי החסידיות משלמים מאות אלפי שקלים ואף מילוני שקלים על תקנת מיזוג מקפיא באופן מטורף, באומרם שאף מי שקר לו יוכל ללבוש סוודר וכד', והנה אף שלטענתם עושים כן לרווחת הציבור, עשו כן כאילו יש איזה דין להקפיא את הציבור, כמו שיש דין תקיעה בשופר, כך יש דין להקפיא, והנה בגמ' אמרו הכל בידי שמים חוץ מצנים

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ופחים שזה בידי אדם, וא"כ נמצא שאף צנים ופחים בידי שמים, כי בני אדם אינו רוצים בכך, אבל מ"מ אינם יכולים או מכורחים בדוקא להתפלל במוקמות אלה, וא"כ וכי יש דין להקפיא את הציבור בקור החודר לעצמות, והאחראים ע"כ יתנו את הדין על זה שמקפיאים את הציבור יותר מידי, ומי שיש ביכלותו למנוע את זה, שכרו כפול מן השמים, ודו"ק היטב.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

הליכה לבית הקברות ולקברי צדיקים בערב ר"ה

ברמ"א (או"ח סי' תקפ"א ס"ד) כתב "ויש מקומות נוהגין לילך על הקברות ולהרבות שם בתחינות, ונותנים צדקה לעניים", והנה מדכתב על הקברות משמע דאפילו לאו קברות צדיקים וכן לכאורה משמע ממה דכתב הרמ"א בהל' עשי"ת (סי' ר"ה) 'ויש מקומות שנוהגין לילך על הקברות ולהרבות בצדקה ע"כ.

ומשמע לאו דוקא קברות צדיקים, והנה מקור דברי הרמ"א הם ממש"כ בדרכי משה ושם מבואר להדיא שיש חיו ללכת לבית הקברות ושם לא הוכר קברות צדיקים, ושעם מנהג זה שעצם המנהג הוא לא רק להרבות בתחינות אלא להכניע את עצמו ליום הדין ככי בעוד שלבו נכנע תפילתו רצויה.

וכע"ז זה כתבו הראשונים לענין תשעה באב שיש ענין בתענית ללכת לבית הקברות כמבואר בגמ' בתענית ואם אין קברי ישראל ילך אפילו לקברי עכו"ם בשעת הדחק והטעם בזה כדי להכניע את עצמו ולכן הטעם בזה אפילו קברי עכו"ם, וכ"ז אמנם בדיעבד וכמ"ש הראשונים, מ"מ זה המטרה בהליכה לבית הקברות, כי לעורר את עצמו ולהכניע את לבו.

אלא דלפי"ז צ"ב מש"כ הרמ"א להרבות בתחינות, משמע שזה בזכות המתים שקבורים וא"כ משמע שזה בשביל להתפלל, וא"כ הדין הוא ללכת רק לקברי צדיקים, אלא דמדברי הדרכי משה משמע שרק כן נוהגין אבל אי"ז מעצם הדין.

אלא דראיתי שתמה בזה הגאון רבי נתן גוטליב שליט"א בספרו אוצר מחמדים (ח"ב סימן כ"ד) וכבר קדמו בזה במג"א (שם ס"ק ט"ז), שהרי מקור דברי הרמ"א זה מדברי מהמהרי"ל (הל' ר"ה) וז"ל: דרש (מהרי"ל) שכל אדם ילך לבית הקברות להשתטח בקברי צדיקים בערב ר"ה ע"כ.

ומוכח דהיינו דוקא קברי צדיקים, והטעם שדוקא קברי צדיקים מתבאר ממש"כ במהרי"ל (תענית יח) "משום דבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים ומתוך כל מקום קדוש וטהור והתפילה נתקבלה ביותר על אדמת קודש" ע"כ.

הוכחה מדברי הגמ' בברכות

והנה ראיתי דיש שהוכיחו מדברי הגמ' במס' ברכות דף יח ע"ב ששם מסופר והתניא מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ר"ה בשני בצורת והקניטתו אשתו והלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו אמרה חדא לחברתה חברתי בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה חברתה איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים אלא לכי את ומה שאת שומעת אמרי לי הלכה היא ושטה ובאה ואמרה לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד אמרה לה שמעתי שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו הלך הוא זורע ברביעה שניה של כל העולם כולו לקה שלו לא לקה לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן שתי רוחות שמספרות זו עם זו אמרה חדא לחברתה בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה חברתי לא כך אמרתי לך איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים אלא לכי את וכו' עי"ש.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ומבואר דהחסיד הלך לבית הקברות בערב ר"ה, ולפי"ז אין מקור ללכת דוקא לקברי צדיקים ומשמע דאפילו סתם בית הקברות, והנה מדברי הגר"י ענגיל שם בגליוני הש"ס משמע שהיה במוצאי ר"ה וכו', וא"כ אין להוכיח לערב ר"ה.

ועוד נראה לענ"ד דאין זה הוכחה שהרי מה שהלך ולן בבית הקברות בערב ר"ה, משום שהקניטתו אשתו ולא משום שהוא הלך בדוקא על הבית קברות וע"כ א"א להוכיח מזה ודו"ק.

והנה בחמדת הימים (ח"ד דף כח ע"א) כתב להוכיח מדברי הזוה"ק (תרומה דף קמב ע"ב) שכתב שם הזוהר הקדוש ביום ראש השנה העולם נידון והמלך יושב על כסא דין לדון בני העולם וכל נפש ונפש של המתים משוטטות והם מבקשים עלינו רחמים ובלילה של מוצאי יום הדין הולכות ומשוטטות לשמוע ולדעת איזה דין נפסק על העולם ולפעמים באים ומודיעים בחלום לחיים ככתוב (איוב ל"ד טו-טז) בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים וגו' אז יגלה אוון אנשים ובמסרם יחתם, מאי מוסרם אותה נפש בעומדת וחותרמת לבנ"א דבריו מוסר וכו' עי"ש.

ומוכח שמכאן המנהג של אנשי מעשה ללכת לבית העלמין לבקש עלינו רחמים.

וכן יש להוכיח ממש"כ בספר חסידים (סימן תש"ט תשי"א) קהל אחד רצו ללכת למקום אחד בא מת לאחד בחלום ואמר אל תעזבו אותנו יש לנו הנאה כשתלכו לבית הקברות ואם תעזבו דעו כי תהרגו ולא חששו ונהרגו כלם, וכו' כי הנאה יש למתים שאוהבים הולכים על קבריהם ומבקשים לנשמתך טובה מטיבים להם באותו ענין, וגם כשמבקשים עליהם הם מתפללים על החיים וכלב בן יפונה נשתטח על קברי האבות עי"ש עוד.

ועי' בספר שופר בציון שכתב הגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א להוכיח שהנפטרים צריכים לנו שהרי אמרו בגמ' בב"מ דף לה ע"ב שהאבות העולם מתפללים עבורינו ובזוהר קהדוש (פרשת שמות טז ע"ב) אמר שאלמלא תפילת המתים על החיים לא היינו מתקיימים בעולם אפילו וכו' ותפילתם מגינה על החיים, והיינו שאנו צריכים אותם והם צריכים אותנו עי"ש שכתב שזה ידוע ומפורסם מכל ספרי הקבלה.

והנה לענין תענית ציבור ללכת לבית הקברות מובא בגמ' במס' תענית דף טז ע"א למה יוצאים לבית הקברות לומר אנו חשובים כמתים וגם מובא שם עוד טעם כדי שהמתים יקשו עליהנו רחמים וכתבו התוס' שם שמה שנוהגין ללכת לבית הקברות ביום תשעה באב משום שהוא תענית ציבור, כדי שהמתים יבקשו עלינו רחמים.

וכן ראה בעין יעקב עמ"ס סוטה (דף יד ע"א) שכתב בביאור הטעם שנססתר קברו של משה רבינו מעיני בשר ודם מפני שגלוי וידוע לפני הקב"ה שבית המקדש עתיד להחרב וישראל יגלו מארצם שמא יבואו לקברו של משה רבינו ויעמדו בבכיה ויתחננו למשה לעמוד בתפילה בעדם ועומד משה ומבטל את הגזירה והטעם מפני שחביבים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם עי"ש.

והנה זה לא נזכר בש"ס שם, וגם לא בירושלמי ורק הב"ח הביאו בהגהותיו, וכן הביא במנורת המאור (פ"ב תפילה הל' תעניות) עי"ש.

ולמעשה המנהג בעיקר ללכת לקברי צדיקים, וכמו שמוכח מעיקר דברי המהרי"ל שזה מקור דברי הרמ"א, וי"ל דאיכא פה תרי דיני איכא דין ללכת לבקש בזכות הצדיקים שגדולים יותר מבחייהם, ואיכא דין ללכת על הקברים כדי שיעורר את עצמו שסוף כל אדם למיתה וכמו

שערי יוסף אלול וימים נוראים

דאיתא באבות (פ"ג) דע מאין אתה בא וכו' ולהיכן אתה הולך וכו'. ע"כ נכלל בזה ב' ענינים, וע"כ כתב הרמ"א שנוהגים ללכת לקברות וסתם קברי צדיקים כי בסתמא בכל בית הקברות בכל עיר נמצאים גם קברי אבותיו וגם שם טמונים צדיקים ודו"ק.

אם אין לו צדיק שקבור בעירו

והנה לפעמים מצוי שאין קברי צדיקים בעירו ורצה ללכת להתפלל בקברי המקובלים בצפת או בציון הרשב"י באתרא קדישא במירון.

ויש לדון אם שרי בזה דהרי הנה באזהרות נוספות לצוואת רבינו יהודה החסיד (אות ה') כתב בזה"ל: אדם הדר בעיר שיש שם בית הקברות אם הולך לעיר אחרת שיש שם בית הקברות אל ילך שם להתפלל אל המתים כן יקפידו המתים שבעירו ויזיקהו ע"כ, וי"ל שכ"ז ללכת לבית הקברות בעיר אחרת, אבל אם הולך לבית הקברות בעיר אחרת ששם קבורים צדיקים גדולי עולם שפיר דמי.

וכן כתב בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן ל') שעמד ע"כ שאנשים אינם נזהרים ונוסעים אל מקומות מיוחדים, וכתב שאם הולך להתפלל שם אל מת מיוחד או קרוביו שנפטרו או קבר רבו או קבר של צדיק מפורסם וכל כה"ג אין לחוש לקפידא שיש לו טעם למה הולך לשם.

אין לבטל תורה עבור זה

מ"מ ראה בשו"ת יביע אומר (ח"ד חיו"ד סימן לה אות ז') שכתב וכתבו האחרונים שאפילו אם יש מצוה להשתטח על קברי צדיקים היינו דוקא באופן שאינו מתבטל מעבודת השי"ת, אבל ההולכים לזיזארה ומבטלים איזה מצוה ע"י זה ובפרט אם הוא תלמיד חכם ומתבטל ע"י ז' ממצות והגית בו יומם ולילה לא יפה עושים.

והנה הביא הגר"י יוסף דברי היבי"א בילקוט יוסף (ימים נוראים תשע"ב עמ' קכא) ומשמע שגם בכה"ג דיש מנהג ללכת לקברי צדיקים אין לבטל ע"ז מתלמוד תורה, והכל לפי הענין, דאפשר דידוע שינצל זמנו בדרך ואכמ"ל.

אם עדיף שלא להכנס לבית הקברות

הנה ידוע מש"כ באגרת הגר"א לבני ביתו וז"ל: ותשמור שלא תלך לבית הקברות כלל וכלל ששם מתדבקין הקליפות וכ"ש בנשים וכל הצרות והעוונות באין מזה, וכן כתב בפלא יועץ (ערך טמאה) ואזהרה שמענו מגורי האריז"ל שלא לילך לבית הקברות כי אם לקבורת מת ולכן אני נמנע מלילך בט' באב וכו' ומאידך מדברי הגמ' בתענית משמע דכן יש ענין ללכת, וראה עוד בשו"ת משפטי צדק (סי' ע"ג) שכתב ולא ידעתי שורש הענין להשתטח על קברי צדיקים ומה מצוה יש בזה עי"ש, ונראה דאף לדעת גורי האריז"ל כל האיסור דוקא שהולך לבית הקברות, אבל אם הולך במיוחד לקברי צדיקים שפיר דמי.

אם מותר להתפלל אל המתים

שערי יוסף אלול וימים נוראים

הנה בבאר היטב (או"ח סי' תקפ"א סקי"ז) בשם המהרי"ל (מנהגים הל' תענית) שהמתפלל על קברי צדיקים אל ישים מגמתו אל המתים אך יבקש מהשי"ת שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר ע"כ.

וכן מוכח שיטת הב"ח (יור"ד סימן רי"ז) שכתב: ודקא להשתטח על קברי אבותיו ולהתפלל לפני השם יתברך על כל צרה שלא תבוא בזכות אבותיו הנקברים פה וכיוצא בזה, וכבר נתקנו סדרי תפילה ע"ז ואין לשום מורה למנוע ולבטל מנהג זה ע"כ. וכ"כ בספר מטה אפרים (שם סעי' ז') עי"ש, והאליה רבה (שם טל) והחיי אדם (ח"ב סי' קל"ח ס"ה) ובמשנ"ב (שם ס"ק כ"ז).

והגבר"צ מוצפי שליט"א בספרו שופר בציון (עמ' יא בהערה) כתב שמצא סייעתא לדברי המהרי"ל מדברי הירושלמי במס' ברכות (פ"ט ה"א) רבי יודן וכו' אבל הקב"ה אינו כן אם באת על אדם צרה לא יצווה לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווה ואני עונה לו מיד, הדא הוא דכתיב הוא דכתיב כל אשר יקרא בשם ה' הוא ימלט ע"כ, וכן הובא כיוצא בזה במדרש הלים (ד' ג') וכן במדרש משנת רבי אליעזר (פרשה י"א אות כח) מידת בשר ודם עבדו שלך מלך בא לשאול איזה צערך, והם שואלים לאחד מן השרים שהוא גדול ממנו ומי שגדול ממנו אבל הקב"ה אינו כן אין אדם צריך לקראות לא למיכאל ולא לגבריאל אלא להקב"ה לבדו שנאמר (ירמיה לג' ג') קרא אלי ואענך ע"כ.

ועי"ש מה שהוכיח כן מדברי הרמב"ם ועוד שדקא כליו מבקשים, ועי"ש שרצה להוכיח מדברי הזוה"ק (פרשת אחרי מות דף ע"א ע"ב) ודחה זאת, וכתב דהכוונה שמבקש הקב"ה בזכותם עי"ש.

אולם בפרי מגדים (סימן תקפ"א או"ח ס"ק טז) העיר על דברי המהרי"ל בז"ל: ובסידור מענה לשון יש תפלות מה שאומרים על הקברים משמע קצת שמבקשים משמע קצת שמבקשים מאת הנפש שיליץ טוב בעדנו עכ"ל, ומשמע דיש להקל בזה.

וכן מצינו בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן רצ"ג) משמע דיש להקל בזה, וכן כתב בשו"ת מנחת אלעזר (ח"א סימן ס"ח) ליקט מדברי חז"ל שרואין שברור שמותר להתפלל כנגד המתים שימליצו טו בעדנו ודלא כמהרי"ל עי"ש.

וכן ע"י עוד בפירוש אלף המגן (שם ס"ק קי"ג) ובספר יוסף אומץ (סימן תכ"ח) תפילה קבלה מר"ת ובהבקשה למלאכים שיעמדו בתפלה בקשה ותחנונים לפני הקב"ה שהאדם יצליח בכל דרכיו ע"כ.

אם יש ראייה מכלב שהתפלל על קברי אבות

והנה בשו"ת מנחת אלעזר (שם) הוכיח מהא דכלב השתטח על קברי אבות בחברון דאיתא בגמ' במס' סוטה (דף לד ע"ב) שאמר "אבותי בקשו עלי רחמים" ומוכח שכן האדם אפשר לשים האדם מגמתו על המתים.

א' מדברי הב"ח (שם) שהביא מש"כ בתשובה הרב חיים פלטיאל זצ"ל (שהיה רבו של הרא"ש) שכלב נשתטח על קברי אבות, היינו שהתפלל במקום קדושה כדי שתהיה תפילתו נשמעת, ועדין קשה מלישנא דהגמ' בסוטה.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ב' הגרב"צ מוצפי שליט"א הביא (שם עמ' יד) בשם אביו הגה"ק רבי סלמאן מוצפי זצ"ל שדוקא אצל אבות העולם מצינו הנוסח בקשו עלי רחמים כדי שהתפלל כלב בן יפונה, משא"כ בשאר צדיקים שמבקשים מהקב"ה שירחם בעבורם, והאבות שאני כדאיתא בכ"מ דף פה ע"ב, גבי אליהו שמעורר אותם ועומדים להתפלל, וזה תפקידם, וכמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה מז' ו') האבות הן הן מרכבה ועוד שמצינו בזוהר שכל התפילות עוברות דרך מערת המכפלה ולכן שאני התם.

ג' עוד תירץ הגרב"צ ע"פ דביר הזוה"ק בפרשת שלח לך (דף קנט ע"א) ששם זה היה לענין נפלא ונעלם וז"ל הזוה"ק: השכינה נכנסה עם כלב לבשר האבות שהרי הגיע זמן להכניס להכניס בניהם לארץ שנשבע להם הקב"ה וזהו שיבוא עד חברון.

הוכחה מדברי הקב הישר

והנה בספר קב הישר (פרק ע"א) כתב וז"ל: שהקב"ה גזר כן להיות נפשות הצדיקים מצויין על הקברות לטובת ישראל שיהיו שומעין לתחינות ותפלות ישראל, הבאים להתפלל על הקברות וכל מי שיש לו איזה צער יבא אל קברי אבותיו או שאר קברות ויודיע צערו להנפשות כי בעת שהנשמות כי בעת שהנשמות שומעין תפלתן של החיים המתפללין על צער, אז עולין לרוחות שבגן עדן והרוחות עולין אל חדרי גן עדן אשר שם נשמות הקדושות ומעוררין האבות שבארץ ישראל ושם משתחווים לפני כסא הכבוד ומתפללין על החיים ע"ש.

והנה מבואר שהנשמות והנפשות שומעין את התפילה של החיים, וא"כ מוכח דליכא איסור אולם לא כתוב שם שמקבלים אלא שמעבירים את זה הלאה, לקברי האבות וע"כ קברי האבות שאני וכמו שהבאנו לעיל בתירוץ ב'.

פסק הלכה - מעשה עם הגר"ע יוסף

ולמעשה י"ל כמו שכתב המשנ"ב, וכן פסק הגרב"צ מוצפי שליט"א (שם) אבל דעת מרן הגר"ע יוסף זצ"ל בחזון עובדיה על הלכות אבלות (ח"ג עמוד רי), שמותר לבקש מנפש הצדיק להליץ טוב בעדינו ולהתפלל עלינו לאורך ימים לעבודת ה' יתברך. והביא שכבר העיד האור המופלא רבינו האר"י ז"ל, שכאשר משתטח אדם על קברו של הצדיק, ובפרט אם יודע לעשות ייחודים הידועים ליודעי הקבלה, תהיה נשמת אותו צדיק לעזור ולסיוע גדול לאותו אדם.

ומובא מעשה שהיה בשנת התשמ"ט, שמרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל נסע למצרים, כדי להפגש עם הנשיא חוסני מובארק, לבקש ממנו שיסייע ליהודים בכמה ענינים, ובפרט בענין יהודי אחד שנגזר עליו גזר דין מוות במצרים.

וביקש מרן זצ"ל מהנשיא שיחון אותו, וכן דיבר מרן זצ"ל בענין בית הקברות היהודי בקהיר, שנמצא שם קברו של הגאון רבי יעקב כפוזי זצ"ל בעל הנס, ורצו לסלול מעליו כביש רחב, ואמנם נשיא מצרים שמע בקול מרן זצ"ל, והורה לעשות הכל על פי ההלכה היהודית, לחון את האסיר היהודי מאשמתו, ולבטל את סלילת הכביש על הקברות. וכאשר סיים מרן זצ"ל את דבריו, ביקש הנשיא שיצאו מן החדר כל מקורביו, ופנה אל מרן זצ"ל, ואמר לו, אדוני הרב! אני מאמין באמונה שלימה בברכתך ובקדושתך, ברכני נא! ומרן זצ"ל הניח את ידיו על ראשו של הנשיא ובירך אותו שתמשך מלכותו שנים רבות. ואמנם זכה הנשיא שנמשכה כשלשים שנה, הרבה יותר מכל מנהיגי מצרים שקדמו לו בדורות האחרונים. (אביר הרועים ח"א עמוד 316).

שערי יוסף אלול וימים נוראים

גם לאחר מכן בעקבות הדברים הללו ועוד דברים אחרים שעברו בין מרן זצ"ל לבין הנשיא, התפלל מרן זצ"ל על הנשיא שלא ימיתו אותו אויביו, כי עמד לימין ישראל, ובעת ההיא היו נראים הדברים בלתי אפשריים בדרך הטבע, ובאמת נס נעשה לו לנשיא, ששוב היתה הפיכה במצרים, ולא הרגוהו אויביו. (וראה שם במה שכתב באביר הרועים בהערה).

ובאותו ביקור, נסע מרן זצ"ל לדמנהור שבמצרים, כי שם נמצא קברו של הגאון הקדוש רבי יעקב אביחצרא זצ"ל. ומרן זצ"ל נסע להתפלל על קברו. ובשעה שעמד מרן זצ"ל סמוך לקברו של רבי יעקב אביחצרא, כך אמר: רבי יעקב! אנחנו באנו הנה לשם שמים, כדי שלא יפגעו בבית הקברות של היהודים, בבקשה תעמוד לנו לעזר בשמים! (מפי מקורבו של מרן זצ"ל, הרב אריה דרעי שליווה את מרן בכל אותו הביקור). ע"כ.

בגדר חיוב נשים בתקיעת שופר

הנה אשה פטורה משופר דהרי הו"ל מצות עשה שהזמן גרמא דקימ"ל במס' קידושין דף לג ע"ב שמצות שופר נשים פטורות, וכן כתב בשו"ע סימן תקפ"ט ס"ג לדינא, משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא. ויש לעי' מדוע פטורות וכי גברים בעי חיי נשים אל בעי חיי הרי סו"ס גם נשים צריכות שתעלה זכרונם לטובה, וא"כ מדוע שנשים יפטרו ממצות תקיעת שופר.

וראה בשו"ת מן השמים סימן א' שאל בשמים האם נשים יכולות לברך ברכה על מצות תקיעת שופר, וענו לו דבשופר נמי אמרינן שאמר הקדוש ברוך הוא אמרו לפני מלכיות שתמליכוני עליכם, זכרונות שיבא זכרון אבותיכם לפני לטובה, ובמה, בשופר, והנשים נמי צריכות שיבא זכרון לפני לטובה, לפיכך אם באו לברך שופר הרשות בידן. עכ"ד, והנה כהאי קושיא כן כתב להקשות בספר דברי סופרים לבנו של המקנה (סימן מח) וכתב לתרץ שע"י זיכרון האנשים נזכרים גם הנשים, ע"ש, והנה איכא להוכיח ד"ז מהא שכתבנו לדון בקובץ באר התורה מס' 63 בגדר איסור שינה בראש השנה, דהרי עיקר האיסור הוא משום דדמיך מזליה, ושם הבאנו בעמ' 22 שהענין הזה שייך גם בנשים, וא"כ שפיר דמי קשה, ובע"כ צ"ל דע"י האנשים נזכרים הנשים. ועוד י"ל דגברים כיון דמצוים ביותר על התורה הם צריכים יותר זכרון משא"כ נשים שאין להם מצות ביטול תורה.

אשה שהשנה מחמת נגיף הקורונה אינה שומעת תקיעת שופר האם צריכה לעשות התרת נדרים

הנה יש לדון באשה שכל שנה רגילה לשמוע תקיעת שופר, האם השנה שאינה יכול לבוא לבית הכנסת מחמת שלצמצם את מעגל ההדבקה האם צריכה לעשות התרת נדרים, ככה"ג שאין מי שיתקע לה, הנה יש לדון חדא אם חשיב כנדר גמור או לא, ועוד דמה הדין היכא שאינו יכול לקיים מחמת אונס, האם צריך התרת נדרים או לא.

הנה לענין הדין הראשון הנה הגרש"ק בשו"ת ובחרת בחיים (סימן נא) ובספרו נדרי זירוזין (ח"ב סימן ריד סק"ג) פסק שנשים שקיבלו על עצמם לקיים מצות עשה שהזמן גרמא הו"ל כנדר גמור, ונהנה לענ"ד נראה דכ"ז לפי הרמ"א בסימן תקפ"ט שנשים יכולות לברך על השופר כיון דסו"ס הו"ל מצוה אבל לשיטת השו"ע שנשים סו"ס כיון שפטורות אינם יכולות לברך וציונו, א"כ סו"ס י"ל דלא הוי להו כמו נדר. אמנם בבן איש חי (ש"א פרשת נצבים הי"ז) כתב שאשה שנהגה ג' פעמים לשמוע תקיעת שופר או ליטול לולב ונזדמן לה פעם אחת שאינה יכולה לקיים המצוה תעשה התרת נדרים בערב ר"ה על קבלת המנהג, וכן כתב הכה"ח לדינא (סימן תקפ"ט סקל"ד),

שערי יוסף אלול וימים נוראים

אבל לדינא מצינו באחרונים שחולקים ע"ז, שהרי בחיי אדם (כלל קמא סעיף ז') כתב שאם האשה צריכה לאכול לפני תקיעת שופר יכולה לאכול ואע"ג שכבר קיבלה על עצמה כחובה מ"מ במקום צער או חולי י"ל שלא קבלו ע"ע, וכן כתב בשו"ת שלמת חיים (מהדו"ח סימן שכט), וכן כתב הגרשז"א בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן צא סק"כ) וכתב שם שאע"פ שאין לסמוך על המסירת מודעה של ערב ר"ה לגבי מה שנדר בהדיא, מ"מ במי שלא נדר בהדיא או בהנהגה טובה יש לסמוך בזה על המסירת מודעה.

ובלא"ה יש להוסיף גם שיטת הדגול מרבבה דהיכא דאיכא אונס דאינו צריך התרת נדרים, הדגול מרבבה (יור"ד סימן ריד על הש"ך סק"ב) שאם אינו חוזר לגמרי ממנהגו אלא שרק עכשיו אינו יכול לקיימו אין צריך התרה, וכן הסכים עמו להכלה בעל השואל ומשיב בספרו ידות נדרים (סימן ריד יד שאול סק"א) וכן מבואר בערוך השולחן (יור"ד סימן ריד סקי"ג) וכן בשו"ת לבושי מרדכי (ח"ד סימן רמג) ובשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ז סימן נ') ובשו"ת חתן סופר (ס"ג) ובשו"ת חשב האפוד (ח"ב סימן נא) ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ג סימן סח), בשפת אמת (יור"ד ריד א) כתב שאם החמיר על עצמו חומרות שנפסק ע"ז בהלכה תע"ב והחמיר בזה כמה פעמים א"צ לחשוש לנדר אלא יכול לסמוך בזה על אמירת כל נדרי שכל הנדרים מתבטלים בליל יוה"כ שהרי בחומרות אלו לא היה דעתו לעשותם בתורת נדר וסגי כשאומר כל נדרי, ובשו"ת רבבות אפרים (ח"א סימן קעג) הביא בשם הגרא"ז מלצר בעל אבן האזל דלענין מנהגים שנהג שלוש פעמים סגי במסירת המודעה בער"ה שמבטל כל הנדרים והנהגות שנהג.

וכן ראה בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סימן רז) כתב שדברי הדגול מרבבה נתקבלו אצל בעלי הוראה, וכתב ומה עוד שהלוא בלאו הכי בערב ר"ה כל אחד מוסר מודעה שאפילו נוהג ג"פ באיזה דבר טוב אינו רוצה שתהא כנדר ומועיל מודעה זו גם מכאן ולהבא אלא דיש פוסקים הסוברים שמודעה זו שמוסר בערב ר"ה מועילה רק אם זוכר את הביטול בתוך כדי דיבור לנדר עיין במחבר סי' רי"א שלכתחילה חושש לדבריהם וא"כ י"ל דהיינו דוקא בנדר דאורייתא אבל מכח מנהג טוב הנדר הוא רק מדרבנן בזה יכול לסמוך להקל על סמך מסירת המודעה בערב ר"ה וכן שמעתי שכתב כן הגאון וצדיק רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל בשו"ת שלמת חיים להקל לסמוך על הביטול מעיקרא שמוסר בערב ר"ה לענין דרבנן כגון במנהג שנהגו מ"מ עי"ש שכ"ז רק לענין חומרא אבל לא בכה"ג דאיכא מחלוקת הפוסקים, שבזה חייב להחמיר מדינא, או להמשיך במנהגו מדין אל תיטוש תורת אמך.

מ"מ לפי דעת הש"ך (יור"ד סימן ריד סק"ב) שאין חילוק אם הוא חוזר בו ממנהגו לגמרי או שהוא חוזר זו רק פעם אחת, וכן כתב במשנ"ב (סימן תקפ"א סקי"ט), ומ"מ הקל בשער הציון (סקל"ג) שאם אינו מוצא מי שיתרנו יש להקל במקום הדחק לסמוך על הדגול מרבבה. וע"ע בשו"ת ר"ש אייגר (סימן ג') מוכח מדבריו שדן לענין אמירת שיר היחוד וכו' שהנהגה טובה זה גם נדר של מצוה וע"ע בספר כל נדרי (פרק עג ה'). וע"ע במה שנתבאר עוד בספר שערי יוסף בהל' נגיף הקורונה ח"א עמ' 231 מש"כ עוד בהאי ענינא בביטול הנסיעה לל"ג בעומר אצל ציון הרשב"י מחמת ההגבלות עקב נגיף הקורונה.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

זמן התקיעות ליחיד

הנה כתב ברמ"א (סימן תקצב סעיף ב') שתוקעים ליחיד קודם שיתפלל מוסף, וכתב לבאר במשנ"ב (שם סק"ז) כדי לערבב השטן שלא יקטרג עליו בשעת תפלתו, ואם אין לו מי שיתקע קודם תפלתו יכוון לשומעם אחר תפלתו, ע"ש, וא"כ ה"ה כיון שהוא שעת הדחק שיש לאחר את התקיעות.

ואין לאחר את תפיל מוסף משום התקיעות דהרי קימ"ל בשו"ע בסימן רפו ס"א שאם התפלל מוסף לאחר שבע שעות נקרא פושע, ולכן אין לאחר את תפילת מוסף משום המעלה של תקיעת שופר לפני התפילה שלו, וכן משמע במשנ"ב סימן תקצ"ה סק"ג ע"ש.

האם לקיחת כסף על התקיעות

איתא בשו"ע או"ח סימן תקפ"ה סעיף ה' שהנוטל שכר לתקוע בשופר בראש השנה אינו רואה סימן ברכה באותו שכר,

וכתב במג"א שם, אבל איסור בזה דצורך מצוה ליכא איסור של שכר שבת, וראיתי שכתבו באחרונים מלהקשות מהא דאיתא בגמ' בבכורות דף כט ע"א שהנוטל שכר לדון דין תורה או להזות מי חטאת מעשיו בטלים א"כ מדוע תוקע בשכר שאני, כן הקשה בבית מאיר (או"ח סימן תקפה) וכן כתב להקשות בעל החקרי לב בספרו מערכי לב (ח"א דף כט) והביאם בשדי חמד (מערכת ראש השנה סימן ב' סק"ז), וכתב לתרץ שם שכל דבר שכל אחד יכול לעשות מותר ליטול ע"ז שכר, והקשה ע"ז שהרי בגמ' אמרינן שהכל חיבים בשופר ואין הכל בקיאים בשופר, ולענ"ד י"ל דכיון דאין הכל בקיאים בשופר לכן מותר ליטול ע"ז דאין הוא נוטל על המצוה אלא מה שמתאמן לפני זה.

והנה בגמ' בפסחים דף נ' ע"ב. איתא ת"ר ד' פרוטות אין בהן סימן ברכה לעולם שכר כותבין ושכר מתורגמנין וכו' בשלמא שכר מתורגמנין משום דמיחזי כשכר שבת וכו', (ועיי"ש ברש"י שפירש מתורגמנין שעומדין לפני החכם בשבתות ושומעין מפיו ומשמיעין לרבים).

ויש לעי' דמשמע מהא דליכא סימן ברכה אבל לא דאיכא איסור כדאיתא בגמ' בשבת דף יט. ועי' בבית יוסף (סו"ס סימן תקפ"ה) שכתב ואם איתא דהוה צד איסור בדבר לא הוה ליה למימר אין בהן סימן ברכה דמשמע דלית בהו איסורא אלא שאין רואין סימן ברכה ועוד משמע דהיה דרכם לשכור מתורגמנין בשבתות ובימים טובים להשמיע הדרשה לרבים וטעמא כדפרישית דכיון דאינו שוכר אותו בשבת עצמה אלא מערב שבת שוכר אותו שאין איסור בדבר אלא שיש ללחוש לכתחילה היכא דאפשר ובמקום מצוה לא חששו כלל וזהו דעת ה"ר שמואל שכתב דאין איסור דהא נותנין שכר לקיים המצוות הוא שרי ושלא כדברי הרב ר" ברוך וה"ר יחיאל עכ"ד, ומשמע מדבריו דאין איסור אלא מעלה בעלמא אמרו דאין רואה בזה סימן ברכה.

אולם הט"ז (שם סק"ז) כתב שאין לדייק ממה שאמרו שאין רואה סימן ברכה דאין בזה איסור שהרי במגילה (כו.). אמרו דהמוכר ספר תורה אינו רואה סימן ברכה, והרי פסק הבית יוסף (יו"ד סימן רע) שאסור למכור ס"ת הרי דיש בזה איסור במה שאמרו שאין רואה סימן ברכה.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ובט"ז שם (סימן רע סק"ב) הקשה על הבית יוסף מהגמ' בפסחים שמשמע להדיא דליכא איסורא, וכתב הט"ז ליישב שרק בס"ת שאמרו ברישא אין מוכרין ס"ת ואח"כ אמרו עוד פעם אינו רואה סימן ברכה אמרינן דמהרישא משמע איסור.

ובטעם האיסור עי' בחידושי הגר"ח על הש"ס (שבת יט) שייסד בגדר איסור שכר שבת משום דמיחזי כמלאכה האסורה בשבת, וע"כ כשולקח ע"ז שכר מיקרי שעשה מלאכה, אולם אפש"ל שכ"ז התם בגמ' בשבת שאי"ז שכר דמצוה אבל היכא דהוי שכר מצוה א"כ לא נקרא שעושה מלאכה האסורה בשבת.

ובשו"ת מנחת אשר (ח"ג סימן כ' אות ד') כתב שלענ"ד היה נראה לומר דגדר איסור שכר שבת שהשכר הוא על היום עבודה שמקבל אבל אם הוא מקבל שכר על המעשה מסוים כמו בעל תוקע או מתורגמן וכו' אי"ז נקרא שכר שבת, אך כתב שמהגמ' ומהראשונים לא חזינן הכי וע"כ א"א לומר כן, וכתב שם שכיוצא בזה כתב בשו"ת מהרש"ג (ח"א סימן סה), ודחה סברא זאת כנ"ל. ע"ש, וע"ע במש"כ בדברי יוסף עמ"ס פסחים ע"ש.

ומ"מ מצינו בזה עוד תירוצים בדברי האחרונים בספר ראשית בכורים (בכורות דף כט ע"א) כתב לתרץ, וכן הביא בארחות חיים (סימן תקפה) בשם המאורי אור שכיון דתוקעין מאה קולות ורוב התקיעות הם מדרבנן, נחשב שהוא נוטל שכר עבור התקיעות שהם מדרבנן, דרק על השיעור התקיעות המוכרחות מן התורה אסור ליטול שכר, אבל על מצוה דרבנן מותר ליטול שכר דלא עדיף מפסוק טעמים דשרי ליטול שכר משום שפסוק טעמים לאו מן התורה, ע"ש.

עוד כתב לתרץ בבית מאיר (אור"ח סימן תקפה) שמה שהתורה אסרה ליטול שכר מצווה דוקא בדבר שאין בו טירחא אבל בדבר שיש בו טירחא מותר ליטול שכר טירחא של מצוה, וכתב להביא להא ראיה מהא דכתב רש"י בקידושין דף נחל ע"ב בד"ה בשכר הבאה דשכר הבאה של מי הזאה מותר ליטול דמילתא דטירחא הוא ורחמנא לא רמי עליה ושרי למישקל אגרא, אבל הזאה לאו מילתא דטירחא, משמע אם היה הזאה מילתא דטירחא מותר ליטול שכר אע"פ שהוא מצוה, א"כ תקיעת שופר דהיא מילתא דטירחא מותר ליטול שכר על זה אע"פ שהוא מצוה. ע"ש.

עוד ראיתי שהביא לתרץ בתורת המעדנים (מס' כב) בשם הגאון רבי שמאי גראס שליט"א בעמח"ס שו"ת שבט הקהתי, כיון שלדעות הרבה ראשונים וכן הוא דעת השו"ע שעיקר המצוה הוא השמיעה ולא התקיעה לכן מותר לקחת על תקיעת שופר שכר.

חיוב מצות שמחה בראש השנה

הנה כתב משנה ברורה (סימן תקצ"ז סק"א) ז"ל, "ר"ל אף שהוא יום הדין מ"מ מצוה של ושמחת בחגך שייך גם בו שגם הוא בכלל חג, כדכתיב תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו" עכ"ל. מבואר מדברי משנ"ב שיש מצות ושמחת בחגך בר"ה, וכן כתב שאגת אריה סימן קב, ועיין אבן עזרא (עה"פ נחמיה ח י) "כי חדות ה' היא מעוזם - השמחה היא תעוז אתכם אם תקיימוה כי כן כתוב ושמחת בחגך" עכ"ל. ועיין רבינו יונתן (חולין דף פג) ז"ל, "וערב ראש השנה מרבין בשמחה, לסימן שישמחו כן כל השנה כולה" עכ"ל.

וראה עוד בשו"ע סימן תקפ"ב ח שפסק שלא יאמר בר"ה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון. ועיין במג"א (סימן קפח סק"ז) שפסק שאפילו שבשאר ימים טובים אם שכח יעלה ויבוא אומר

שערי יוסף אלול וימים נוראים

"אשר נתן ימים טובים לישראל לששון ולשמחה", בר"ה לא יאמר לששון ולשמחה, וכן פסק משנה ברורה (סימן קפח סקי"ט). ועיין במחצית השקל שם שכתב שמקור דברי המג"א מדברי השו"ע בסימן תקפ"ב שלא אומרים בר"ה מועדים לשמחה. ולכאורה יש להקשות לפי מה שפסק משנ"ב בסימן תקצ"ז שיש דין ושמחת בחגך בר"ה א"כ מדוע לא אומרים "לששון ולשמחה".

ומצינו חידוש בדברי הרמב"ם (פ"ג מהלכות חנוכה ה"ו) וז"ל: ושמנה עשר יום בשנה מצוה לגמור בהן את הלל ואלו הן שמונת ימי החג ושמונת ימי חנוכה וראשון של פסח וים עצרת אבל ראש השנה וים הכפורים אין בהן הלל לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד ולא ימצי שמחה יתירה עכ"ל, ומוכח דאין עושין שמחה יתירה בר"ה אבל הא מיהת יש דין שמחה, וכן כתב לדייק במטה יהודה (סימן תקפ"ח) שדייק מבואר מדברי הרמב"ם שאין עושים שמחה יתירה בר"ה. ועיין במטה יהודה סימן תקפ"ב סק"ח שמדייק מלשון הרמב"ם שלא אומרים הלל משום דאמירת הלל הוי שמחה יתירה.

בגדר האיסור שינה ביום ראש השנה

הנה בדרכי משה (סימן תקפ"ג סק"ב) כתב בשם הירושלמי בר"ה, וכן הובא ברמ"א שם סעיף ב', שנוהגים שלא לישן ביום ראש השנה כדאיתא בירושלמי האי מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה, וכ"כ בט"ז שם סק"ב, וכתב להעיר בערוך השולחן (או"ח סימן תקצז סעיף ב) שכתב להביא דברי הט"ז וכתב ע"ז ולא ידענו איפה זה נמצא הירושלמי והאריז"ל לא חשש לזה ע"ש, וכן כתב להעיר מדנפשיה בקונטרס זכרון משנה ר"ה (עמ' 7) כתב הגאון רבי יוסף זליכה זצ"ל שחיפש את הירושלמי הנ"ל שמוזכר ברמ"א ובט"ז ולא מצא, וכתב שראה בספר מכלול המאמרים שלא נמצא כן בגמרא בירושלמי ע"ש, וכן כתב בחזון עובדיה ימים נוראים (עמ' קפג סעיף ג) בשם המהרי"ץ חיות במגילה דף יב ע"ב ע"ש.

וכן כתב בזה עוד בשו"ת יביע אומר (ח"ט האו"ח סימן פא אות טז) ע"ש, וכן כתב להעיר הרב דמשק אליעזר (סימן תקפ"ג סקי"ד) וכן כתב להעיר גם בשו"ת משנה הלכות (חלק י' סימן ל) שכתב שם במאמר המוסגרף וז"ל: ואגב אני חפשי דברי הירושלמי הנ"ל ולא מצאתי לשון זה מאן דדמיך וכו' רק מה שהפוסקים הביאו והאחרונים לא ציינו מקום מוצאו ע"ש, וכן העיר בשו"ת משנה הלכות חלק י"ג סימן פ' ע"ש, ושם כתב כי לפי ראות עיני האחרונים לא מצאו לשון הירושלמי מ"מ נמאנים עלינו הרמ"א והבאים אחריו שראו כן בירושלמי ע"ש.

ובכל דברי האחרונים שהביאו את הירושלמי לא ציינו היכן מקורו טהור, ומ"מ זה מוזכר בהשמטות לירושלמי מחמת שהראשונים הביאו כן בשם הירושלמי כנראה שנמצא בירושלמי, וע"ע בספר אמרי במערבא עמ' 390. ומ"מ גם מרן הב"י הביא לשון הירושלמי, והראה לו מקור מדרשות ר"י אבן שועיב דרשה לראש השנה (פט ע"ג), והוא הראשון שהביא זה, וכמו שכתב בקובץ אור ישראל שנה ז' ע"ש. ע"ש בקובץ אור ישראל, וע"ע בקובץ אור תורה (חלק תקיז סימן קנה) באריכות בכל דברי הירושלמי.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

וכן עוד בדברי הירושלמי ראה מש"כ להעיר בתורה תמימה בהערות על קהלת (פ"ח הערה נו) וז"ל: וכן בלשון הירושלמי קורא למיתה בשם דמך שפירושו שינה ע"ש, וכן כתב בספרו בורך שאמר (עמוד שסב) וסיים שם וז"ל: כן נראה דכוונת מאמר זה שהביאו מירושלמי האי מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה, מי שמת בר"ה סימן הוא שכלה ואפס מזלו להגן עליו כמו בשאר בני אדם שמזלם מגין עליהם לחיות ותו לא מידי עכ"ל, וע"ש, וכן כתב בספרו גשמי ברכה, והקשה ע"ז דאיך ישן בליל ר"ה וגם לא שייך סימן קללה על דבר הבא בחיוב הטבע כמו אכילה ושתיה ולכן כתב שהכוונה מי שמת בר"ה דהכוונה מפני שדמך נתשקע מזלו או זכותו ונקט לשון נקיה ע"ש.

אלא דבעיקר דבריו לפעמים דמיך מתפרש כמיתה ולפעמים כשינה, דהנה בבראשית (פרק מא פסוק ה') כתוב "וישן ויחלום שנית" ופירש שם התרגום יונתן בן עוזיאל וז"ל: ודמיך וחמא חלמא ע"ש, וכן ממאי דכתבי במדבר (פרק כד פסוק ט) "כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו" ופירש שם התרגום יונתן בן עוזיאל "נייחין ושריין כאריא וכליתא דכד דמיך מאן יקימינא ע"ש, ומאידך מצינו שהוא על ענין מיתה וכמו שמבואר בירושלמי בפרה פ"א ה"ה וז"ל: פעם אחת אבדה ישפה של בנימן אמרו מאן דאית ליה טבט דכוותה אמרו אית לדמא בן נתינא אזלון לגביה ופסקו עמיה המאה דינר סליק בעי מייתה להו ואשכח אבוה דמיך ואית דאמרין מפתחא דתיבותא הוה יתיב גו אצבעתיה דאבוי וכו' ע"ש, ושם הוא ישן, וכן מצינו בירושלמי בתרומות פ"ח ה"ג ע"ש, וע"ע בירושלמי במגילה פ"ג ה"ב.

והנה ראיתי להגרש"ב גנוט שהקשה בזה לפי מש"כ באבן עזרא והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם, ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם. גם כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם, על כן לא ייטיבו ולא ירעו. והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו, כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת כוכבי מולדתו כן יקרנו, חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח הכוכבים, שיהיה דבק בו, אז ינצל מהגזרות."

והביא לזה משל: "ואתן לך משל חשוב, שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשים או ימותו. ובא נביא והזהירם, שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם. וישבו אליו בכל לבם. ובעבור שדבקו בו, נתן בלבם, שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם. והנה עשו כן. וביום ההוא גדל הנהר פתאום כמנהגו, כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר. והנה לא סרה גזירת השם והוא הצילם, וחשוב, כי המשרתים ירוצו כסוסים עוברים במסלה, ולא ירוצו להרע או להיטיב, רק ככה דרכם. וחשוב כי במסילה איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי הולכין אל ימין או לשמאל, והוא נשען על פקח שידע סורם. והנה הוא ישמרנו, כי ברוצם בצד זה יוליך העור לצד האחר, ומרוצת הסוס לא תשתנה והעור ימלט", עכ"ל. וא"כ קשה מה מהני שאין אנו יושנים.

ולענ"ד י"ל דעבדינן הכי משום כעין מאי דעבדינן את הסימנים, ועיין עוד.

וכתב שאולי אפש"ל, שיתכן שכוונת הירושלמי ל'מזליה', אינה למזל יום לידתו, אלא למלאך השומר על האדם בשמי שמים. עי' שבת (מג, ב): אדם דאית לי מזלא מסייע לי' מזלא מסייע ליה, בהמה דלית לה מזלא לא מסייע לה. ופירש רש"י: מזלי' מלאך שלו ומליץ עליו.

וראה בדברי הספר חסידים (סי' תתשס"א), שכתב: הנפש יש לה מזל ברקיע, נפש מהללת את השכינה אף לאחר מיתה, מזל המלאך מהלל למעלה בקול שהצדיק רגיל בו כדי שיזכור הקב"ה לדורו ולזרעו, ומזלו למעלה מששת ימי בראשית, כדי לתת למקיימי מצוה כאלו מששת ימי

שערי יוסף אלול וימים נוראים

בראשית עוסקין בתורה עד תחית המתים, עכ"ל. ובהמשך (בסי' תתשס"ב), כתב: לכל אדם יש מזל ברקיע, תדע כשמתקנין על הכותל צורה אחת בדמות הגנב ומכה בעין הצורה את עין הגנב במקום אותו עין, לפי שעניני האדם ביד מלאך מזלו, ובעוד מלאך מזלו אצלו אין מזיק יכול להתקרב אליו, וכשמזל המכה אומר למזל הגנב מיד סר מעליו והמזיק מוכן להתקרב אליו, כי נגזר על מזל השומר את האדם ושולח לו מלאך אחד שלקחה הצורה מיד מסתלק והמזיק מזיקו, לכך קול אומר על כל בריה בשעת הזמן כבר הגיע זמן של פלוני לגדולה לעלות וליפול ולהכשל או להמלט כמו שרואה בצורות, עכ"ל. וראו בספר חסידים (סי' תתשנז-ח), וכן בילקוט ראובני (פרשת וארא) ועוד.

ולפי"ז כוונת הענין היא שאדם זוכה לעזר מקודש ממלאכו הטוב, הדואג להצלחתו ומתפלל בעדו בשמים. וכאשר האדם ישן ואינו שת ליבו למידת הדין המתוחה בשעה זו, תש כח מלאכו והוא אינו יכול להעתיר בעוז ובגבורה בעדו, עכ"ד. וע"ע.

ומ"מ מצינו בזה עוד טעמים דהנה כתב בזוה"ק (ח"ב פרשת ויקהל דף רצט ב') שבשבעת הדין אינו זמן של שינה כי אם זמן לצעוק ולקרוא אל ה'. הב"ח כתב בסימן תקצ"ז שהביא מדרשות אבן שועיב בשם הרמב"ן וז"ל: כי בתקיעת שופר יש רמז לדין כמו שנאמר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם ר"ל השעה צריכה הערה מלשון התעוררות כמו שנאמר אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו מכאן כתוב בירושלמי שאסור לאדם לישן בר"ה כדאמר התם איך בר נש דד מיך בריש שתא ועוסקים בדיניהו ועוד י"ל שהוא מורה על עצלות כדכתיב בן אדם מה לך נרדם וכ"ו ומהר"ם היה רגיל לישן כמו בשאר ימים טובים ע"ש. וע"ע דברי הרמב"ם פ"ג מהל' תשובה ה"ד, וכן נראה קצת מהב"י דהביא דברי הרמב"ם הנ"ל שעורו ישנים משנתכם, ולאחר מכן הביא דברי הר"י אבן שועיב בדרשות שלו.

עוד טעם שלא לישון בר"ה כתב בספר נוהג כצאן יוסף (דף ער אות טז) וז"ל: ועוד דהרי כישן נשמתו עולה למלעה ופן ואולי יתחייב בדין ויתעכב שם, אבל כשיש סניגור אז אעפ"י שבלאו עלייתא יכול להקפיד עליו הסניגור עוזרו לדבר בעדו ולפיכך צריך ללמוד אחרי שאכל ושתה.

עוד טעם הביאו שבספר הזיכרון באר מחוקק (תשע"ה) במאמרו של רבי משה קרליבך שליט"א ר"מ ישיבת לייקווד ארץ ישראל, מביא ביאור נוסף שלא לישון בר"ה, וזאת על פי הכתוב בספר דניאל (א,ד) שהמלך נבוכדנצר העמיד לפניו ילדים חנניה מישאל ועזריה אשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך ופירש"י פירשו רז"ל שיהיו אונסין עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה מפני אימת המלכות ומעתה מבואר טעם נוסף במנהג שלא לישן בראש השנה כי מאחר שעיקר תכונת היום הוא מלכות' לכן אנו אונסים את עצמנו שלא לישן ביום זה כדי לבטא ביטוי של אימת מלכות עכ"ד. ולפי"ז א"ש מדוע הולך בטל כישן דמי.

ובספר נגיד ומצוה (עמ' קמ"ח) כתב בענין השינה בר"ה נלע"ד ששמעתי ממורי ז"ל האריז"ל שהטעם לפי שעד תקיעת השופר היה האדם הפנימי ישן כמבואר אצלנו ועתה מתעורר, וזהו שאמר רבינו יעקב כי תקיעת שופר הוא לומר עורו ישנים מתרדמתכם והוא על דרך הנזכר, ונלע"ד כי הוא לשון מדרש ז"ל שכוונו לזה, וכבר בארנו כי עד יום ב' עדיין נקרא ישן וכוונתו לעוררו ולכן ראוי שלא ישן ביום ר"ה אבל נלע"ד ששמעתי ממורי ז"ל שאין זה אלא עד חצי יום כי אח"כ כבר נתעורר ע"י המוסף והתקיעות ואני ראיתי אותו ישן אחר חצי היום עכ"ד.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

עוד מצינו בהא עוד ב' טעמים, במקור חיים (סימן תקפ"ג) שפן יחלום חלום רע, וחלום רע מורה על סימן רע, עוד כתב שם כשישן נשמתו עולה למעלה, ופן אולי יתחייב בדין ויתעכב שם, ע"ש.

למה אין לחוש בזה משום ניהוש

בשו"ת רב פעלים (ח"ב חיו"ד סימן כט) נשאל על מנהגים טובים אם יש בהם איסור ניהוש וכתב שם בתו"ד, ומה ששאלת בדברים שעושים אותם פה עירינו יע"א לסימנא טבא, והם מקפידים לעשותם, ולא ירצו לשנות מנהגם, אם יש בזה משום איסור ניהוש או לאו הנה ראיתי להרב שער שלמה ז"ל סי' ע"ו, שנשאל בכיוצא בזה, שיש בני אדם מקפידים שאין גתנים הדלקת הנר מנרם בליל מוצאי שבת, ויש שאינם מכבים הנר במוצאי שבת, ויש מקומות נוהגים שאין קונים המכבדות שמכבד בהם הבית בכל חודש ניסן, ויש הרבה נוהגים שאין קונים האליה בראש השנה, מפני שהיא זנב, וכן הרבה מקפידים שאינם כותבים במוצאי שבת, ויש מקומות נוהגים לתת מטביע זהב או תכשיט זהב בעשיית שמדלקין בליל ר"ח ניסן לסימן טוב, ונוהגין בכל מוצאי פסח לתת חלב בעשיית שמדליקין בה, ותולין שבליים ודשאים בעששית ובמנורה, ויש מניחים קערה ע"ג השלחן מלאה פולין חדשים בקליפתן דשנים ורעננים ע"ג קמח סולת, ויש נוהגין שנותנין ג"כ בתוכה מיני מטבעות כסף וזהב לסימן טוב, ויש שזורקין מן החלב בזויות הבית, ועל המשקוף ועל שתי המזוזות, וכל זה עושין במוצאי חג הפסח לסימן טוב, שתתחדש עליהם שנה טובה דשנה ורעננה ומתוקה, דיש ג"כ נוהגין לאכול מיני תבשילין בדבש, ומיני מתיקה, דראשון הוא לכם לחדשי השנה, והאריך הרב הנז' בדברים אלו וכתב, כיון דעושים זה לסימנא טבא דוקא אין בו ניהוש, והרי זה דומה להך דמושחין המלכים על המעיין, דתמשוך מלכותו, ומושכין יין בצינורות לפני חתנים, ומתחלין המסכתא בר"ח, ונושאין במלוי הלבנה, דסימן הוא ואין בו ניהוש, וכן כיוצא בזה כתב בש"ע ששופכין מן היין של ההבדלה לסימן טוב, וכן אמרו בגמרא דר"ה השתא דאמרת סימנא מלתא היא, ליכול איניש רוביא וכו', וכן אמרו בגמרא דמציעא דף כ"ז ע"ב כיס וארנקי לא משאלי אינשי משום דמסמני, ופירש רש"י דמנחשי, ואמרי סימן לאדם שמשאיל כיסו שמוכר לו מזלו, ועיין בתוספות שם עכ"ד, ע"ש :

ויפה הוכיח הרב ז"ל לעניינים אלו ממקומות הנז', וכן נראה להוכיח ג"כ מהא דקידושין דף נ"ט ע"א, גבי רב גידל שלא רצה למכור דאמר זבוני לא מזביננא לה, דארעא קמייתא היא, ולא מסמנא מלתא, הרי חסיד גדול אמר כן בפירוש ולא חש לניהוש, וכן אמרו בירושלמי מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה, ועיין ש"ע א"ח סי' תקפ"ג בט"ז ושאר אחרונים, ועיין בש"ע א"ח קל"ח הקורא בתורה יכוין בדבר שמתחיל בדבר טוב ויסיים בדבר טוב, ועיין ברכ"י סי' קפ"ג, ובקב הישר פ' ס"ד שלא יניח כלים ריקים על השלחן בשעת בהמ"ז, וכתוב בקב הישר אם אדם יוצא לדרך או להקביל פני שר, אם בצאתו מן הבית פגע בכלי ריקם ישוב לביתו, ולא ילך באותו היום, ועל כן נראה גם מנהגים אלו שנוהגים פה עירנו לסמנא אין בהם איסור ניהוש, ושרי להו, והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו, אכ"ר, עכ"ד. וע"ע בספר חוקת עולם (פרק שישי).

האם צריך לקום בעלות השחר

הנה במטה יהודה (שם) כתב ור"ל בתחילה שכיון שאפילו אכילה שאסורה מן הדין קודם תפילה ואפ"ה יש מי שאומר שאם התחיל לאכול קודם עמוד השחר א"צ להפסיק כ"ש שינה שאינו אלא מחמת המנהג, אולם למעשה כתב שם בזה"ל: מינו לא דמי שינה לאכילה דהרי בדין

שערי יוסף אלול וימים נוראים

סוכה איתא סימן תרל"ט, מי שהיה ישן בסוכה וירדו גשמים ונכנס לבית אע"ג דכל הלילה אין מטריחין אותו לחזור לסוכה מ"מ כשיעלה עמוד השחר וניעור מעצמו צריך לישן בסוכה דמפסקי לילות מימים ואמרו שם הטעם דלא דמי שינה לאכילה דבשינה כשיעור משנתו אפילו בתוך מיטתו כשחזור לישן היינו בתחילת שינה, משא"כ באכילה דכן הוא הדרך לאכול ולשתות שאינו אוכל בבת אחת זה אחר זה, וא"כ מניה נילף לנ"ד דראוי הוא דכשיעלה עמוד השחר יתגבר כארי ויקום ממטתו ולא יחזור לישן, ומכ"ש דשעה א' הוא התחלת ג' שעות הראשונות שבהם הקב"ה יושב ודן את העולם עכ"ד.

אבל בבן איש חי (ש"א פרשת נצבים הלכה יא) כתב שמה שאין ישנים ביום ר"ה מדובר גם באשמורת הבוקר, וכתב בזה"ל: אין ישנים ביום ראש השנה וצריך להזהר שיתעורר משנתו בלילה קודם עלות השחר ע"ש.

והנה יום ר"ה הוא אחד מחמש השכמות כמבואר במטה משה (סימן תתקנח), וכן ידוע מש"כ בספר אליה רבה שישנם חמשה השכמות בשנה, והם רמוזים בתיבת וישכם אברהם בבוקר, ס"ת של הושענא רבא, ט' באב, יום כיפור, ראש השנה, פורים, וע"ע דבש לפי למרן החיד"א (מערכת ה' אות ו), ובשו"ת שיח יצחק (סימן רפ), ומ"מ בדברי הבא"ח מבואר דא"צ לקום מהאי טעמא. אלא דמדברי המטה אפרים (סימן תקפד ס"א) נראה דמה דיש לקום הוא מצד דין ההשכמה, וז"ל: נוהגין ששמש בית הכנסת קורא בעד לילה כמו שעה קודם עלות השחר כדי שבעת האיר היום יהיו כולם בבית הכנסת ויש לזרו גם הילדים מעת שהגיעו לחינוך שישכימו ג"כ עכ"ד, ומשמע דהוא מדין ההשכמה דר"ה, אלא דבקצה המטה שם כתב להוסיף ע"ז, ועוד שיש לחוש למה שכתב המג"א בשם הירושלמי מאן דדמיך בריש שתא וכו' וא"כ בודאי דהוא מאז עלות השחר. אולם במטה משה כתב שהמנהג הוא שלא לישון בשנת הצהריים.

אלא דבספר עבודת ישראל להגה"ק המגיד מקאזניץ זצ"ל (לר"ה בד"ה איתא בירושלמי) וז"ל: איתא בירושלמי מאן דנים מזליה נים, וכתב האריז"ל דהיינו עד אחר התקיעות ותפלת מוסף שאז נתעורר המלאך ע"ש, והובא במג"א בה' ר"ה ע"ש ויש לנו לתת טעם מפני מה השינה מותרת בליל ר"ה ומאי שנא ביום דאסור עד אחר המוסף כיון שיום קדוש הוא מבואר דהיינו מצאת הכוכבים בלילה שלפניו ונראה כי בלילה מותר כי לילה הוא סוד המלכות כנודע ואין בה סוד בחי' שינה בר"ה אדרבה היא מאירה ביתר שאת שהקב"ה מגלה עוז מלכותו ויושב על כסא המשפט לדון בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ומכיון שאין בה בחי' שינה מותר לישן אבל ביום שהוא בחי' הנהגה מדה במדה שהארכנו בו לעיל ונקרא ז"א והוא הבחי' אלהי ישראל יקרא ועל זה אנו דנין בר"ה וכל הקיטגוריא שמה ושערורי' בצבא מרום ורוצים להסתיר קדושת היוצר ב"ה שלא יתנהג עפ"י עבודתנו ולא יקרא אלהינו מלכנו כמש"ל לכן אנחנו מתעוררים למטה בשופר ובתפלות ובפרט בתשובה לקבל עבודתו מהיום והלאה לאהבה וליראה את שמו וכן בשאר המדות עד שיוסר התלונה והקטרוג מעלינו וישוב למלוך עלינו ע"י מדותיו הנעימים ולכן קודם התעוררות בשופר ובמוסף נק' הענין שאמר המן אלהיהם של אלו ישן הוא כלומר הבחינה הזאת שהוא אלהי ישראל היא בבחי' שינה אשר על זה ערוך כל דברי הריבות והמשפטים במרום לכן אסור לישן בר"ה עד התעוררות המלאך כמ"ש האר"י ז"ל עכ"ד.

וכן נקט הגרשז"א וכפי שהו"ד בהליכות שלמה (א' דבר הלכה לו) שכל שישן כדרכו בכל יום הרי זה נמשך אחר שינת הלילה, ולא אמרו אלא בשוכב לישן לכתחילה ביום. וכן הוא דעת הגריש"א והו"ד בקובץ הלכות חדוש תשרי (עמ' 14) שהיום הדין הזה אינו לגבינו כיון שאין רגילות לקום מוקדם ורשאי לקום מתי שרגיל לקום, וכן כתב בחזו"ע ימים נוראים (עמ' קפד)

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ע"ש. וכן כתב להביא בילקוט יוסף (ימים נוראים עמ' רח, תשעב) הביא דברי הגרשז"א, ואלו הם תו"ד, והגרשז"א אויערבאך היה אומר שאף לדברי הירושלמי הנ"ל אין צורך לקום משנתו ביום ר"ה קודם עלות השחר שלא אמרו בירושלמי אלא במי שנראה שאינו מתחשב בתוקף קדושת היום שהוא יום הדין הנורא וזהו במי שהולך לישון ביום ללא כל סיבה מוצדקת אבל כל זמן שלא התעורר משנתו אף שהאיר השחר אין בזה משום זלזול לראש השנה ולכן מי שהשינה נצרכת לו כדי לכוין בתפלתו כראוי יישן כהרגלו שלמי מועד עמוד מו להיני כדאמרינן בסיכה כט. ובש"ע סי' תרלט ס"ז שאם היה ישן בליל החג בביתו מפני הגשמים ופסקו הגשמים אין מטריחים אותו לחזור לסוכה כל אותו הלילה אלא יישן בביתו עד שיעלה עמוד השחר ויעור משנתו וכתבו האחרונים דהיינו שיעור משנתו מעצמו וא"צ להעירו ושאפי אם נתעורר משנתו קודם עלות השחר אינו צריך לחזור לסוכתו ורשאי לגמור שינתו בביתו ע"ש. עתכ"ד ע"ש עוד שטוב לקום בהשכמה.

וכן כתב בקיצור הל' מועדים להגר"ש דבילצקי זצ"ל דיש ללמוד זכות על כללות העולם שאין נוהגים להחמיר בזה ואף שנחגו לחיזר מאוד שלא לישן ביום ראש השנה מ"מ אינם זכירים לחתעורר לפני עמוד השחר די"ל שאין דבר זה חמור יותר ממצות עשה דאורייתא דסוכה דגם שם קיי"ל בירדו גשמים וישן בביתו ופסקו גשמים דאין מחייבים אותו לחזור לסוכה עד שיעלה עמוד השחר ויעור משינתו ואין חייבים להקיצו בעמוד השחר אם כן כ"ש כאן שאינו אלא סימנא בעלמא של כל חישן בראש השנה וכו' דאין חייב לחתאמץ לקום בעמוד השחר ואין לומר דחמירא סכנתא מאיסורא דזחו לרוב הפוסקים רק בסכנה גשמית מוחשית ולא רוחנית אמנם אם התעורר מעצמו לאחר עמוד השחר בודאי נכון מאוד לקום מיד ולא לחזור ולישון דזה ודאי כלול במנהג שלא לישון ביום ראש השנה ובלאו הכי ראוי להשכים בכל מה שאפשר ולשים על לבו כי היום יביאו למשפט את כל מעשיו מחשבותיו ודיבוריו ועל הכל יהיה נידון ואיך ישכב על מיטתו כאילו אין כל זה נוגע לו עתכ"ד. וכן הוא דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א כן הביא הגר"י אוהב ציון בביטאון שערי ציון עניני ר"ה שאמר לו כן, וכן כתב בספר נזר החיים (שאלה קז) בשם הגר"ח"ק ע"ש.

וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סימן שלט) שכתב: הנה הישן בראש השנה מזלו ישן כדאיתא בירושלמי והובא ברמ"א ס"ס תקפ"ג, ולפי זה היה ראוי לדקדק להיות ער בעמוד השחר בראש השנה ולא לישון ובמט"א ר"ס תקפ"ד כתב שנוהגין להשכים בעוד לילה בר"ה כדי שבעת האיר היום יהיו כולם בביהמ"ד, ובאלף המגן שם כתב, ועוד לפי שאמרו חז"ל הישן בר"ה מזליה ג"כ ישן וע"ש ברם בזמננו רוב העם לא נהגו להקפיד להשכים קום לפני עה"ש רלי נראה דלא מוכרח דיום לענין זה תלוי בעמוד השחר רק בנץ החמה שבשמים תלוי בחמה כשינוי המשמרות דמלאכים בלילה ויום והיינו בנץ החמה וכמבואר באריכות בביאור הגר"א א"ח תנ"ט ע"ש, ואם כן נראה שג' שעות ראשונות דשעת הדין היינו מהנץ החמה וכן המשפט מנץ והלאה.

ולכן כתב שם: לכן יש ליהרר עכ"פ משעת הנץ להיות ער בראש השנה בבוקר ועכ"פ ביום ראשון ואלו המאחרין להתפלל בראש השנה יזהרו מאד שלא ישנו בעת שראוי להיות ער וכמ"ש וקטרוג הוא ח"ו עצם העובדא שמעיינים בדינו והוא ישן רלפי זה אף אלו שמאחרים להתפלל בר"ת ולא סמוך לנץ יזהרו עכ"פ לקום לפני הנץ וזהו סגולה לזכות ביום הדין שאם ישן כשמעיינים בדינו יהא ח"ו קטרוג עליו וכמו שפירשו המפרשים שישראל ערים והקב"ה ברוב רחמיו על עמו קבע שבשמים דנין ביום דוקא ואף עכשיו שאין צריך קידוש בית דין לא מעיינים בדין אלא ביום וראוי להיות ער ולא ישן עכ"ד, אולם פחמע"ה שאין נוהגין כן, ואולי משום שידעו שלא יכוונו בתפילתם כמו שצריך.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ושוב מצאתי כה"ג דעת הגר"א נבנצל דהנה בספר תשובות אבגידר הלוי (עמ' תיא) נשאל עד כמה צריך להתעורר ולקום לפני עלות השחר ולהיות ער עד צאת הכוכבים אם יש חשש שתהיה עייפות שתשפיע על התפילה, וענה בזה"ל: אין צריך להתעורר לפני עלות השחר, וצריך ליזהר לא להיות עיף בתפילה עכ"ד.

וכן ראה עוד בשו"ת אור לציון (ח"ד) כתב שהעיקר הוא שלא לישון מעלות השחר עד חצות היום, ועדיך לקום לפני עלות השחר ולישן אחרי חצות, מאשר לקום אחר עלות השחר ולא לישון כל היום ע"ש.

והנה ראיתי למי שחקר ראה בספר מעדני אשר, למה איסור זה שייך בלילה, ועלנ"ד פשוט כיון דכל עירא האיסור הוא משום הדין דדמין מזליה אבל הדין ביום ובלא בלילה דאין דנין בלילה, וראה עוד באלף המגן (אור"ח סימן תקפד) שכתב שכל האיסור הזה הוא רק ביום אבל בלילה שהוא זמן שינה ליכא איסור לישון אף בראש השנה, ע"ש, ומשמע מדבריו דמעיקר הדין יש איסור, וי"ל דאף שהדין ביום כיון שהיום מתחיל מהלילה א"כ סו"ס הוא חלק מהדין.

אם התעורר משנתו אחרי הנץ

אולם אם התעורר משנתו אחרי הנץ לדעות שאין חיוב לקום בנץ, דעת מרן הגרנ"ק בחוט שני (ר"ה עמ' ג) שאין לו לחזור ולישון. אולם בספר שמחת המועדים (עמ' ס) כתב שמי שהתעורר אחרי הנץ ורוצה להמשיך לישון לכאורה זה יהיה אותו דין כמו מיש מתעורר בבוקר אחרי שהגיע זמן קר"ש ורוצה להמשיך לישון בלי להגיד קר"ש שכבר פסק מרן החזו"א בס' דינים והנהגות שרשאי להמשיך לישון, ע"ש. אולם למעשה יש חולקים בזה דגם בקר"ש אסור לו להמשיך לישון, ומ"מ הכא הכל הוא לפי כוחו.

בן ישיבה שמתפללים בישיבתו בשבע ורוצה להתפלל בנץ

והנה ראיתי בספר הליכות שלמה (פ"א הכ"ג) שכתב שמה שנהגו רבים בזמננו להתפלל בימי ראש השנה כותיקין בנץ החמה אין זה מפני שרוצים להשכים קודם שיאיר היום אלא מפני שמתפללים כותיקין שהיא תפילה מהודרת ובר"ה משתדלים להדר בתילה מחמת שבעשי"ת מחמירים בחומרות שונות ע"ש, אולם לענ"ד מה שמחמירים כן הוא משום חמש השכמות של "וישכם אברהם" וכמו שהבאנו לעיל, ועוד דמה שמחמירים כן הוא דריש שתא דהוא מזל לכל השנה, וכמו שאיתא בגמ' בברכות דף ח' ע"ב דאמר ר' יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה תניא נמי הכי ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום א"ר זירא מאי קראה ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים העיד ר"י בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק כל היום כולו וכו' ע"ש, וא"כ כיון שאינו נזוק כל היום כולו, לכן עבדינן הכי לסימנא מילתא.

ושם כתב רבינו יונה בדעת הרי"ף וז"ל: ואומר מורי הרב נר"ו שכוונת הרי"ף ז"ל הא דותיקין מפני שהיו משערין בדקדוק היו מצמצין ומכוונין שמיד כשיגיעו לגאל ישראל, תהיה הנץ החמה, ושאר בני אדם אינם בקיאים כ"כ ואם יבואו לעשותו שמא יטעו ותנץ החמה קודם קר"ש ויעבור זמן לכתחלה, וע"כ צריך שלא ישערו בצמצום אלא כענין שיוכלו לכל הפחות לקרוא קודם הנץ פרשה ראשונה, ושתהיה הנץ החמה מקריאת פרשה ראשונה עד גאל ישראל כי זה נקל לכוין שתהיה הנץ החמה בשיעור גדול כזה וכו' ויותר טוב יקדים הנץ החמה מעט מלצמצם ולבוא לידי ספק שמא תעבור השעה, ופירוש ותיקין ר"ל מפולפלים ומחודדים מלשון

שערי יוסף אלול וימים נוראים

מפרק הרים, דמתרגמינן מוחק טוריא עכ"ד, וא"כ עשינן הכי לכל השנה כולה, וע"ע במה שכתבנו בקונטרס שיח יוסף ח"ז עמ' סו, מדוע היה שמחה כ"כ גדולה, מחמת שא"א כ"כ לדקדק זמן הנץ, ומשו"ה מצינו שיש שהתפללו נץ החמה וניזקו ויש עוד להאריך בזה.

ומ"מ הובא שם בהליכות שלמה שבתשובה לאברך מתלמידיו אמר שתפילה בישיבה באופן מסודר ובכוונה יתירה כפי הנהוג בישיבות עדיף על תפילה כוונתיקין ע"ש.

וכן הובא בשם המשגיח בישיבת ליקוט הגה"צ רבי נתן ואכטפויגל זצ"ל בלקט רשימות לימים נוראים (עמ' לב) שבחור שאל אותו האם עדיף להתפלל בימים נוראים וותיקין או להתפלל בישיבה, ואמר לו המשגיח, אצלנו יודעים שהתפילה בישיבה היא סוג אחר של תפילה עכ"ד, וכן הובא בדרך שיחה (ח"א פרשת אמרו) שאם בישיבה מכיון יותר תפילה בישיבה עדיף, ע"ש, ומשמע דדוקא בכה"ג שהוא מכיון.

והנה במעלת תפילה בישיבה, הנה ראה בספר רבבות ויובלות (ח"א סימן יא) שהביא מהמשגיח דפוניב'ז שאמר שחושבים שהכותל המערבי הוא המקום הכי קדוש להתפלל והבחורים טועים כי המקום הישיבה שלומדים בו תורה הוא מוקדש ביותר, ע"ש, ובספר לשכנו תדרשו (ח"א עמ' פא) הביא מכתב ממרן הגראמ"מ שך זצוק"ל שכתב בזה"ל" הנה אבוא להעיר על ענין נכבד אשר חדל דרשו על הפסוק כרום זלות לבני אדם זו תפילה שבני אדם מזלזלים בה הנה נער הייתי וגם ב"ה זקנתי וכל אלו שהיו נמצאים במסגרת הישיבה שתהיה תפלתם דוקא בציבור הישיבה והתפילה היא מיסודות של קיום הישיבה והתפילה רצויה יותר כשמתפללים במקום שלומדים וחכמת התורה אין לה קיום אם יש ח"ו איזה זלזול במצות התפילה וכמובן שתפילה בצוותא בצבור של בני תורה היא לגמרי אחרת מלהתפלל במקום אחר ואם אין יראה אין תורה ואין הצלחה בלימוד ואני כותב זאת מתוך הנסיון ממה שראו עיני במשך כל השנים ובפרט בזמנינו שכל כך צריך כל אחד ואחד חיזוק ע"כ. וראה עוד במה שהארכנו בספר אורחות הישיבה סימן ו' במעלת התפילה בישיבה מחמת שהוא בית מדרש שלומד בו, ויש עוד להאריך בכ"ז.

ומ"מ בחור בן ספרד שאינו מרגיש קשר לתפילות בישיבה אם לומד בישיבה אשכנזית וכן מחמת דוחק המקום, וכן מחמת שרגיל להתפלל בנץ, יכול להתפלל במק"א, וכל שהוא תפילה של יראי שמים ואנשים כשרים ויראים וחרדים לדבר ה'.

מה הדין אחרי חצות היום

איתא בשער הכוונות (דף צ' ע"א) שמעתי מפי מורי האריז"ל שאין לישון בראש השנה, אך שמעתי עוד מפיו שאין זה אלא עד חצי היום, ומאחרי חצות היום ואילך לאחר התקיעות ותפלת מוסף יכולים לישון, ואני זוכר שראיתי למורי ז"ל שאחר חצות היום שכב על מטתו וישן עכ"ד, והנה כתב בפרדס יוסף החדש ראש השנה (סימן תנג) בשם אחיו בעל הכרם אליעזר שיש להסתפק בדעת האריז"ל האם הוא בדוקא לאחר שגמר את כל התפילות והתקיעות או שמא אף מי שעדיין לא התפלל מוסף, רשאי כבר לישון אחר חצות, וכתב שם אף אם נחמיר בזה לא נחמיר בזה לענן נשים ע"ש, אלא דלא הבנתי דהרי באריז"ל מבואר דלאחר התקיעות ותפלת מוסף, ואין לומר דכתב כן מחמת שזה היה הרגילות שגמרו לפני חצות, דהרי כלל ענין זה לאחר חצות לאחר התקיעות וכו', ועיין. וע"ע במש"כ בנגיד ומצוה מה שביאר בזה והבאנו דבריו לעיל. ומ"מ נראה דסו"ס דכיון דהיה הדין כבר א"כ תו ליכא חשש.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

וכן הביא במג"א (סימן תקפג סק"ו) כתב שהאר"י אמר שאחר חצות מותר לישון שכבר נתעורר המלאך ע"י התפילות והתקיעות, ובב"ח כתב שהר"ם ישן בר"ה והיושב כבטל דמי, ע"ש, וכן בבא"ח כתב שאפשר לישון אחרי חצות, וכן בכה"ח שם, ובמשנ"ב (שם סק"ט) הביא דברי המג"א וכתב להביא מש"כ בחיי אדם שאחר האכילה יקבע עצמו ללימוד ואם ראשו כבד עליו יישן מעט אם א"א לו בלא זה, ועיין עוד בספר אורחות רבינו (ח"ב עמ' קצ) שכתב שמרן הקה"י זל"ה היה נוהג לישון אחר חצות היום ע"ש. וכן כתב בספר שמחת המועדים (עמ' נט) שכן העידו על מרן הגרי"ש אלישיב שהיה קם גם בראש השנה בשתיים בלילה כמוש היה נוהג בכל ימי השנה כדי ללמוד ואחרי חצות היה הולך לישון עכ"ד.

אולם במטה משה (שם) כתב שאף בצהריים אין לישון אף בצהרי ראש השנה ומנהג אבותינו תורה. וכן כתב בספר נזירות שמשון (סימן תקפב) שע"פ האר"י שהתקיעות למתק הדינין ומצותן כל היום לכן אין לישון כל היום ע"ש, אולם לענ"ד זה תמוה דהא סו"ס לפי האריז"ל אין איסור לישון אחרי חצות.

וכן כתב במועד לכל חי להגר"ח פלאג"י (סימן יב לא) כתב וז"ל: כתב הרב המאיר עיני הגולה בספר המורה [באצבע] (סימן ט' אות רסג) וז"ל: יתגבר כארי שלא לישון ביום רטש השנה ויעסוק בתורה, כי לא כל העיתות שוות לישון ולהתענג כי עתה יום הדין וכל העולם עוברים כבני מרון לפניו יתברך, ואף שכתבו שאחר חצות מותר לישון, לא נאמר לנו המלאים חטאות וזוהמות הסטרא אחרא פרחו בכל, לכן טוב מאוד להתגבר ולעסוק בתורה, וכלי האי ואולי לשפלות מצבנו בדור יתום כזה עכ"ל, ואחד הקורא ואחד השומע דברי יוסף הללו שיצאו מפיו כקודש כמלאך, יראה ורעד יבוא בו ותכסהו פלצות לומר אנן מה נענה אבתריה, וכל אחד יתן בליבו להכיר מיצוט ערכו כי לב יודע מרת נפשו, וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלוקינו כי ירבה לסלוח, ועיין בספר שלחן גבוה, ובספר משחא דרבותא, דגם המה החמירו שלא לישון ביום ראש השנה, ואין להקל אפילו ביום השני, דיומא ארכיתא הוא ושניהם שוים, וכתב במחצית השקל דאם יושב בטל כישן דמי דהרי מה שאמרו שלא לישון הוא דע"י זה מעורר המלאך שלו להתפלל עליו, ואם יושב ובטל אינו מתפלל, ומכ"ש אם מדבר דברים בטלים, דאז מוטב לו שישין דהנאה לו ולעולם עכ"ד.

אם יפריע לו לריכוז בתפילה

הנה בהליכות שלמה (פ"א כד) כתב, מי שהשיגה ביום נצרכת לו כדי שיוכל לכוון בתפילה כראוי אין לו להמנע ממנה בימי ראש השנה אלא יישן כדרכו. וכן כתב בירושלים במועדיה ירח האיתנים תשובה רמה שיכול לישון אחרי חצות אם יכון יותר במנחה, וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סימן שלט)

ובספר שופר בציון (עמ' שלה) כתב הגרב"צ מוצפי שליט"א שאין לישון ביום ראש השנה והמדקדקים נוהגים לקום משנתם בעלות השחר, והביא כן מכל הפוסקים מהמטה יהודה, וכמו שכתב מרן החיד"א, ובסדר היום, אולם הפר"ח סימן תקפג כתב שמותר לישון וכמ"ש הב"ח ע"ש, והוסיף שבפרט לפי מש"כ שבער הכוונות שמשעת עלות השחר מתחיל ענין זה של הדורמיטא בז"א דכל השנה ע"ש עוד, וע"ע בספר כי בא מועד ימים נוראים (עמ' קצה) ע"ש.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ביום השני של ר"ה

הנה בספר ששון על שער הכוונות (דף קטז ע"ד) כתב שכל מה שהתיר האריז"ל לישון אחר חצות זהו דוקא ביום ב' אך לא ביום א' כלל עכ"ד, והיינו דהבינו בכדברי האריז"ל בריש שתא היינו דוקא יום שני ולא יום ראשון, אלא דסו"ס יש להבין דהרי האריז"ל כתב שאין זה אלא עד חצות היום, וכן כתב לדינא כתב בכף החיים (סימן תקפ"ג סקל"ו) כתב לחלוק ע"ד וכתב דלענ"ד אין חילוק בין יום ראשון ליום שני, ולכן ביום השני של ראש השנה ניתן להקל לאחר חצות היום, ומי שרוצה להחמיר על עצמו ביום הראשון יחמיר, וכן כתב בספר נוהג כצאן יוסף. וכן ראה בספר זכרון אברהם שכתב שרבי נתן אדלר שהוא היה רבו של החת"ס היה ישן ביום ב' דר"ה ואמר שקבלה בידו שאין לחוש כלל. וכן הביא באורחות חיים ספינקא ע"ש, ומה שיש לומר שביום שני ליכא איסורא כלל, והטעם כיון שהוא דינא רפיא, וכמו כן אי נימא שריש שתא הוא רק היום הראשון של ר"ה.

אם יושן על השולחן

הנה יש לדון מה הדין שלא שוכב על המיטה, הנה כתב בזה מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בטעמא קרא (עניני ר"ה) שבכה"ג שלא שוכב על המיטה אין איסור, וטעמו שמה שאמרו בירושלמי אמן דמיך בריש שתא דמיך מזליה דמיך היינו דוקא שוכב וכמו שמבואר בבראשית רבה (פרק עב סימן ג') ורק חז"ל השתמשו בלשון מושאל ע"ז גם על שינה ומיתה כידוע ולכן הוא דוקא דדמיך.

והנה בשו"ת יאר הלכה (ח"א סימן יח) הקשה ע"ז שהרי כתב במשנ"ב (סימן תקפ"ג סק"ט) על דברי הירושלמי שישוב בטל כישן דמי, וא"כ חזינן שגם ביושב אמרינן הכי, והביא בפרדס יוסף החדש (סימן תנו) שתירץ בזה הגאון רבי משה חליוה שליט"א בעמח"ס ענפי משה וש"ס, כתב לתרץ דעת מרן שר התורה שליט"א, וז"ל: גדר יושב בטל הוי אדם שבשאת נמש מכלה הזמן היקר של ראש השנה בבטלה ורעות רוח וע"ז נאמר דהוא כישן דמי, ע"ש, והיינו משא"כ הכא שחש בראשו ויושב ונרדם שאני ופשוט.

וראה עוד בספר שערי הימים הנוראים (מילואים לר"ה סימן ב' עמ' תעח אות ח') שכתב שם, בספר מקור חיים לחו"י כתב שלא לישן ה"ה לישוב בטל ע' של"ה דף רט"ז ע"א יש עוד טעם פן יחלום חלום רע ושם כתב השל"ה וכל אדם יתעורר מאוד בתקיעות של ראש חודש אלול שהיו שלא יטעו עוד לחטוא גם האדם יתעורר ויזכור בחטאיו ועוונותיו ופשעיו ויעשה מוסכם חזק נאמן וקיים שלא יטעה עוד ולא ישוב לכסלה ומודה ועוזב ירוחם אחר כך בתקיעות בכל יום ויום יקיים אם יתקע שופר בעיר ויהיה חרד לעורר בתשובה ויתקן כל המעוות לעשות תשובה על כל ענין וענין כי השופר מורה על התשובה כענין שכתב הרמב"ם בשופר של ראש השנה פרק ג' מהלכות תשובה ה"ד וז"ל אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה ע"כ ויהיו דברים אלה נמשכים למה שאמרו בירושלמי דר"ה וזה לשונו הך בר נש דדמיך בריש שתא ועוסקים בדיניה לעיל מורה עצלה דכתיב מה לך כי נרדם ונראה דלאו דוקא ישן ממש אלא אפילו ער ויושב בטל ואינו מבקש על נפשו בתפילה ובתחנונים ישן מקרי ואדם מועד לעולם בין ער בין ישן אם אינו עוסק בתורה ובמעשים טובים התעוררות הנה יתעורר בכל יום מימי אלול בתקיעת השופר עכ"ד.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

מה הדין נרדם מאליו

הנה בספר דרך שיחה (ח"א עמ' שעח) הביא שיש עוד קולא בענין בשם מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א שאמר שכל הקפידא הוא דוקא בשנכב לישון אבל אם נרדם מאיליו ליכא קפידא.

ללמוד או לומר תהלים בזמן זה

הנה מדברי החיי אדם והביאו במשנ"ב שם נראה דיש ללמוד לאחר הסעודה, והנה שם הביא עוד המשנ"ב שיש נוהגים לומר את כל הספר התהילים, ויש נוהגים לאומרו לאחר הסעודה וכך תיקן הגאון רבי צדקה חוצין (גאב"ד בגדאד לפני 250 שנה), וכן מבואר בעבודת הקודש להחיד"א במורה אצבע (סוף סימן ח).

והנה במשנה ברורה (ס' תקפ"א סק"ג) כתב דבימי התשובה שבין ר"ה ליום הכיפורים אומרים יותר מעשרה מזמורים כל יום כדי לגמור התהילים פעם שלישית קודם יום הכיפורים ע"כ, ובסוף סימן תקפ"ג כתב שיש נוהגים כל יום מימי ראש השנה לגמור כל ספר התהילים, וכן נהג הקה"י וכן נוהג מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, כמבואר בספר אל פרק נ"ז הל' כ"ז. [והנה זה לא סותר מה שהובא שמרן החזו"א אמר לקצר התפילה בישיבות, דאפשר שגם יספיקו ללמוד וגם לומר את כל התהילים ודו"ק היטב].

ובביאור מה שנוהגים לסיים בכל יום מראש השנה לסיים כל הספר התהילים וע"י כן בכל יום שאומר 150 מזמורי תהילים כפול יום יוצא 300 שזה גימטריא של כפר בלא וא"ו, [ומצד האיסור בקשות בשבת ליככא איסור לומר תהילים בר"ה, אף שאומר תחנונים כיון שזה הזמן, וכיוצא בזה כתב במט"א (סימן תקפ"ד סעיף כה) לענין זה שמותר להתפלל על החולים בר"ה וביו"כ].

והנה בספר פניני הגרי"ז הביא הגאון רבי משה מרדכי שלזינגר זצ"ל שהגרי"ז מתחילה ביום ר"ה היה לומד תורה, וסבר דשכך צריך לנצל את הימים הללו ללימוד תורה, אך אח"כ ראה שגם בלימוד תו-רה יש ביטול זמן בספרים ואין בזה ניצול הזמן כדבעי, וע"כ ס"ל דיש לומר תהלים כל היום עי"ש, וכן נראה לכאורה מסברא מטעם אחר משום דכיון שיום ר"ה הוא משפט א"כ האדם צריך להרבות בתחנונים ובאמירת תהילים כל היום כדי שיזכה במשפט.

והנה נח' הפוסקים האם לימוד תהילים או כלימוד תורה או לא, דהנה במדרש שוחר טוב (פ"א) כתב שמצינו שדוד המלך ביקש מהקב"ה שהאומר תהילים יחשב כעוסק בנגעים ואהלות, והנפש החיים (ש"ד פ"א) למד מכן שמזה שלא השיבו לו בע"כ דלא חשיב לימוד תורה, אך ע"ז יש להעיר דאפשר דוקא שלא חשיב כנגעים ואהלות אבל כן חשיב לימוד תורה, אולם עדין אפשר דמזה שהקב"ה לא השיב לו ע"כ דהוי כתחנונים היכא שאומר את התהילים בתור תחנונים, משא"כ שלומד עם פירוש שמותר [ואז גם מותר לאומרו בלילה כדכתבו הפוסקים והארכנו בזה במק"א] אולם בשל"ה הקדוש (יומא עמוד התשובה) משמע דכן חשיב כלימוד תורה עי"ש, וכבר האריכו בזה הפוסקים ואיכא בזה כמה נפק"מ, וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סו"ס נ"ז) שאם מכוין ללימוד תורה חשיב לימוד תורה.

ולענ"ד היה נראה לחלק דאם אומר תהילים לשם תחנונים ובקשות ברור דלא הי כלימוד תורה, והוי כתפילה, אבל אם אומר תהילים בהבנה המקראות, הוי כמו שלומד את התהילים וכי מה שלומד את התהילים בפירושי הראשונים לא חשיב לימוד תורה, ומ"מ אף אם הוי לימוד תורה

שערי יוסף אלול וימים נוראים

לא הוי כלימוד בנגעים ואהלות, ולא הוי אותו שכר, ועוד דהוי ביטול תורה באיכות, וכמו שידוע שהוכיח מרן הגר"ח מבריסק מדברי הגמ' במס' מגילה דף ג' ע"א שמבטלין תלמוד תורה לשמוע מגילה וכו', ועי"ש שהוכיח דהוי ביטול תורה באיכות, אף דחשיב לימוד, אולם זה תלוי בפירושי הראשונים והאחרונים באותו סוגיא, ואכמ"ל בכל דין זה.

ומ"מ אני תמה וכי יום ר"ה הוא יום פטור מלימוד תורה ולא חל עליו מצוה של לימוד תורה וכמ"ש והגית בו יומם וליילה ואף שמובא בגמ' בנדרים (ח' ע"א) דאי בעי פטר נפשיה בקר"ש שחרית וערבית וכבר כתב שם הר"ן שלא דוקא כבר מיפטר שהרי יש חיוב ללמוד תורה תמיד יום וליילה לפי כוחו עי"ש שמוכיח כן (וע"ע מנחות צט:): וא"כ מהכ"ת לומר שאין ללמוד תורה בר"ה ועוד אדרבה ע"י זכות התורה יזכו בדין וכמ"ש בפאה ותלמוד תורה כנגד כולם ואין זכויות יותר גדולות מלימוד תורה כביום הדין, ועוד כיון שזה הזמן שפחות עוסקים בתורה א"כ ע"י שמנצל כל זמנו ועוסק בתורה מקיים שמים וארץ וכמו דאיתא בגמ' בע"ז דף ג' ע"א אם לא בריתי יומם וליילה וכו' וע"כ יש לנצל כל הזמן ללימוד תורה אלא א"כ בזמנים שאין דעתו כ"כ מיושבת ללמוד בהבנה שאז יאמר תהילים. [וכתב הגאון הצדיק רבי אלימלך בידרמן שליט"א בבאר הפרשה כי "אמנם סגולה זו קשה לרבים לקיימה - בפרט שלמחרת היום יש לעמוד שעות ארוכות בתפילה במוח צלול, עם זאת ראוי לצינינה למען ידעו דורותיכם חשיבותה וכוחה של האי סגולה, והעיקר הוא לנצל את הזמן כראוי ולא לבטל אפילו רגע אחד ביום קדוש זה, ויאמר לפחות חלק ממנה, או יחלק את פרקי התהילים בין שאר בני הבית". ועוד כתב שם: "ואין לנו כלי זיין חזק יותר מאמירת הפסוקים שחיברם דוד המלך לכל הדורות, לשפוך את הלב לה' ולעורר רחמים וחסדים בעולם"].

ושוב ראיתי בכתבי הגרי"ש ימים נוראים (עמ' ט"ז) שהובא שאמר מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל "העיקר הוא לימוד התורה" והובא שם שגם ביום ר"ה קם בשלוש ואפילו פרק תהילים אחר לא אמר, והיינו דס"ל דהעיקר הוא לימוד תורה, ומ"מ אפשר שכיון דמצאנו כאן מח' בין הגרי"ש"א להרב מבריסק מידי ספיקא לא נפק והלכך נעבדה לתרוייהו (וכמ"ש שמצאנו שר"פ אמר עשרה פעמים בש"ס נלכך נמירנהו לתרוייהו ומשום כך מצאנו שמוצאים שמזכירים את עשרת בניו אחרי כל סיום מסכת כן ביאר הרב מטעפליק). וכן כתב בשו"ת יחיה דעת (ח"ג סו"ס מ"ד) כתב שת"ח רשאי לעסוק בגופי ההלכות ביום ר"ה כדרכו בקודש ובשלמא בשעת התפילות זה הסדר יום משא"כ לאחר תפילה. וראה מש"כ הרב שלמה קמחי בשו"ת מלאכת שלמה (חאו"ח ס"ו) וכתב שת"ח לא יכול לפטור עמהם והוכיח זה מיום הכיפורים, וכתב ביחוד (שם) היינו דוקא בזמן התפילות, אבל כלא בזמני התפילות יכול לעסוק בתורה הקדושה.

וכן יש להוכיח ממש"כ בשיירי כנסת הגדולה (סי' פר"ח ד') שכתב שצריך להשכים בבוקר ראש השנה כדי לקרות קר"ש בעונתה ולא יאריכו בתפילות ובפיוטים עד הצות, ועוד טעם כיון שצריך להשכים בבוקר בימים האדירים האלו כדי לחבר יום בלילה בתורה או בתפילה הן בבוקר והן בערב וכמו שכתב במג"א (ס"א סק"א), אמנם יש טעמים אחרים למה קמים יותר מוקדם, ולפי"ז אין ראיה.

והנה מביאים בשם הירושלמי דמאן דדמיך בריש שתא דמיך מזילה, וע"כ יש נזהרים שלא לישון כלל, ונראה דהביאור בזה משום שבזמן הזה יכול לנצל ללימוד התורה וע"כ דמיך מזילה, וכן משמע בדברי החיי אדם וכן נראה שרמזו כע"י זה משמע בחזו"ע (עמ' קפה בהערה) עי"ש.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

וכן מצינו לענין יום כיפורים דהנה ידוע שביום הכיפורים אין צריך ללמוד כי זה יום של תפילות ותחנונים אבל ראה בארחות רבינו (ח"ב עמ' ר"ה) כתב וז"ל אמר לי הגר"ק שליט"א שמרן החזו"א זצ"ל העיר על שמאריכים בישיבות בר"ה יותר מדאי בתפילות ואמר שצריך גם ללמוד ואמר לי הגר"ק ששמע שמרן החזו"א הביא ראי' מגמ' יומא דף ע"ז שלמדו שיעור ביומא דכיפורא דאיתא שם ר' יוסף שרא להו לבני בי' תרבי למיעבר במיא למיתי בפירקא פרש"י שהיו דורשין ביוה"כ ע"כ.

וכן הובא בספר בדרך שיחה (פ' אמר) שאלה מה עשו הציבור בזמן שביהמ"ק היה קיים ביום כיפור הרי לא היה אז סדר התפילה הארוכה שיש לנו היום תשובה ישבו ולמדו וברש"י יומא ע"ז ד"ה לפירקא מבואר שהיה שיעור תורה ביוה"כ וכנ"ל ומה שמבואר במשנה יומא פ"ז מ"ב הרואה כהן גדול שהוא קורא כר אלו שהיו עייפים מהתענית שלא יכלו ללמוד הם ראו כה"ג שקורא או פר ושעיר הנשרפין שזה גם מצוה עכ"ל.

והנה ידועים דברי השל"ה הקדוש (שבועות נר מצוה נא) סגולה ללמוד מענינא דיומא כגון בחנוכה הלכות חנוכה וכו' ועל זה העיד רבי שמעון בן אלעזר משום רבי שמעון בן חנניא סנהדרין קא כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם על כן בני יצ"ו הוהרו ללמוד בימי ניסן פרק ערבי פסחים והרי"ף של פסחים וכן הטור עם הבית יוסף ובחג השבועות מאמרים של מתן תורה המוזכרים בפרק רבי עקיבא וכן בתשעה באב הלכות תשעה באב ותענית וכן בראש השנה הרי"ף והטור של ראש השנה וכן ביום הכיפורים מסכת יומא וכו' וכן בסוכות מסכת סוכה וכן בחנוכה הלכות חנוכה ובפורים מסכת מגילה ומסכת יום טוב מישך שייך בכל הימים טובים תלמדו מן התלמוד ומן הרי"ף והטור כפי אשר תוכלון שאת כי זו התורה היא ביותר חביבה ומביא לידי מעשה כהוגן ותורה זו חביבה במאוד מאוד לפני הקב"ה בי יפה היא ובזמנה היא. ומוכח שגם ביום כיפור יש ללמוד כדבעי, וזכרוננו שמסופר על אחד מגדולי עולם כמדמוני חכם בן ציון אבא שאול זצוק"ל, שלמד בליל יום הכיפורים כל מסכת יומא.

כתב הגרי"פ גולדווסר שליט"א משגיח בישיבת אור ישראל בספר קדוש ונורא שמו (עמ' שלז) וכמה ראוי ביום אשר כזה למרות היותנו עוסקים בתפילה ובתשובה למצוא זמן ללמוד תורה כיון שנחשב היום הזה יום טוב מפני שניתנה בו תורה.

וכאן ראוי להוסיף מה שידוע מכ"ק האדמו"ר מצאנ"ז זצוק"ל להקשות מדוע במנחה ביום הכיפורים דורשים בפרשת עריות, וביאר דכיון דכל היום לא לומדים תורה אז ממילא הלב פנוי, ולכן דורשים בסתרי עריות, והדברים מבהילים. אע"פ שמצד הפשט איכא לבאר בזה דברים אחרים.

הולך בטל כישן דמי

הנה במשנ"ב (תקפד סק"ט) כתב ויושב בטל כישן דמי. וכן כתב בכף החיים (תקפג סקל"ז) בשם המג"א והא"ר הוש"ע הרב ועוד, ובמחצית השקל (א סק"ו) כתב שמה שנהגו שלא לישון הוא ע"פ הירושלמי שכתב דמאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה ר"ל אם האדם עוסק בד"ת או תפילה מעורר למלאך שלו למעלה להתפלל עליו מה שאין כן כשישן א"כ גם בהיותו ער ובטל אינו מעורר המלאך ע"ש.

וכן מבואר בדברי השל"ה הקדוש בראש השנה (פרק תורה אור אות נד) וז"ל: ויהיו דברים אלה נמשכים למה שאמרו בריושלמים וזה לשונם הך בר נש דדמיך בריש שתא ועוסקים

שערי יוסף אלול וימים נוראים

בדיניה לעיל מורה עצלה דכתיב (יונה א ו) מה לך כי נרדם ונראה דלאו דוקא ישן ממש אלא אפילו ער ויושב בטל ואינו מבקש על נפשו בתפלה ובתחנונים ישן מיקרי ואדם מועד לעולם בין ער בין ישן (בבא קמא כו) אם אינו עוסק בתורה ובמעשים טובים התעוררות הזו יתעורר בכל יום מימי אלול בתקיעת שופר עכ"ל, וכ"כ השל"ה בסוכה (פרק נר מצוה אות מג) ע"ש.

לא לאכול הרבה ביום ר"ה

הנה לפי שישן איסור לישון, כתב בספר סדר היום (סדר תפילת ר"ה) וז"ל: לא ירבה לאכול ולשתות בר"ה שלא יכבד עליו ויבוא לישון וכו' ואין ראוי ביום זה לישון וכו' ע"ש, וכה"ג כתבנו בקונטרס שיח יוסף ח"ב סימן ט' דאין לאכול הרבה בכל לילה כדי שגופו לא יכבד עליו ויקשה עליו לקום בבוקר מוקדם לעבודת השי"ת.

האם מנהג זה שייך בנשים

הנה בדרך שיחה (שם) כתב בשם הגר"ק שענין זה של מניעת השינה שייך גם בנשים, אבל הענין של יושב בטל כישן דמי לא שייך בנשים כיון שאין להם חיוב ללמוד ע"ש.

חינוך קטנים

יש לדון אם יש לחנך קטנים לזה כיון דאינו חיוב ואינו איסור אל עצה טובה, וענה בזה בספר ירושלים במועדיה ירח האיתנים עמוד רמה) שענה שאין בזה ענין של חינוך ואין להקפיד בזה אלא מבר מצוה עכ"ד, ושם ציינו למש"כ במנט"א (ריש סימן תקפד) שכתב להחמיר לזרז גם את הילדים מעת שהגיעו לחינוך להשכים קודם עלות השחר, אבל בזמנינו אין מקפידים בזה גם אחרי הבר מצוה, וע"ע' בהליכות שלמה פ"א סכ"ג.

ובספר חינוך הבנים כתב כהלכתו (פרק פז סעיף כב) כתב שאין צריך לעורר את הקטנים בעלות השחר בראש השנה וכן אין למנוע את הקטן מלישון במשך היום, ושם בהערות כתב, שבנטעי גביראל (פרק לב ס"א) שכתבו שראוי ונכון לקום משנו בר"ה קודם עלות השחר וגם לזרז ולעורר את הקטנים שהגיעו לחינוך, ובהערה שם בסק"א הביא שכן נהג הקה"ק מקאמינקא זצ"ל לעורר את בניו הקטנים בר"ה בעלות השחר, ע"ש, ולענ"ד יש לדחות דסו"ס שאני בניו משא"כ כל אדם, וכן ראיתי שכתב לתמוה שם הגאון רבי אליזער רבינוביץ שליט"א, שאין זה הוראה לרבים ואפילו לצורך קיום מצוה דאורייתא סוברים שאין צריך להקיץ את הקטן משנתו, ושכן הורה לו מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל בעל השבט הלוי ע"ש, וציין גם למש"כ בספר תורת הקטם (פרק יד סעיפים יח כא) ע"ש, והגם מה י"לש עוררם משום שרצו, דהרי מנהג ילדי ישראל להיות בתפילות ראש השנה והבן.

תפילה בנין בר"ה וישן לפני חצות

הנה בספר ירושלים במועדיה (ירח האיתנים, עמ' קצג) נשאל האם עדיף להתפלל בהנץ החמה בר"ה אפילו אם יצטרך לישון אח"כ לפני חצות או עדיף להתפלל יותר מאוחר ולא לישון לפני חצות, וענה שתפילה כוותיקין עדיפא שהם מדינא דגמרא.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ראש השנה שחל בשבת

הנה בספר תשובות הגר"ח (ח"ב עמ' תשעה) נשאל מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א מה הדין היכא שראש השנה של יום א' חל בשבת האם אפשר להקל וללכת לישון משום עונג שבת, או דאין להקל דהא סו"ס הוא ראש השנה, וענה בזה מרן שר התורה בזה"ל: אין נ"מ בין שבת לחול עכ"ד.

איסור שינה בעשי"ת

והנה במועד לכל חי (סימן טו ס"ל) כתב דבר חידוש וז"ל: בעשרת ימי תשובה לא יישן ביום כמו רבאש השנה ואם עשה משמר של תיקון כרת ולמחרתו לא יוכל לסבול אם לא יישן עכ"פ יזהר שלא יישן כי אם אחרי חצי היום ויזהר שלא יישן יחיד אף שהוא ביום עכ"ד, וראה עוד בשו"ת רבבות אפרים ח"ג עניני יו"כ שכתב, שגם ביום כיפור אין לישון ע"ש, ומסתמא הוא ק"ו מעשי"ת.

ומ"מ נראה דהוא לפי דברי הרמב"ם בפ"ג מהל' תשובה ה"ד, וז"ל: אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזרת הכתוב רמז יש בו כלומר עוררו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והיטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזבו כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה. לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כלה כאלו חציו זכאי וחציו חיב. וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חיב. חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כלו לכף חובה וגרם לו השחתה. עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כלו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה שנאמר 'וצדיק יסוד עולם' זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו. ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסק במצות מראש השנה ועד יום הכפורים יתר מכל השנה. ונהגו כלם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכבושין עד שיאור היום עכ"ד.

וכן י"ל לפי מש"כ רבינו יונה בספר שערי תשובה (שער ב' אות יד) וז"ל: בעשרת ימי תשובה וכו' לבו יחיל בקברבו וכו' ולא תעלה על רוחו לפנות ימין או שמאל ולהתעסק ביתר חפציו וכו' אלא לקבוע ביום בולילה עתים וכו' ולהתעסק בדרכי התשובה וכו' ולהפיל תחנה עכ"ל.

עוד טעם י"ל ע"פ מש"כ תלמיד התרומת הדשן בלקט יושר (עמ' 129) שכל עשי"ת נקראים ריש שתא, ולפי"ז דברי הירושלמי דריש שתא קאי על כל עשי"ת, וע"ע בקובץ ויען שמואל (ח"ט עמ' תרצו). ע"ש.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

האם מותר לשבת לפני המאריך בתפילתו בראש השנה

יש לדון האם מותר בימים נוראים לשבת מלפני אחד שמאריך בתפילתו או לא, והנה יש לדון בשני אופנים או שמאריך בכוונות ובפירוש המילות או שמאריך בתחנונים ובבקשות מלפני השי"ת, וכמו כן יש לדון דיהיה מותר לשבת דהו"ל כחולה וחלוש או זקן, שאז שרי.

הנה בא"א מבוטשאטש (סימן קב) כתב שאם המתפלל עומד בתחנונים לית לן בה שהרי יכול לומר יהיו לרצון אמרי וכו', וקודם התחנונים וכלומר שכיון שבידו לסיים את התפילה א"כ חשיב כאינו שעומד באמצע תפילתו, וכן כתב בערוך השולחן (סעיף יג) והוסיף שבזה לא חישינו משום בלבול לתפילתו ע"ש, אולם במשנ"ב (שם סק"ג) כתב שאפילו אם המתפלל עומד בתחנונים שלאחר התפילה כל זמן שלא פסע אסור ע"ש, והוא אזיל לטעמיה דעיקר האיסור לעבור לפני המתפלל הוא משום הפסק בינו לשכינה.

ולענין אם הוא עומד בוידוי ביום כיפור, הנה אף לדעת הא"א לא שייך סברא זו להתיר, וכן כתב לדינא בשו"ת בצל החכמה (ח"ו סימן לב אות ד') וְע"ע בשו"ת אור לציון ח"ב פ"ז אות כג פרק מה כט ל' שכל שסיים בתפלתו אלא שלא עקר רגליו שרי, וכן הוא דעת הגרשז"א והו"ד בהליכות שלמה (פ"ח אות לד) ע"ש, אולם ראה בכה"ח (שם סק"א) שאוסר בכה"ג לדינא.

ומ"מ בכה"ג שהוא חלש יש לצרף מש"כ מההרש"ם בדעת תורה (סימן קב) שבזמן הזה שאין אנו מכוונים בתפילה וכמ"ש הרמ"א בסימן קא ובפרט וקטן ועפ הארץ וכו' שוב אין חילוק בזה בין לפ ניו ובין לצידו ע"ש, וכן כתב מדנפשיה בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סימן ח).

ומ"מ לענין יום כיפור יש להקל, משום שע"י כן יהיה חלש, וכן כתב בבית ברוך (על החיי אדם) שביום הכיפור שצמים ועומדים כל היום בתפילה ורוב העולם מרגישים חולשה דינו כדין ידוע שהוא חלוש ויש להקל. ע"ש.

אמירת תשליך

הנה כתב הרמ"א (סימן תר) "והלכים אל הנהר לומר פסוק ותשליך במצולות ים כל חטאותינו וגו' " מנהגים, וכתב במשנה ברורה (שם סק"ח) הנהר וכו' ולומר תשוב תרחמנו וגו' משום דאיתא במדרש שעבר אברהם אבינו עד צוארו במים כשהלך להקריבו על גבי המזבח ואמר הושיעה כי באו מים עד נפש ואנו עושין זה זכר לעקדה, וטוב לילך למקום שיש בו דגים חיים לסימן שלא תשלוט בנו עין הרע ונפרה ונרבה כדגים, ובכתבים כתב נהר או באר וטוב שיהיה מחוץ לעיר, ויש לילך ביום רשון אחר מנחה קודם שקיעת החמה ולומר פסוק מי אך כמוך וגו'.

והנה לענין מקום שאין בהם נהרות או בארות, כתב בכף החיים (שם סק"ל) שאומרים תשליך על שפת בורות מים, וגם אם כבר נגמרו שם המים אפשר לומר שם תשליך, כיון שאין המים אלא רמז בלבד ועיקר הכוונה היא לים העליון.

ולענין מים מכוונסים בכלי או גיגית, הביא הגר"מ גרוס בשם הגריש"א והו"ד בקובץ תל תלפיות (סב עמ' יב) שאין אומרים אלא ליד מים המחוברים לקרקע, אולם דעת הגר"ח והו"ד בסדר תשליך ומנהגיו (עמ' מג) שאם אין נהר אומרים תשליך לידש כלי עם דגים.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

בדין אמירת אבינו מלכנו עם הציבור

לכבוד הגר"ג רבינוביץ שליט"א

הנה מנהג בני אשכנז והחסידים, לומר באבינו מלכנו חלקם שהש"ץ אומר, והקהל חוזר אחריו, ויש להסתפק האם יש דין לאומרו עם הציבור, ונפק"מ בכה"ג אחד שהתחיל עם הציבור אבל כיון שאומר לאט לאט, ובכוונה ע"כ לוקח לו זמן, ורואה שהציבור התחילו לומר האם ידלג על כמה אבינו מלכנו... כדי לומר אתם, ושורש הספק שידלג לומר אתם ביחד משום דהנה מצינו שפסק מרן שר התורה רבן של כל בני הגולה הגר"ח קניבסקי שליט"א לענין דין אמירת תהילים שאומרים הקהל אחרי הש"ץ מילה במילה, שדעת הגר"ח שיש לומר עם הש"ץ, כי יש מעלה בזה שהציבור אומר ביחד והו"ד בדעת נוטה (תפילה) ויש להסתפק האם הוא הדין הכא?

יוסף אביטבול

ב"ה

זה באמת שאלה יפה, אולם כמובן אם דילג כדי לומר עם הציבור, יזכור להשלים כל מה שידלג, כי לא כדאי לוותר על שום בקשה באבינו מלכנו.

בברכת כהנים באהבה כעתיקת

גמליאל הכהן רבינוביץ

מח"ס "גם אני אודך"

ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים.

א.ה עי' בשער יששכר מהאדמו"ר ממונקאטש והובא בטללי אורות ר"ה חלק א' עמ' תמח שכתב בזה"ל: כתב בעל הידרכי תשובה' ממונקאטש הנה בתפילת יאבינו מלכנו בראש השנה ועשי"ת אשר גדולה מעלתה נשתרבב המנהג בטעות שהש"ץ וצבור אומרים יחד אבינו מלכנו' רק כשמגיע ליאבינו מלכנו כתבנו בספר חיים טובים' אז מתחיל הש"ץ בקול רם אבינו מלכנו כתבנו' וכו' והצבור רק אח"כ חזן וקהל עד אבינו מלכנו כתבנו בספר זכיות' ואח"כ שוב אומרים יחדיו בלחש כל היאבינו מלכנו' ויש בקהלות שמקדימין ומתחילין בקול רם אבינו מלכנו החזירנו בתשובה שלימה' וכו' עד כתבנו בספר זכיות' כנזכר וכל זה איננו שוה וישר לכל בר דעה ויתכן שיש לחוש שמעוררים קטרוג ח"ו דהרי זה בכלל מה שכתוב בתיקוני הזוהר ובקו"ו ואלא כולהו צווחין בצלותין ביומא דכפורי ככלבים הב הב לנו מזונא סליחה וכפרה וחי וכתבנו לחיים ואינון עזי נפש ככלבים וכו'

ועל כן בודאי נכון וכמו כן הוא מנהג אבותינו הקדושים זי"ע בבית מדרשנו שאומרים הכל ביחד ובנעימה החזן והקהל ולא צווחין כלל בפרטות איזה מהם ורק בנעימה הנהגנו בעת רצון והכל הולך אחר החתום לומר כל היאבינו מלכנו' בקול רם חזן וקהל זה אחר זה עכ"ד.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ובטללי אורות כתב שם בסוגרים: ועוררני תלמיד חכם אחד ליישב קצת מה שנשתרבב המנהג שאומרים אבינו מלכנו כתבנו' החזן בקול רם מפני שיש בסידורים הנוסח בתענית צבור זכרנו' ובנעילה חתמנו' ומפני העמי הארצות שאינם יודעים להבחין על כן מתחילין בקול רם כדי שלא יטעו והוא דחוק עכ"ד.

אולם בעיקר קושייתו לכאורה זה תלוי בביאור בדברי הוזהר עי' שער יוסף ימים נוראים מה שהבאנו בזה בעמ' ל"ד עי"ש.

הערות והוספות על פרדס יוסף החדש על ראש השנה

צום גדליה תש"פ

לכבוד הגאון המפורסם רבי גמילאל רבינוביץ שליט"א, בעמח"ס גם אני אודך, פרדס יוסף החדש על המועדים, נהנתי מאוד בעוברי על ספרך הגדול "פרדס יוסף" על סדר המחזור של ראש השנה, כאשר אני משתמש גם בזה בחלקים מהתפילה בתור מחזור, ולעבור על רוב הספר, ביום ראש השנה, ולנצל תכ"ד את הזמן הפנוי, (כשמותר) ולעבור על ההערות ועל החידושים, ומחמת כן נוסף לי הרבה הערות והוספות, כאשר חנני השי"ת, והנני מצרפם כאן, ומקוה שיש בדברי תועלת, וכמובן שאין לסמוך על דברי הלכה למעשה, וכל מה שכתבתי רק מה שנראה לענ"ד בלא שום פסק.

(א). א' במש"כ לענין התרת נדרים לפני ברכות התורה והבאת שהגר"מ גבאי הביא מהגר"ח"ק שיש להקל בשעת הדחק, לכאורה נראה מסברא דליכא שום איסור לעשות התרת נדרים לפפני ברכות התורה.

(ב). ו' לענין עשיית התרת נדרים בער"ח אלול, כמדומני שכן יש חלק מן הספרדים שנוהגים כן, וע"ע בחזו"ע ימים נוראים. ובעצם מה שנוהגים להתיר נדרים עי' במועד לכל חי (ט"ז כ"ב) הביא הרמז שלא יחל דברט ס"ת אלול לרמוז שיש לעשות התרת נדרים בסוף חודש אלול, אולם עדין לא מבואר דזה בסוף חודש אלול, ואולי מכאן יש סמך לנוהגים לעשות התרת נדרים גם בער"ח אלול, וכדבריו כן כתב רבי אליהו מני במנהגי בית יעקב בחברון (ט' ס"ח) וכן בחיי אדם (ח"ב קלח ח') וע"ע נתיבי עם (תקפ"א ד').

(ג). כא מש"כ להסתפר בער"ש קודם ר"ה נראה שהגדר בזה כל שמיחזי לכבוד ר"ה ואפשר דסגי בעצם כוונת האדם ולכן אפשר דאפילו בליל שיש כבר חשיב לכבוד ר"ה היכא דלא אפשר.

(ד). כב בענין הליכה לבית הקברו עי' מה שהארכנו בכ"ז באריכות בקונטרסנו הקטן שער יוסף בעניני חודש אלול וימים נוראים עמ' 27 עי"ש.

(ה). כח במש"כ לדון האם יש איסור ללכת לקבר אותו צדיק פעמים באותו יום, דהרי בקבר אדם רגיל אסור וכמ"ש בצוואת רבי יהודה החסיד, הנה נראה דלא מקפידים בזה וכן ראינו כמה אדמוריים שמגיעים כמה פעמים באותו יום כגון אצל ציון הרשב"י זיע"א. ומה שיש עוד להסתפק בגדר זה מה הדין האם הוא באותו בית קברות האם יכול לחזור דחשיב דהוא אצל הקבר או דלמא אינו יכול כבר לחזור.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ו). ל' טבילה בערב ר"ה עי' בסדר היום שצריך האדם לחפש אחר הטהרה וא"כ יש להשתדל לטבול וע"ע בספר שופר בציון פ"א הלכה ט"ז שמביא בזה מספר הטבלות עי"ש בכל פרטי הלכה זו, ושם בהערה ט"ז הביא מהמטה אהרון (תפק"א ח') שה"ה נערים ובתולות ובחזו"ע פליג עליה לענין בתולות עי"ש.

ז). לא הנה יש להעיר בתוך מש"כ בבית שערים דהרי ר"ה לכאורה לא מיקרי רגל והראיה מהא דהרמ"א כתב לענין טבילה בערב ר"ה יש נוהגים ומשמע דלא הוי חיוב כמו ברגל דאמרנו דחיי אדם לטהר עצמו ברגל ודו"ק.

בד"ה ובשו"ת גנזי יוסף, ועוד י"ל לפום מש"כ בגליוני הש"ס שכ"ז היה במוצאי ר"ה.

ח). לב' בקושיה שאין דנים בליל ר"ה בשמים לפי דברי המהרש"א שהכל היה חלום א"ש.

ט). לח' עד מתי אפשר לטבול, ע"ע בספר חמדת הימים (ר"ה דף כח ע"ג) שהביא שעמי הארץ רבים שטובלים בלילה ועי"ש שכתב שלא עושים כדין.

י). מא במש"כ לדון האם יש חיוב להקביל פני רבו בר"ה, בספר בית דין (דף קנג ע"א) להרבה אברהם חמווי כתב שלא ילך ביום ר"ה לבקר אצל קרובים וחברים אלא יקבל ברכה מאביו ואמו ורבו בלבד, ובספר פענח רזא (סוף פ' ראה) כתב רמז שלוש פעמים בשנה יראה (דברים טז טז) שלוש מלא ו' כי ו' פעמים יקביל פני רבו בשלש רגלים ר"ה יום הכיפורים ובשמיני עצרת ע"כ.

יא). מז' עי' מש"כ בשער יוסף אלול עי"ש באריכות פרטי ההלכות.

יב). עה' מש"כ האם יש איסור עי' מה שהאריך בזה בשו"ת וישב הים ח"ג מה שהאריך בזה טובא מדברי הפוסקים והקבלה.

יג). עו בענין קביעת מקום בימים נוראים, לענ"ד אין ענין לקבוע מקום לתפילתו דכל הענין הוא יום יום ואכמ"ל.

יד). פו מש"כ לדון האם יש חשש מצוה הבאה בעבירה בסידור גזול הנה לפני כמה חודשים כתבת אלי להסתפק מה הדין בכה"ג לענין הגדה גזולה, ולכאורה ה"ה בכה"ג, וע"ע בפתחי החושן גזילה עי"ש.

טו). צא' רמז על תקיעות בחודש אלול, עי' מש"כ בשער יוסף.

טז). צד- במש"כ להסתפק מה הדין אם לא כוין בזכרנו לחיים וכו' האם הכוונה מעכבת כמו ברכה אבות או לא, לענ"ד נראה דלא מעכב דמה שברכת אבות מעכב משום שזה הודאה ושבח לבורא עולם, וזה עיקר התפילה שהאדם יכיר במלכותו ובכוחו של הקב"ה, ולכן אם לא כיון לא יצא יד"ת, ולכן מאותו טעם י"א שאם לא כיון לכל הפחות יכון במודים, והטעם שגם שם זה הודאה ושבח והכרת באלותו של הקב"ה, וא"כ משא"כ זכרנו לחיים זה בקשה בשביל האדם, אלא דתלוי איך נבאר בקשה זו, דאפשר דהכוונה זכרנו לחיים למענך וכמו שביאר הח"ח זצוק"ל שה' יתן לנו חיים כי כל מה שאנו חיים למענך, א"כ גם קצת הוי כשבח, ואולי יעכב.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ולפי"ז יהיה קצת מובן מה שתמהתי מעודי מדוע ד' הזכרות שמוסיפים בעשי"ת הם בג' ראשונות ובג' אחרונות שהם ברכות שבה כמבואר בברכות דף לד, ובע"א דגם זה שבה להקב"ה, אל דאית בזה קצת בקשה, ואפ"ה מיקרי שבת, דאל"כ יקשה הרי ברכת רצה הוי בקשה שה' יחזיר העבודה, אלא דעצם הבקשה היא גופא שבת, ויש עוד להאריך בזה בפ"ע.

יז. ק - במה שהעיר בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ד סימן י') מדוע כאן מקדים ירושלים לציון ולקמן בפסקא של ותמלוך אומרים בהר ציון משכן כבודך ובירושלים עיר קודשך הרי שמקדימים ציון לירושלים ע"כ, ולענ"ד היה נראה ליישב דמה דלקמן מקדימין הר ציון לירושלים דהרי שם מדברים לענין הגאולה ומלכות הקב"ה שתהיה, ולכן זה נובע ממקום המקדש שמשם לא זזה שכינה, וע"י כן מתפשט לכל ירושלים עיקר קודשך, ונזכה במהרה בימינו לראות במשיח צדקינו אמן כן יהי רצון.

יח. קב מה שקשה שהרי אין מבקשין על יראת שמים, יש לתרץ דאיכא תרי גוונני יראת שמים, יש יראת שמים מאהבה ויש מפחד והכא זה תן פחדך שנדע שאתה קיים אבל יראת ה' שמים שבגמ' זה מתוך אהבה.

יט. קג הנה מה שהביא השער הציון (סימן תקפ"ב סק"ד) וז"ל: הנה בחיי אדם הביא בשם הגאון מהר"ר אבלי פאסוועלער שאם טעה בליל ראש השנה ולא אמר המלך הקדוש שאין צריך לחזור כדין טעה ולא הזכיר יעלה ויבוא מחמת שאין מקדשין את החודש בלילה ולענ"ד לא נהירא וכו' עכ"ל, והנה עי"ש בפרדס יוסף שהביא כמה ישובים וחלק מהם יישבו את הנקודה שההלכה הכא נובעת מהדין גופא דאין מקדשין את החודש בלילה, ולכא' זה קשה מה הענין דאין מקדשין את החודש בלילה להכא.

וע"כ נראה בביאור דבריו דהדמיון הוא למה שאין מקדשין את החודש בלילה, היינו שגם הכא אין דנים את האדם בלילה ומה שנוגע דין זה לאמירת המלך הקדוש, דהנה ידוע מהרמח"ל ממש"כ בספר דעת תבונות שע"י המלכות נובע הדין, וא"כ כיון דאין דין בלילה א"כ אין צריך להזכיר את המלך הקדוש, ואע"פ שכל דברינו נאמרו לבאר לענין זה שאין חובה לחזור, מ"מ יש דין להזכיר גם בלילה כי הלילה הולך אחר היום, וכן מה שמזכירים בהנהגה של מלכות, כל עשי"ת מזכירים המלך הקדוש כי אז בעשרה ימים אלו הקב"ה נמצא יותר קרוב לעם ישראל ויש יותר הנהגה של מלכות. וע"ע שם מה שהביא בפרדס יוסף בשו"ת בנין עולם (תיקונים והוספות סימן י"ח) שכתב ג"כ כעין זה שתליא בדין ודין תליא בקידוש החודש ודמי ממש לייעלה ויבוא עי"ש, ואנו תרצנו באופ"א ודו"ק.

כ. קז ממה שהובא מהקה"י הנה ידוע שכע"ז אמר מרן בעל האילת השחר זצוק"ל שחובה גדולה לאדם לסדר את חידושו בחייו ולהדפיסם כדי שישאר ממנו משהו, וסיפר על איזה גאון אחד שהשאיר הרבה כתבים ובניו לא יכלו לסדר את זה מחמת עיסוקם, וע"כ לא נשאר מאותו גאון בתורה, וע"ע מה שהארכנו במעלת כתיבת והדפסת חידו"ת בקונטרס שער יוסף במעלת כתיבת חידו"ת, ועתה נראה עוד טעם כדי שאח"כ ידבבו שפתותיו בקבר.

כא. קח מה שכתבת להסתפק האם הוא מסופק האם אמר המלך הקדוש האם יכול להסתמך על דבריו של הגאון רבי אבלי זצ"ל, והבאת שהמרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר שאין להסתמך על דבריו כי דבריו אינם מובנים, ולמעשה אחר שמצאנו באחרונים שביארו דבריו, וכן ראה מה שבארנו לעיל ע"כ שפיר י"ל בהא דנימא גם ספק ברכות להקל. ועי"ש בתשובת של הגאון רבי אליעזר רבינוביץ שליט"א מח"ס כרם אליעזר ועו"ס.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

כב). קטז מה שביאר הרוקח שבכל המצות שייך לומר זכר ליצ"מ לפי שע"מ כן הוציאנו שנעבוד אותו ונקיים מצותיו, הנה סו"ס אינו מובן למה חשיב זכר ליצ"מ.

כג). קסג עי"ש במעלת אמירת לדוד מזמור, ונראה דמה שיש נוהגים לפתוח את ארון הקודש וזה סגולה לעשירות, הנה יש ענין מיוחד לפתוח את הארון קודש בדוקא ביום הראשון ודוקא ביום כי אז דנים ולא בלילה ולכן בלילה אין כ"כ ענין, ויל"ע מדוע נוהגים שבלילה הראשון משלמים ע"ז יותר.

כד). קסת, הנה כתב הרמ"א סימן תקפ"ב סעיף ט' ונהגין שכל אחד אומר לחבירו לשנה טובה תכתב, ומשמע דלא סגי לומר שנה טובה כמו שאומרים חלק מהאנשים, אלא יש דין לומר שנה טובה, וראה בספר עבודת הימים הנוראים ממרן המשגח הגר"ד יפה זצוק"ל (עמ' פז) שהובא שם בזה"ל: אמש ליוותי את המשגיח ביתו לאחר תפילת ליל ראש השנה ניגש אליו יהודי שאינו שומר תורה ומצוות ובירכו בשנה טובה המשגיח השיב לו כברכתו שנה טובה לאחר מספר פסיעות נעצר המשגיח ואמר היצר הרע הצליח להכשיל אותי, והסביר שהיה עדיף לברך לשנה טובה תכתב ותחתם ובכך להזכיר לאותו אדם שיש דין ויש דיין שכותב וחותם מאשר לומר שנה טובה שהוא נוסח שעלול להתפרש כתקווה לטוב גרידא, והוא נוסח ששגור גם אצל אינם נאמנים". קעב מש"כ לעורך שלפעמים אומרים איש לרעהו אם לא נראה עד ראש השנה שיהיה כתיבה וחתמה טובה וכתבת דאפשר שלא ראוי לומר כן והנה שמעתי מהגרמ"ב אזרחי שליט"א שאמר לאחר דרשתו ומשאו בחודש אלול שמסתמא אני לא יראה אתכם וע"כ בירך בכתיבה וחתמה טובה.

כה). קעז עי' מה מש"כ לי, בבאר יוסף בתשובתך אלי.

כו). קפג בענין הקויטעל ראיתי דיש שלא קבלו בכל חודש אלול.

כז). קצב, ועיקר הטעם בזה נראה כי תמיד צריך רחמים וברכות כי אין צדיק אשר אין זקוק לשפע ברכות ודו"ק.

כח). סימנים - העיר מרן הגרא"ל שטינמן זצוק"ל דרך בני אדם שמקפידים מאד לעשות את סימני ראש השנה בדקדוק אבל את העיקר שהוא חובה לשוב בתשובה בימים אלו שוכחים... ובאמת אפילו עשיית מעט תשובה עדיפה בכוחה על הסימנים לשנה טובה ואפילו הרהור אמיתי אחד על מצבו ועל חובתו בעולמו עדיף בכוחו והאריך בזה עוד, והובאו הדברים במוסף שב"ק פרשת נצבים תשע"ט עמ' 22 עי"ש עוד.

כט). ריז - מש"כ לדון באופן שאין יכול לאכול האם יש ענין לראותם, הנה בגמ' בהוריות משמע מיחזי ובגמ' במס' כריתות כתוב למיכל ואביי הוא מרה דשמעתי דשניהם ובע"כ דלאו דוקא ולכן עדיף לאכול ואם לאו לראות, ועי' מש"כ בזה זקני הגאון הגדול רבי אליהו פורת טהרני שליט"א בזה"ל: ודאי שלא אע"פ שלשון מרן השו"ע יהא רגיל לאכול, מ"מ הבית יוסף הביא גירסא בגמ' יהא רגיל למיחזי ועי"ש בטור ב"י בהגהות. עכ"ל. ולפי מה שהבאתה מהשל"ה הקדוש באות רכ"ג שהעיקר הוא האמירה ולא האכילה א"כ ודאי שיש ענין לראות ואז לומר יהי רצון.

ומה שעתה אני מסתפק מדוע לא יהא בזה חשש של שאילת צרכיו בר"ה, והרי לכאורה הוא מבקש רחמים, ובע"כ צ"ל כמ"ש הר"ן (ר"ה) לענין אמירת אבינו מלכנו דאם לא עכשיו אימתי או דהוי כטופס ברכות ותלוי בגדר ההיתרא דטופס ברכות ועי' מה שהארכנו בכ"ז בקונטרס

שערי יוסף אלול וימים נוראים

שער יוסף דיני שאיל צרכים ובקשות בשבת. ועי' גם בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן רסו שנח' הקדמונים אם מנהג הסימנים בראש השנה הוא ע"י אכילת הסימנים או ע"י ראיית הסימנים, וכתב שם שנראה כשרואים את הפרי דרך אגב בשעת האכילה אין מתקיים בזה סימנא טבא של ראייה ויש להסתכל על הפרי באופן מיוחד דהיינו הסתכלות, וכתב שם ולכן נהגתי בס"ד לחלק את הסימנים לשני פעמים דתיכף בבואינו בבית הכנסת קודם הקידוש אנו נוהגים לקחת כל מין מהסימנים ביד ולומר יהיה רצון (בלא הזכרת שם) על הראיה בלא אכילה, ולאחר נטילת ידיים לסעודה אנו אוכלים כל מין ואומרים כל מין ואומרים עליו יהי רצון עם הזכרת השם עי"ש.

ולענ"ד לא הבנתי למה צריך לעשות פעמיים דאין חובה לעשות גם ראייה וגם אכילה, דהרי אם כבר אוכל, לא בעי ראייה וא"כ אין צריך לצאת יד"ח שניהם, ויל"ע, בדבריו וע"ע במש"כ בספר הדרך לתשובה ועי"ש בסופו סדר הסימנים לליל ראש השנה כמבואר עי"ש.

(ל). ריה - מסתמא יש לחנך אף את הקטנים ואדרבה הוי חיבוב למצוות ודו"ק.

(לא). רסא הביא מש"כ לו הגר"ח"ק שאין להוסיף על הסימנים אבל בקשות אפשר להוסיף אלף בקשות, ושם נתקשה הרי אסור לבקש בקשות בר"ה ויו"ט הרי הוא כשבת וכמו שמבואר בשו"ת רב פעלים ח"ב סימן מ"ו, וי"ל לענ"ד דהרי כיון שזה יום הדין ואמרין דשרי לבקש בקשות פרטיות, ולכן יכול להוסיף אפילו אלף בקשות, וכמו שנתבאר שער יוסף אלול וימים נוראים עי"ש. ואין להקשות מדוע אין באמירת הבקשות בסימנים משום בקשת צרכיו, די"ל חדא כמ"ש, ועוד דאם לא עכשיו אימתי, ועוד י"ל משום דהוי טופס ברכות, אלא דתלוי בגדר ההיתרא דטופס ברכות עי' מה שבארנו בזה בקונטרס שער יוסף בדיני שאילת צרכים ובקשות בשבת.

ושוב ראיתי שבשו"ת אבני ישפה (ח"ח סימן קז ענף ג') כתב להקשות איך אומרים הסימנים בר"ה הרי יש איסור תחינה ביו"ט, וכתב אמנם כפי מה שבארנו בדברי המג"א הנ"ל א"ש שהרי לא קפדינן כולי האי, וחז"ל רצו שבשעה זו של אכילת הסימנים נתפלל כל הדברים שמוזכרים בשו"ע או שאר בקשות שמתאימות לפי הלשון, ועי"ש שהביא מהגר"ש דבלצקי שכתב ולמה אומרים זה גם בר"ה שחל בשבת, ולמה אנו אורים בסדר פסח שחל בשבת כשאר זכינו לעשות אותו כן נזכה וכו', קומם קהל עדת מי מנה וכו' עכ"ל, ועי"ש במכתב שכתב לו הגר"ש"ד שאפילו שאיסור תחינה ביו"ט שווה לשל שבת מ"מ אנו מוצאים קולות ביו"א יותר משל שבת, אולם אם יו"ט שווה לשבת, עי' בשער יוסף שם, ובמש"כ בזה בגם אני אודך תשובות הגר"מ גבאי שליט"א ח"ג סימן ה' עי"ש באריכות ואכמ"ל.

(לב). רעז - בקושיה בדברי הגמ' בברכות דף נז שאפילו ריקנים שבך מלאים מצוות כרימון, וא"כ קשה אמאי הם ריקנים, ראה מש"כ בספר שיעורי הראשון לציון ח"ג פרשת נצבים שאמר מרן הגר"ע זצוק"ל שהריקנים הם רק כפלה אבל הצדיקים הם רימון שלם ודו"ק. ושוב ראיתי שכ"כ לתרץ באות רצו והבאת שכן כתב הגר"ע בחזון עובדיה ימים נוראים עמ' צז עי"ש, ושם כתב ש"כ בספר חוקי חיים ובספר פקודת אלעזר (סימן תקפ"ג) עי"ש.

ועוד שמעתי מאאמו"ר שליט"א ליישב שאפילו שהם עושים מצוות מ"מ זה מצוות אנשים מלומדה ללא תוכן, ומשמעות, משא"כ הצדיקים ודו"ק.

(לג). שירבו זכויתנו וכו' וקשה איך המצוות יתרבו, ושמעתי שהרב'ה מהקלינזברוג תירץ שהרי כתוב בנינו וכו' והיינו שע"י עשיית המצוות, המצוות עצמם מתרבים, וע"כ מברכים שירבו

שערי יוסף אלול וימים נוראים

זכותיינו כרימון, וקשה אם כן מה צריך ברכה ע"ז הרי ממילא קאתי, וי"ל שצריך שימור למצוות.

לד). שכג מה שהבאת על החידושי הרי"ם לפתוח את השנה בלימוד דף גמרא שזה מורה לכל השנה, וכעין זה הבאת במש"כ בלהורות נתן (מועדים ח"ג) שהחת"ס היה דורש בער"ה בזמן בין הערבים, נראה שגם זה מטעם כדי להתחיל את השנה מלימוד התורה הקדושה, וכן נוהגים בהרבה ישיבות לעשות סדר מיוחד בשם "חיבור השנים" שמחברים בין השנה הקודמת לשנה הבאה. וע"ע בדבריו של מרן הגרא"י שטינמן בכאיל תערוג על המועדים (עמ' שלב) שאמר בזה"ל: מובא במדרש (בראשית רבה א' י') שהאות א' רצתה שבה תתחיל התורה, אבל כיון שבאות א' יש ג"כ ארור, לכך התורה לא מתחילה בה אבל אות ב' שהיא ברוך בה מתחילתה התורה, הרי שהתחלה צריכה להיות בדבר טוב, וא"כ בעמדנו לפני השנה החדשה הרי אנו צריכים להתחיל בדבר טוב, ואין טוב אלא תורה ע"כ.

לה). שנה - בענין אכילת אתרוג עי' עוד בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ו סימן ק"ל ב') שהביא הטור (סי' תקפ"ג) שהביא הגירסא בגמ' "אמר אביי וכו' הלכך איניש רגיל למיכל בריש שתא אתרוגא קרא רוביא, וכן נהגנו בס"ד לאכול אתרוג עם שאר הסימנים ונראה שהוא מרמז שכשם שהאתרוג הקליפה ראויה לאכילה כפרי כך גם העבירות שהם הקליפות ייהפכו לזכויות. וע"ע בשופר בציון, מה שהביא עוד באכילת אתרוג.

לו). שפו בענין שלום זכור עי' בעיקר הטעמים לעשיית שלום זכר, עי' מש"כ בשיח יוסף ח"ג סימן ולפי הטעמים שם תלוי האם אפשר לדחות את השלום זכר, ונהנה כ"ז בר"ה שחל בשבת, ואולי אז אפשר דשאני, ואולי יש לחלק בין יום ראשון ליום השני.

לז). תיא -תיג מה הדין האם מותר לתת סכין לחבירו, הנה למעשה המנהג לתת בחתונות סכין לבד, אבל בלא סט סכינים, וא"כ מה ששייב שם המנהג הרב משה חלויה כשאין לתת סכין גרידא רק עם הסט, מ"מ המנהג לא ככה ויש להאריך וליישב את המנהג.

לח). תיד - בסכין של מצוה, נראה דשרי כי הרי סו"ס הוי סכין שונה ודו"ק בכל זה.

לט). תיז - מה שרבים נוהגים לאכול חלה עגולה כי לחלה עגולה אין תחילה וסוף, הנה האבלים אוכלים ביצה כיון שהעולם עגול וילמדו מוסר שהעולם מתהפך, וסופו של האדם למות, וא"כ אולי י"ל דלכן אוכלים חלות עגולות כדי שיזכיר לו יום המיתה, וע"י יפחד וירא מיום הדין, וזחלים ורועדים מיום בואך...

מ). תכו בענין לטבול במלח הנה גם בפסח שאוכלים מצות יש לטבול במלח ע"פ הקבלה, והארכנו בזה במק"א.

מא). תכט מה שכתב המג"א (בהקדמה לסימן תקצ"ז) בזה"ל: ובמגיד מישרים כתב בפרשת נצבים שלא לאכול בשר ולשתות יין בר"ה, והנה בשו"ת שאגת אריה סימן ק"ב מאריך בדין שמחה בר"ה ומסיק דיש דין שמחה גם בר"ה, וא"כ יש לאכול בשר ולשתות יין כי אין שמחה אלא בבשר ויין, ומסתמא מש"כ במיג מישרים אינו אלא מילי דחסידותא ולא להלכתא, וכן עי"ש מה שכתב להוכיח הרב ברוך כפיר דדון שליט"א שגם רב"ה היו שותים יין.

מב). תלד במאמר מה טיבה של השמחה, עי' מה שביאר הגאון הצדיק רבי אלמילך בידרמן שליט"א בבאר החיים ירח האיתנים עמ' מט ואילך עי"ש.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

מג). תלה מה שכתבת לדון האם בראש השנה יש מצוה באכילת מעדנים ושתיית ממתקים, והבאת בזה מש"כ כ"ק האדמו"ר משומרי אמונים צוק"ל, הנה נראה לענ"ד לבאר בזה פשט חדש, דמה שיש לאכול סעודה דשינה משום שיום זה המלכת המלך, לפי אחד הטעמים שכתב הרס"ג שתוקעים משום המלכה וא"כ זה סעודה על זה שאנו שמחים בהמלכת המלך.

מד). תמה מש"כ בספר זכור דוד שהאכילה היא לא טובה, הנה כ"ז תלוי במש"כ כ"ק האדמו"ר משומרי אמונים זיע"א, אמנם בעיקר הטעם בזה שלא מזכירים יום דין, אף אי לא נימא משום שכולו שבח והודאה, הרי טעם זה קשה שהרי אדרבה ע"י יראת הדין מאהבה תבוא ההודאה, ובע"כ שהאכילה לא קשורה ליום דין, ולכן לא מזכירים הרחמן על הדין.

ועוד י"ל דע"י שאומרים בהרחמן ה' הוא יחדש לנו את השנה הזאת לטובה ולברכה, ע"כ מכלל זה משמע דאיכא יום דין ודו"ק.

ולפי"ז מובן מה שיש נוהגים לאומרו כל עשרת ימי תשובה, דומיא דאבינו מלכנו ודו"ק.

מה). תנ מה שדנו בזה האחרונים האם יש לזה מקור מהירושלמי ע"י גם בשו"ת משנה הלכות מש"כ בזה.

מו). תנא מש"כ שאין לחוש בזה משום נחוש כיון שעושים כן לסימן טוב ע"ש, והנה לעיל כתבת לדון לענין הסימנים מדוע לא נחוש לענין הסימנים משום נחוש, ואפשר שחלק מהטעמים שתרצו שם יתרץ גם להכא.

מז). תנב - והנה לאחר חצות יש להתיר ע"י עוד בכ"ז בספר שופר בציון להמקובל הגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א (עמ' שמא והלאה) שהביא בזה מח' גדולה בקבלה והביא שם שדעת אביו הגה"ק רבי סלמאן מוצפי זצ"ל שמותר לישון לאחר חצות היום.

מח). תנג הנה מש"כ הגאון רבי אליעזר רבינוביץ שליט"א להסתפק האם תלי בתקיעות, לענ"ד אינו תלוי בתקיעות, אלא זה מטעם סימנא מילתא, וא"כ עד חצות כנראה שעדין יש דין כי עד אז זה זמן חצות לכתחילה.

ובעיקר דברי האריז"ל נח' המוקבלים כדהביא בספר שופר בציון ואכמ"ל.

מט). תנה האם צריך לקום כשיושן בעלות השחר, ע"י בספר שערי יוסף על הבא"ח פרשת נצבים שכתב דאפשר דכל האיסור דהולך לישון אבל שישן כדרכו שפיר דמ, ע"ש.

נו). תנו מש"כ בדרך שיחה (ח"א עמ' שעח) שהביא בשם הגר"ח ק שאמר שכל הקפידא הוא דוקא בנשכב ליש אבל אם נרדם מאיליו ליכא קפידא, ולכא' סו"ס הרי איכא מזל ישן, וי"ל דכיון שאנסתו שינה ליכא קפידא בהדיה, דסו"ס לא עשה זאת מעצמו, אבל אדם לא ילך לשכב במיטה לנוח ולקרוא ואח"כ יאמר שנרדם מאיליו ודו"ק.

נא). תנו באיסור שינה בנשים שכתב בדרך שיחה ממרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א שמניעת השינה שייך בנשים אבל לא הענין של היושב בטל כישן דמי לא שייכא בהו עכ"ד והיינו טעמא משום דסימנא מילתא וזה שייך גם אצלם, וכי נשיי לא בעי חי, וע"ע מש"כ לי בזה והודפס בשער יוסף.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

וע"ע בכאיל תערוג (מועדים עמ' שמ) שהובא מהגרא"ל שמנהג זה נוהג גם בנשים שהרי אף צריכות שיהיה להם מזל.

נב). תנט אות ד' מש"כ שם שמה שאנשים קמים מוקדם לא משום שרוצים לקום קודם שיאיר היום, מטעם איסור שינה ביום ר"ה אלא שרוצים זכויות של תפילת ותיקין, הנה מה שקמים מוקדם מטעם אחר וכמ"ש מרן החיד"א זל"ה בספרו דבש לפי (מערכה ה' ו') כתבו הקדמונים דחמישה ימים והם יום שבועות ויום תשעה באב ויום ראש השנה ויום הושענא רבא ויום פורים, וכתבו סימן וישכם אברהם בבוקר ראשי תיבות איכה ב' רמז על שבועות שבו ניתנה תורה שהתחילה בבראשית ראש השנה הושענא רבא מגילה עכ"ד, וכן כתב באליה רבה (תרס"ד ג'), וקצת יש להעיר בזה הרי ר"ה הוא יומים, וצ"ל דסו"ס קדושתא חדתא הוא לפי שיטת השו"ע לענין תקיעת שופר ביום השני, וע"ע במטה משה (סימן תתקנא) שכתב לזה רמזים אחרים. אולם ראה להדיא בספר מטה יהודה (עיישא תקפ"ג בסוף) שכתב להדיא שמה שיש להשכים ביום ר"ה משום מאן דדמיך, וז"ל: לפי מאי דאיץא בירושלמי האי דדמיך בריש שתא דמיך מזליה כולי שתא ולכן כתב הרמ"א בהג"ה שאי לישן בראש השנה ביום א"כ צריך שיעמוד בשנתו מעלות השחר, ועוד דכיון דקימ"ל דאין לישן ביום בכל השנה יותר משינת סוס וכו' ע"ש עוד.

נג). אות ה', הנה מה שהובא מהגר"ח קניבסקי בדרך שיחה (ח"א פרשת אמור) שאמר דאם מכיון יותר בישיבה מכיון יותר בתפילה אז תפילה בישיבה עדיף, ועוד הובא שם שהרב מ' שאל את מרן החזו"א אם למהר בפסוקי דזמרא כדי להספיק להגיע בשמו"ע לנץ, והשיבו החזו"א כי קודם כל יש להתפלל ואח"כ יש ג"כ מעלת נץ עכ"ד, והנה בשער יוסף הל' דילוג בתפילה (הל' י"ט בהערה) הבאנו בעינן לדלג כדי להתפלל תפילה בנץ החמה אע"פ שיכול להתפלל אח"כ, מ"מ יכול לדלג כיון שיש מעלה וזה עיקר זמן תפילה לפי דעת הרמב"ם והשו"ע שאז הוי לכתחילה, [ועין מש"כ בזה בשו"ת שיח יוסף ח"ב סימן ט'], וכתב בחוט שני דאף מי שאינו מתפלל בקביעות בוותיקין, והטעם כמ"ש לעיל שאז הוי עיקר זמן תפילה, אך שם כתב להעיר מהמשנ"ב בביה"ל סימן נ"ח ד"ה מצוה, שמחלק בענין אחר בין מתפלל בקביעות לבין אדם שאינו מתפלל בקביעות. וכ"כ להלכה בתשובת הרב אביגדור הלוי נבנצל רב העיר העתיקה בירושלים. וכ"כ הגר"ש דיבלצקי זצ"ל בספר זה השולחן (ח"א סימן נ"ב), ויש שחידש עוד דאפי' מתפלל ביחידות בנץ אפ"ה שרי ליה לדלג, והטעם י"ל כיון שמעלת תפילה בנץ מאוד גדולה וכמ"ש לעיל.

והבאנו שבתשובות הגר"ח (ח"ב תשובה תתסה) כתב שאם ממהר יכול לדלג, והטעם בזה ע"פ מה שכתב הגר"ח שאם אדם שמאחר את זמן תפילה בנץ שהדין הוא שאם יש עדין מי שמתפלל חשיב תפילה בנץ, והטעם כיון שיש אחד שהתפלל בנץ, וכתב שם שזה על פי פסק החזו"א שהבאנו לעיל בדין תפילה בציבור. וזה לא משמע כפסק החזו"א בדרך שיחה, אלא כמו שהבאנו שכתב בספר תפילת חנה (עמ' מו') כתב הרב ראובן מלמד זצ"ל תלמיד מרן המשגיח זל"ה הביא דעת המשגיח מפוניב"ז רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל וז"ל "אחד שאל את מרן המשגיח זצ"ל שמנהגו להתפלל ותיקין ולפעמים הוא מאחר, והספק שלו אם להתפלל כסדר התפלה עם פסוקי דזמרה ואז ומגיע לישתבח יאחר זמן שמו"ע כותיקין או שידלג פסוקי דזמרה כדי שיוכל להתפלל השמו"ע כותיקין. ואמר לו מרן זצ"ל ותיקין זו מעלה בתפלה אבל ראשית הכל צריך שתהא תפלה ובלא פסוקי דזמרה האיך יכולה להיות תפלה". עכ"ד ומבואר דפליג על החזו"א והגר"ח ומסתמא לדינא יש לנהוג כדברי החזו"א, ע"ש.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

נד). תעא- בענין אמירת שיר המעלות אם הוי הפסק, הנה יש מחמירים בזה ואומרים אותו לאחר תפילת שחרית ואיכא בזה מנהגים שונים, וע"ע שו"ת תשובות והנהגות והארכנו בזה בכתובים.

נה). תעה בענין לדלג ובספר וכו' כדי לענות קדיש או קדושה שכתב הגרא"ח נאה שאין לדלג בשביל זה, והנה עי' מש"כ בזה בשער יוסף חנוכה (עמ' פג) לענין האם אפשר לדלג על הנסים כדי להספיק לענות קדושה או קדיש עם הציבור, שהסתפק בזה והשיב לו הגר"ח קניבסקי שליט"א על הנסים קודם, ועי"ש שנסתפק בענין זה מה הדין בכהן העומד בשמו"ע האם ידלג על הנסים שאינו מעכב בדיעבד כדי שיוכל לשא כפיו וע"ע בספר גם אני אודך ברכת כהנים ח"ב, וכדברי מרן הגר"ח קניבסקי בנידון הכא, כן כתב בשו"ת לבושי מרדכי תילתאי או"ח סימן נ"ט אות ב' שאין לדלג על הנסים בשביל זה, וכ"כ בשו"ת צמח צדק חחו"מ במילואים סימן י"א.

ודן בזה בחשוקי חמד על חנוכה סימן קע"ד, והביא את שו"ת צמח צדק שאין לדלג על מצוה קלה כדי לעשות את המצוה החמורה ממנה, ועי"ש שהביא בשם הצ"צ דהרי קדושה דאוריתא כמבואר בשערי קדושה ח"א שער ד' וא"כ מצוה דרבנן תדחה משום מצוה דאוריתא, ועי"ש שכתב לדון בזה אם דרבנן תדחה דאוריתא, ועי"ש שדן שלפי הרמב"ם קדושה לא הוי דאוריתא כי הרמב"ם לא הביאה במנין המצוות, אומנם יש להעיר ע"ז, דלא נקרא שהמצוה של על הנסים תדחה לגמרי, אלא דיאמר אותה אח"כ.

ועי"ש בחשוקי חמד שהקשה ע"ז סתירה משמ"כ השו"ע בסימן נ"ב לדלג כדי להספיק על תפילה בציבור. ודחה לפי מש"כ בשו"ע הרב שמה שמדלג על פסוקי דזמרה משום שכל הפסוקי דזמרה רק בשביל התפילה, ולכן שאני התם, משא"כ הכא שהזה הזכרה בפני עצמה, ועוד תירוץ דהכא נקרא משנה ממתבע שטבעו חכמים, ועי"ש שהביא הגר"י זילברשטיין שליט"א מדברי החזו"א " וכן ידוע בשם החזו"א שלא מדלגים על תפילה כדי לחטוף עוד מצות, ואפ' למהר את התפילה כדי לומר ויכולו עם הציבור ס"ל לחזו"א שאין לדלג ", ויש לדחות דמש"כ החזו"א שם שאין לדלג משום שאי"ז עדות כן נלע"ד. ע"כ. והארכנו בזה עוד במק"א ואכמ"ל, וע"ע בזה בפרדס יוסף החדש חנוכה אות תתקע עי"ש.

נו). תקד - בענין אמירת אבינו מלכנו בעמידה כי הוא מעין שמו"ע, כי הנה ראיתי שיש הרבה מקהילות הספרדים שנוהגים לשבת בעת אמירת אבינו מלכנו, ויש מקומות שנוהגין שהחזן אומר אבינו מלכנו והציבור אומרים אמן, ועכ"פ אם נמצא במקום כזה, יאמר אבינו מלכנו, ואף בעמידה ואין בזה איסור של לא תגודדו ודו"ק.

נז). תקיט - מש"כ בתיקוני זוהר שיש חסרון להתפלל על הפרנסה, משום דצוחין הב הב כמו כלבים, נראה דעיקר הטעם בזה כיון שאנו בר"ה גם בחינת עבדים ועבדים מקבלים הכל מבית המלוכה א"כ אין הם צריכים להתפלל ע"ז, [והרב מפוניב'ז ביאר בביאור אם כבנים אם כעבדים, שהנה אומרים בתפילה, השיבנו אבינו לתורתך וקרבתנו מלכנו לעבודתך יחס מילת האב ללומדי תורה אבינו לתורתך ומילת המלך לעבודת ה' מלכנו לעבודתך. והנה הרב אוה"ח זצוק"ל הסביר שמילת השמים היא כינוי על הנשמה והארץ היא כינוי על הגוף ואם האדם יתקן את הנשמה אזי הגוף ישלים אתו ואם רואה שיש לו הפרעות מצד הגוף סימן שגם הנשמה לא מטוהרת כראוי והנשמה נטהרת ע"י התורה והגוף ע"י המצוות ואולי זה אומרו אם כבנים אם כעבדים בנים הם כינוי לנשמה ועבדים הם כינוי לגוף ולכן צריכים הרבה לתקן ואיך ע"י טיפול והתבוננות].

שערי יוסף אלול וימים נוראים

אולם הטעם הפשוט הוא משום שעיקר התפילה היא על כבוד מלכותו שיתגלה במהרה בימינו וזה תפילת שחרית וגם תפילת מוסף ודו"ק בכ"ז. וכן ראה מה שהובא בגליון עטרת תפארת (מס' 20) שאמר מרן הגראי"ל שטינמן זצוק"ל שמה שסיפר חתנא דמרנא החפץ החיים זצוק"ל שהיה מתפלל עם חמיו במחזור אחד כי לא היו לו שני מחזורים, ושם לב שהחפץ חיים בוכה רק במוקמות שמבקשים על גילוי מלכותו ית"ש בעולם ובסדר העבודה ביום כיפור, ובשאר מוקמות לא בכה ואנו קטנים שבקטנים הלואי וזכינו להשיג דרגות כאל, אבל לכל הפחות נדע מה עיקר השאיפה והתפילה בימים נשגבים אלו גלה כבוד מלכותך עלינו עכ"ל הקדוש.

ועוד אפשר לומר באופ"א: שעבד המלך הוא מלך, וע"כ אין צריך להתפלל על הפרנסה כן שמעתי מאאמו"ר שליט"א.

וע"ע מה שנתבאר בזה בשער יוסף על אלול וימים נוראים (עמ' 39) מובא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שמותר להתפלל בקשות פרטיות, וכן הביא בשבות יצחק (קובץ ענינים עמ' קלו), וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סימן מ"ד) ובגליון שאל אביך ויגדך (מס' 21) הובא בשם מרן הגראי"ל שטינמן זצוק"ל ששאלו אותו האם מותר לבקש בקשות פרטיות, וענה "אם הקב"ה יהיה מלך וכי יחסר משהו", שאמר שמה ליחיד לבקש על עצמו בשעה שמתפלל שהמשיח יבוא ואז לא יהיה חסר כלום, כלומר שמתפללים להמלכת הקב"ה וכשיביא את הגאולה וא"כ ממילא לא יהיה חסר כלום, וכן הובא בקובץ אריה שאג מפי הרב אריה פינקל זצ"ל ראש ישיבת מיר ברכפלד.

ובאופ"א הובא בגליון אוצרות חיים שאמר מרן הגראי"ל (גליון מס' 17) שהגראי"ל אמר "אם מותר או אסור איני לא יודע אבל אומר לך מה שאני חושב בשעה שהקב"ה דן את כל העולם מה מקום ליחיד לבקש על עצמו". והביא על זה מרן זיע"א משל להבדיל אלפי אלפים הבדלות שלפני בא ראש הממשלה ב"ג למרן החזו"א זצוק"ל באו אצלו הרבה אנשים עם עצות ובקשות שידבר עם הראש ממשלה וביניהם נכנסה אשה ובקשה מהחזו"א לדבר עם ראש הממשלה על איזה סכום כסף קטן שנוגע לה...".

וכן משמע ממש"כ הגר"מ שטרנבוך שליט"א במועדים וזמנים (ח"ו סימן א') שכתב וחכמינו ז"ל השמיטו בתפלות דר"ה בקשות לצורכי האדם הגשמיים, ובכל תפלות סובב והולך הבקשות למלכיות, וכן לחיים, והיינו מאחר שבר"ה עיקר הדין אם האדם חי או מת מצות התורה לתקוע בשופר וכו' עכ"ד, ומשמע כדברי הגראי"ל, אבל מטען אחר דהא סו"ס דנים על החיים או מוות, ומה שייך לבקש עתה בקשות גשמיות, אבל עדין יש להעיר דמבקשים על חיים, אבל שיהיה חיים טובים.

אבל מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר בשם מרן החזו"א זל"ה שאפשר לאדם לבקש צרכיו בראש השנה כי ר"ה ניתן לבקשותיו עכ"ד, אמנם צ"ב במה שהובא בשם החזו"א ע"י הרב חיים ברים שאחר ממקרובי החזו"א ביקש ברכה בערב ר"ה וביקש מהחזו"א שיברכו גם בר"ה והחזו"א אמר לו שבר"ה עסוקים בכלל ואין אנו יכולים להיות עסוקים עם צרות הפרט עכ"ד, ויש לחלק בין החזו"א להקב"ה, אולם אכתי איכא לדון בהא.

אולם הובא תשובת הגר"ח קניבסקי במק"א האם מותר לבקש בקשות פרטיות בר"ה שחל בשבת, וענה: בהרהור ודאי מותר עכ"ל, אולם שם ענה שבר"ה ויוה"כ שחל בחול מותר בין שחרית בין מוסף בין מעריב. וביאור דברי הגר"ח בשם החזו"א כי ר"ה הוא יום דין על כל

שערי יוסף אלול וימים נוראים

השנה הבאה על כל פרטיו וא"כ האדם צריך להתפלל ויגזר דינו לטובה אמנם צריך להתפלל שכל החיים הטובים יהיה למענך אלוקים חייםגם הגשמיות יהיה בשביל הקב"ה.

וכן דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל והו"ד בהליכות שלמה (פרק י"ז סעי' י"א) דשרי להוסיף בקשות בשמו"ע באלקי נצור ואף כשחל בשבת, וכן כתב בשו"ת משנה הלכות (חלק י"ח סימן קפ"ח) (נפטר בכ"ט אלול תשע"א) "ובר"ה ודאי שיכול להתפלל ולבקש רחמים על עצמו ועל אחרים כי כל העיקר של הני ימים להתחנן ולעמוד על נפשו בימים הנוראים וכל התפילות הן לבקש רחמים על עצמו ועל אחרים ומה שאמרו בתיקוני זוהר כוננו רק שמניחים חיי עולם ועוסקים בדברים גשמיים אבל כבר כתבו בשם הבעל שם טוב שאם כוונתם שייכלו ללמוד תורה ולקיים מצות שפיר דמי ופשוט דמצוה להתפלל ולבקש ולהתחנן על נפשו בכל מה שאפשר, וא"כ העולה בפשטות דאפשר להתפלל שיהיה לנו חיים למענך, וכ"כ בשפתי חיים על המועדים (ח"א). ע"כ.

נח). תקכה בשאלה האך יתגלח יוסף שיצא בר"ה מבית האסורים, והנה אף שהיה גילוי ע"י גוי מ"מ הרי הוי איסור דרבנן וא"כ האך שרי ליה לעשות כן ותלוי בתירוצים.

ועי' מה שכתבנו בזה בשיח יוסף ח"א (עמ' 31) והבאנו בזה עוד תירוצים נוספים על מה שכתב בכרם אליעזר: א' בספר שד"ח כתב ליישב כי יתכן שהתגלחת לא היתה כלל בראש השנה דביום ראש השנה לפנות ערב יצא מבית הכלא ואדהכי והכי חשכה ליל מוצאי יו"ט ורחץ ונסתפר ותיצב לפני פרעה שם כתב דאולי יש שסוברים כי לא יצא יוסף בראש השנה רק באחד משאר ימות השנה עיי"ש. וכן בתוס' השלם עה"ת הובא ליישב כי יוסף הצדיק התגלח בערב ראש השנה וכ"כ בספר שבט מיהודה עה"ת פרשת מקץ כי חלומו של פרעה היה ערב ראש השנה ובבוקר קראו את יוסף ויגלח ויחלף שמלותיו ואמר את הפתרון וביום שלאחריו קראו לו חירות לצאת מבית האסורים ומסתבר לומר כן דמתסמא קיים את הדין שיש להסתפר בערב ראש השנה עכ"ד.

ב' עוד תירץ בשבט מיהודה שם דכיון דקי"ל שמסתפרים בערב ר"ה ודאי קיים יוסף זו והתגלח כבר בערב ר"ה אלא שבר"ה חזר ויגלח עצמו מפני כבוד המלכות אבל לא היה בזה שיעור של גזירת שער ולכן לא היה בזה איסור.

ג' ועוד נראה ליישב וכן כתבו כמה אחרונים שלפי מש"כ המהרש"ל סימן י' דאף שמצינו באברהם אבינו שקיים אפילו עירובי תבשילין יומא כ"ח ע"ב מ"מ בשאר האבות שלא מצינו כן יתכן שלא קיימו מצות רבנן רק מצות דאורייתא בלבד ואם נאמר שיוסף לא שמר על איסורים דרבנן יש ליישב בשני אופנים א' שהתגלח ע"י גוי ולא היה בזה שום איסור וכנ"ל ב' לסוברים שאיסור תגלחת השערות הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ואסורה רק מדרבנן וכנ"ל.

ולפי זה ניתן ליישב מה שהקשה בספר מהרי"ל דיסקין על התורה שהרי מובא שהרכיבו את יוסף על מרכבת המשנה והרי יו"ט היה וא"כ קשה איך הותר ליוסף לרכוב על המרכבה ביו"ט הרי זה אסור מדין שביתת בהמתו ואסור.

והנה מלשון הפסוק מרכבת המשנה משמע כי את המרכבה הוליכו שתי בהמות ולפי שיטת המקור חיים נהנתה של השו"ע באר"ח סימן רסו וכן בשו"ת ריב"א שכתבו וז"ל באם הוא בעגלה בשני סוסים ולמשא זה היה יכול בסוס אחד ובשני אנשים בכי האי גוונא פטור אבל אסור בזה יכול וזה יכול וקימ"ל כל שבחבירו פטור אבל אסור בבהמתו מותר לכתחילה א"כ

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ליכא איסור שביתת בהמתו כה"ג רק שבות דאין רוכבין על גבי בהמה אלא מסיק דשנים שעשהו פטור מקרבן אבל איסור תורה איכא א"כ ליכא ההיתר לרכוב על ב' סוסים ודין שנים שעשהו הוא רק דרבנן ולפי הנ"ל א"ש דאנן קימ"ל דשנים שעשו איסור רק מדרבנן א"כ א"ש דיוסף היה יכול לרכוב כיון דאינה אלא רק איסור דרבנן באדם א"כ בבהמה מותר לכתחילה.

אבל החתם סופר בהגהות עין בשו"ע (אורח חיים סימן רס"ו) חולק על המקור חיים וז"ל ולדעתי נראה שמעולם לא אמר אדם היתר זה כי מהידוע שרגיל להיות שאם יש ב' סוסים לפעמים מתעצל הסוס וסומך על סוס חבירה והוא נסוג מלמשוך ועצמו הולך מכת חבירו עד שמרגיש המחמר ורודהו במקל שבידו א"כ אין לסמוך על היתר זה כי אולי יהיה ד' אמות מרגע אשר היה הסוס אחד נסוג מלמשוך והמתמר לא ירגיש בזה ויהיה כל המשא על סוס אחד לכך ליכא התירא של שנים שעשאהו בב' בהמות. [וכן כתב ובשו"ת יד סופר או"ח סימן ס' וכן באור שמח הלכות שבת פרק ג' הלכה י'].
 וציין בשו"ת הר צבי או"ח ח"א סימן קמד שכותב לחלוק עליו מטעם אחר משום דדוקא באדם אין דרך לעשות ב' אנשים דבר שדרך של אחד לעשות א"כ הויא לאו אורחיה לכך פטור משא"כ בבהמה אנו רואים דדרך ב' בהמות להוליך עגלה שדי בסוס אחד א"כ הויא אורחיה. ולפי הנ"ל מתורץ שכיון שזה איסור דרבנן להסוברים שפטורא דשנים שעשאוהו הוא רק מקרבן אבל ביו"ט חייב מלקות וכמו שציידד רעק"א בהג' על הרמב"ם ספ"א מכלאים ולא קיים איסור דרבנן כמו שכתבו המהרש"ל והחיד"א בפתח עינים בחולין דף ה ע"ב שלא קימו איסור דרבנן אתי שפיר. ע"כ מש"כ בקונטרס הנ"ל.

ועיין בשו"ת הר צבי או"ח ח"א סימן קמד שכותב לחלוק עליו מטעם אחר משום דדוקא באדם אין דרך לעשות ב' אנשים דבר שדרך של אחד לעשות א"כ הויא לאו אורחיה לכך פטור משא"כ בבהמה אנו רואים דדרך ב' בהמות להוליך עגלה שדי בסוס אחד א"כ הויא אורחיה. ולפי הנ"ל מתורץ שכיון שזה איסור דרבנן להסוברים שפטורא דשנים שעשאוהו הוא רק מקרבן אבל ביו"ט חייב מלקות וכמו שציידד רעק"א בהג' על הרמב"ם ספ"א מכלאים ולא קיים איסור דרבנן כמו שכתבו המהרש"ל והחיד"א בפתח עינים בחולין דף ה ע"ב שלא קימו איסור דרבנן אתי שפיר. ע"כ מש"כ בקונטרס הנ"ל.

נט). תקע - איתא בגמ' בר"ה (דף י' ע"ב) שבר"ה נפקה שרה רחל וחנה, והקשת בזה וכי מה החידוש בזה וכי מי לא נפקד ביום זה, עי"ש תירוצי האחרונים, ממה שנתבאר בגם אני אודך עניני ר"ה. הנה עוד כתבנו לתרץ (וכבר כתבתי כן בשנה שעברה והובא בשערי יוסף אלול) והנה מה שכתבם להקשות במילתא דפשיטא וכי מי לא נפקד ביום זה, לכאורה הכוונה שכתוב ובר"ה יפקדון הקב"ה יגזור דינו של האדם, ועי"ז אומרים שהיה להם פקידה של הריון והם נתעברו ביום זה להראות מעלת התפילה ומעלת הדין שיכולה לשנות מציאות ודו"ק.

והשנה חשבת בזה ועלה בדעתי לומר: כיון ששרה ורחל היו אמהות ובפרט שרה שממנה יצאו כלל ישראל, א"כ לכן הוזכרו הפקידה ש להם, שממנו יצאו כל בני ישראל, וע"כ בא זכרונם לטובה.

ועוד י"ל כי מה שהקב"ה עשתה אותם עקרים מבואר בגמ' בכמה מקומות שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים, וא"כ הקב"ה בא להורות שהכל בא ע"י תפילה כי הקב"ה נתאוה לתפילתו כן נראה לענ"ד.

ס). תרג - אות י"ד מה שהבאת שמותר לומר תהילים כן גם מובא בקובץ מה טובו אוהליך יעקב ח"ד בשם הגר"ח פ שינברג זצ"ל, ויש קצת להעיר בזה דהרי אינו מענין התפילה, ואולי כיון שתקיעת שופר הוי כתפילה, וכמו שכתב בשפ"א, וכן מטו משמיה דהגרי"ז מבריסק זצוק"ל, אולי לכן אינו חשיב הפסק.

סא). תרה - מה שהשיב מרן הגר"ח קניבסקי שקריאת התורה שייכא לשחרית, יל"ע מצד הסברא דאינו קשור אחד לשני, והנה יהיה בזה נפק"מ מה הדין בא' שהתפלל שחרית דר"ה בביתו, ולא שמע קריאת התורה דיכול לעשות קידוש, דהא סו"ס יש סוברים שקריאת התורה הוי חובת ציבור.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

סב). תרח - בדין אכילה לפני התקיעות בדעת הגרי"ש א מה שהביא ממש"כ בספר וישמע משה חלק א' שהשיב שבדיעבד ובשעת הדחק מותר לאכול לפני המצוה, ובדעת הגרי"ש א יש שכתבו שעד גיל שמונים וחמש אכל ועשה קידוש ומאח"כ שכתב בקובץ תשובות שיש להחמיר בזה ומאז הפסיק לקדש.

ועוד בדעת הגרי"ש ראה מה שכתב נכדו הגאון רבי בן ציון קוק שליט"א, רב העיר רחובות, בגליון שואלין ודורשין (פרשת נצבים תשע"ט) בזה"ל: מחמת ריבוי השואלים בכירור דעת מרן רבינו הגרי"ש א צוק"ל בעניין טעימה קודם התקיעות, אבאר דעתו בהרחבה: רבינו חשש לאיסור טעימה קודם תקיעת שופר, ולכן לא קידש ולא טעם מאומה קודם התקיעות בב' ימי ראש השנה, ואמנם ערכו בבית מדרשו 'קידוש' בהפסקה קודם תקיעת שופר, ובשעה שהמתפללים יצאו לקדש הוא נשאר לשבת על מקומו בב' ימי ראש השנה ולמד בהתמדה רבה כהרגלו [באחת השנים ראיתי שלמד באותה שעה בעיון רב ביאור הגר"א ריש הלכות תרומות].

וחילק רבינו בין אכילה קודם התקיעות ביום הראשון ליום השני וכתב בתשובותיו: "ביום ב' דראש השנה יש להקל במי שחלש לבו לאכול עד כביצה פת אם הוא צריך לזה". טעם החילוק כיון שישנו חילוק בין חיוב תקיעה ביום ראשון שהוא מדאורייתא, לתקיעה ביום ב' מדרבנן בכך שאיסור אכילה קודם מצוה דרבנן משום שמא ישכח, ולזה מועיל שומר או רבים מדכרי אהדדי, משא"כ קודם מצוה דאורייתא שהוא מעין זלזול במצוה שאוכל לפני שמקיימה ושומר לא יעזור (עיין בספר 'שיעורי מרן הגרי"ש אלישיב - ברכות' כ"ג). אכן לדברי המ"ב (רל"ה, י"ח) המתיר לאכול קודם ק"ש של ערבית אם ביקש מאחד שיזכירנו, נראה שמועיל שומר אף למצווה דאורייתא, ולדבריו יועיל אף 'שומר' או 'רבים' קודם התקיעה ביום ראשון. ולדעת המ"ב ניתן אף להקל מעיקר הדין ביותר מכביצה ובלבד שלא יהיה כשיעור קביעות סעודה מאחר וקודם מוסף אינו חמור מאכילה קודם ערבית, כנהוג בשמחת תורה שאוכלים יותר מכביצה קודם מוסף. ואף הגר"ש"ז אויערבך (שמירת שבת כהלכתה נ"ב הערה נ"ב) היקל באכילת מיני תרגימא יותר מכביצה, ובפרט אם זה ברבים דמדכרי אהדדי.

ושמעתי מרבינו משום חביבות המצוה שאינה מצויה אלא זוכים לה רק פעם אחת בשנה, נהגו להחמיר אף ביום ב' שלא לאכול לפנייה, למרות שמדינא מותר לאכול. כעין דברי הרוקח (שנ"ג) "מה שמתענים החתנים עד לאחר הברכה, מצאתי באגדה מפני שהמצווה חביבה עליהם, כדרך שעושים חסידים הראשונים שהיו מתענים על מצוה החביבה עליהם כגון לולב ושאר דברים". ע"כ.

ועי' עוד בספר כאיל תערוג (מועדים עמ' שלט) שמרן הגר"א"ל מעולם לא אכל לפני התקיעות, ועוד הובא שם ששמע מהרב מפוניב'ז שאמר שהיה מבטל את הקידוש שעושין לפני התקיעות בר"ה, רק היות שבאים להתפלל בישיבה גם ילדים מבתי אבות שהם יתומים עניים אינו רוצה לבטל ע"כ, והנה היום בישיבת פוניב'ז גם נוהגים לקדש ולאכול, וכן נוהג מרן הגרי"ג אידשליטין והגר"ב"ד פוברסקי, ובע"כ דס"ל דאין להחמיר בזה, ושמעתי מאמו"ר שליט"א שהגר"ב"מ אזרחי שליט"א בעל הברכת מרדכי אינו נוהג לקדש ולאכול לפני התקיעות.

ובענין זה האם מותר לאכול לפני התקיעות ראה עוד בגליון הנפלא עומק הפשט (מס' 235) שמאריך בכ"ז ומסכם דעות האחרונים שמתירים, ושאוסרים ומביא שם עצת הגאון רבי יעקב פישר זצ"ל.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ג. תרלב - מה שחקר אם מפריע לשכנים יצא יד"ח תלוי בעיקר ויסוד וגדרי גזל שינה דהנה בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' רכד) כתב דאינו בכלל "לא תגזול" דזה שייך רק בגזול חפצים, אבל המבטל שינת חבירו אינו אלא מבטל תועלת וטובת הנאה מחבירו, ואפ"ה איכא בזה איסורא. וידוע דעת מרן שה"ת הגר"ח קנייבסקי שליט"א שגזל שינה אינו אלא חידוש שחידשוהו בעלי המוסר, והמפריע לחברו בעת השינה, עובר על "ואהבת לרעך כמוך". אמנם המשנה הלכות (ח"ב סי' תמג) כתב שיש מקור בגמ' לגזל שינה, מהא דאי' בברכות (כו:): המקבל שלום מחברו ולא השיבו נקרא גזלן, הרי דשייך גזילה אף כשאינו נוטל חפץ מחברו. וכן משמע קצת מהגמ' סנהדרין (צא:): לענין המונע הלכה מפי תלמידו הרי"ז כאילו גזלו.

אמנם גזל שינה אפילו שאינו מדיני חו"מ מ"מ חמור הוא יותר וכמו שהובא ממרן החפץ חיים (מובא בח"ח חייו ופועליו ח"ג עמ' קה) שאמר "המעיר את חברו משנתו, הינו גזלן, שגזל ממנו את מנוחתו, וזוהי גזילה שאין לה השבה!!!" ע"כ, (וע"ע במש"כ בזה ידידי הרב נסים יחיאל בן שמעון שליט"א בעמח"ס שו"ת מעשה נסים, בקונטרס זכרון חיים עמ' טז, שהביא בזה שני מעשיות) ולכן לכאורה נראה לומר דיצא יד"ח. וע"ע במה שנתבאר בסימן א'.

וכן לענין התקיעות שנוהגים בחודש אלול הנה שם שלא שייך בזה לצאת יד"ח, מ"מ אם תוקעים לאחר תפילת שחרית בנץ ואז הוי שעה מוקדמת ביותר אז לתקוע, וכיוצא בזה עי' בשו"ת אבי בעזרי בהל' סליחות שהביא שאם ע"י מה שתוקע בשעת הסליחות מפריע לרבים אין לתקוע אז.

ד. תרנ מה שהבאת מהגר"ח קניבסקי שאם יורדים גשמים בר"ה הרי זה סימן לכל השנה, נראה בביאור הדבר שכיון שגשמים זה סימן ברכה, הרי כן דסימנא מילתא הוא.

ה. תשיד - בענין לשם יחוד לפני התקיעות דרבנן, נראה דא"א לומר דאורייתא, וכה"ג מצינו שפסקו הרבה פוסקים לענין ספירת העומר ובראשם מרן הגר"ע יוסף, כמבואר בחזון עובדיה (יו"ט עמ' ריד) עי' בילקוט יוסף ספירת העומר תשע"ט, שא"א לומר בספירת העומר בזמן הזה בלשם יחוד מדאורייתא דהרי הוי מדרבנן עי"ש עוד, ועי' עוד בעין יצחק חלק ג' עמוד רמה, שכתב שם שכל מה שאפש"ל דהוי מצוה עשה מדברי סופרים, אבל אם אומר מצות עשה סתם משמע דהוי מדאורייתא, והוי בבחינת דובר שקרים לא יכון נגד עיני, עי"ש עוד. וכ"כ בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק ט"ז שאלה ב') ובספר אבן ישראל להגרי"י פישר זצ"ל חלק א' עמ' ריב, וכן כתבו בשו"ת חלקת יואב (או"ח סימן ל"ג) ובשו"ת יד נתן (דף צג ע"ב) בשם השפע חיים לאדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל דאם מתכיון לדאורייתא עובר בכל תוסף, וכמו שמבואר ברמב"ם בהל' ממרים (פ"ב ה"ט שהאוסר בשר עוף בחלב שהוא מדרבנן ואומר שהוא בכלל גדי שאסור מהתורה עובר על כל תוסף, ולפי"ז ה"ה בספירת העומר וה"ה הכא. וע"ע בשו"ת דברי יציב (או"ח סימן רי"ד אות ד') שכתב כנ"ל לענין ספירת העומר, ועי' בשו"ת פאת שדך חלק ב' סימן קח שמיישב דברי הרמב"ם, וכתב דאפשר דדבריו רק לבי"ד עי"ש, וכן כתבו עוד כמה אחרוני פוסקי זמנינו ואכמ"ל.

ו. תשיז מה שמברכים לשמוע קול שופר, נראה לפי מה שכתבו האחרונים בשיטת הרמב"ם שיוצאים יד"ח אפילו בשופר גזול דהענין הוא לשמוע את הקול שיוצא מן השופר, ולא הוי חפצא דמצוה, ולכן מברכים לשמוע קול שופר, ובביאור הענין דהענין הוא לשמוע הקול והתעורר וכמ"ש הרמב"ם אבל רמז יש בו וכו'.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

זו). תשיט- אם חיסר וציוונו לענ"ד יצא יד"ח כי איתא בגמ' בברכות כל ברכה דאין בה שם ומלכות אינה ברכה, ונלמד מזה דוקא שם ומלכות, אבל וציוונו לא מגרע בגוף הברכה ויצא יד"ת, וה"ה לשאר דוכתי, כן נראה לענ"ד.

סח). תשכג- מה שכתבת לדון לענין ברכת שהחיינו ביום השני מי יברך, וכתב שמצוי כלפי רב או אדמו"ר זקן שאין בכוחו לתקוע בשופר מהו שעכ"פ יברך את הברכות, הנה בישיבת פוניב'ז מרן רה"י הגרי"ג אידלשטיין שליט"א תוקע והגר"ד פוברסקי שליט"א מברך, מחמת שאם יברך הגרי"ג לא ישמעו כולם את ברכתו, וא"כ מצינו דשייך בכה"ג להיפך.

סט). תשכד- בן ספרד שמתפלל אצל בני אשכנז ביום השני, ושם מברכים שהחיינו לענ"ד לא יענה אמן דהוי הפסק, כיון דלפי שיטת מרן השו"ע אינו צריך לברך, וכה"ג כתבו הפוסקים לענין ברכת שהחיינו שהאשה כבר בירכה שהחיינו, שהאשה לא תענה אמן, וכן מצאנו בעוד דוכתי ואכמ"ל.

ע). תשלד- בביאור המילה שב המופיעה במחזורים, נראה לענ"ד לבאר בב' אופנים א' שב היינו מלשון תשובה, והיינו דלפי ענ"ד עיקר תקיעות דמיושב אף לפי הרס"ג הוי רק כדי לחזור בתשובה ולא המלכה וכי ממליכים מלך בתקיעות במיושב, וא"כ לכן הכוונה שב, היינו מלשון שוב בתשובה, ולכן מתוודים ודו"ק.

ב' עוד נראה לומר בס"ד, שב היינו כמו שאומרים ביהי רצון שלפני התקיעות ושב על כסא רחמים, א"כ רומזים בזה שב על כסא רחמים, ולא על כסא דין.

עא). תשלז- בענין הפסק בין התקיעות בוידוי, הנה כדעת הגר"ע כן דעת זקני הגאון רבי אליהו פורת טהרני שליט"א רו"מ ברכי יוסף, ובעמח"ס אלופינו מסובלים, אבל למעשה כדעת המתירים לומר כן דעת הגר"מ מאזוז (עי' בסידור איש מצליח) והאריך בזה בכמה מקומות ליישב המנהג, וכן דעת הגאון רבי מיכאל פרץ שליט"א בעל האוהלי שם, כן כתב בספרו עושה שלום על הבא"ח שנה ראשונה פרשת נצבים ושם כתב לייסד שכיון שזה קשור לסדר התקיעות, א"כ הוי דבר שבא על הסדר ולא הוי הפסק, ועי"ש באריכות גדולה שבעים ראיות שכל דבר שבא על הסדר לא נקרא הפסק.

עב). תשמו- בראיית מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל מדברי הריטב"א שכל שתקע תקיעה אחת רשאי לשוח, מ"מ לענ"ד א"א להסתמך על שיטת הריטב"א שיש ראשונים שלא פסקו ככה, וכמו שמשמע שפסק מרן השו"ע.

עג). תשנא- בענין אמירת אשר יצר בין התקיעות, האריכו בזה הפוסקים טובא, ובשו"ת קנין תורה (ח"ה סימן נו) העלה שאפשר לברך, וע"ע במשנ"ב דרשו בביאורים ומוספים.

והרה"ג רבי מרדכי הלוי שוורצבורד שליט"א מורה הוראה 'נאות שמחה' - כתב בזה: (והובאו דבריו בגליון דרשו) אכן יש לדון בתקיעות שבחזרת הש"ץ, שתוקעים על כל ברכה תשר"ת אחד ותשר"ת אחד ותשר"ת אחד, אם יצא למקום מטונף ושהה כדי לתקוע שלש תשר"ת, לכאורה נחשב שהה כדי לגמור כולה מחמת אונס וצריך לחזור, כמש"כ המג"א סי' תקפ"ח. אכן המשנ"ב שם כתב (בסק"ו) שאינו חוזר שלא על אותו סדר של תשר"ת אחד, ומקורו מהמטה אפרים, והוא מוכח מהשו"ע סוף סי' תק"צ שאם תקע שני תשר"ת כדין וטעה בשלישי אינו חוזר אלא לתשר"ת זה, ולא צריך לחזור על כל השלש תשר"ת.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

אכן הגר"א שם כתב שבהפסק שהייה באופן המעכב, כל התשע תקיעות נחשבות כאחת, והוכיח כן מהרא"ש בר"ה בשם ראב"ן ורבנו יואל, ורק לדידן שאין הפסק שהייה פוסל [כשזה לא באונס], ורק הפסק קול פסול מעכב מטעם שלא נחשב פשוטה לפניה ולאחריה כשיש קול אחר בינתיים, בזה פסק השו"ע שחוזר רק לתשר"ת השלישי. ונמצא לדברי הגר"א, שלכאורה בשהה מחמת אונס חוזר על כל השלש תשר"ת.

אך העירוני דהריטב"א בר"ה (לג): כתב בפירוש שאינו מעכב רק את הסדר האחרון, והוכיח מזה שהברכות והתפלות שבין תקיעה לתקיעה לא מעכב אף לדעת רבי אבהו בגמרא ששהייה מעכבת, והגר"א הוכיח בדעת ראב"ן ורבנו יואל שמעכב את כל השלש תשר"ת, וכתב שמה שמברכים ביניהם אינו מעכב, כיון שזהו תקנת חז"ל והכל מצוה אחת. יוצא שגם לשיטת הגר"א אין מעכב רק אם שהה לגמור את התקיעות עם הברכות של מלכויות זכרונות ושופרות, ורק אז נחשב שהה לגמור את כולה. לכן להלכה אין חשש בשהיה במקום מטונף זמן מועט בין התקיעות, ויברך אשר יצר. ונראה שלא לברך בשעה שהחזן אומר את פסוקי מלכויות וזכרונות ושופרות, רק יאמר בשעה ששרים 'היום הרת עולם' וגו'. עכ"ד.

(עד). תשנ"ד - הנה כל הדין דלא התפלל ביחיד כ"ז לענין מוסף, אבל שחרית לכאורה כן אפשר, והנה הרי בעיקרון התקיעות היו על סדר שחרית, וא"כ אולי כן יש להחמיר בשחרית, ועוד שזה הטעם שייך בכל התפילה וכמ"ש בהקדמה לקונטרס שער יוסף בהל' דילוג בתפילה, שיחיד לא מתקבלת תפילתו שלא מכיון משא"כ בציבור שהתפילה עולה למעלה, והכא זה ענין אחר, אבל הוי אותו טעם, ואולי עכ"פ ביום השני יש להקל ודו"ק.

(עה). תתכז - מה שביאר בספר הקדוש שער יששכר שמה שכתוב עוברים לפניו כבני מרון רומז על ציון הרשב"י באתרא קדישא במירון, א' יש להוסיף שכן יש הרבה שנוהגים בר"ה להתפלל ולהיות על באתרא קדישא במירון ביום ר"ה, ושוהים שם בערך לחמשת אלפי איש.

אבל בעצם ביאורו של השער יששכר יש להעיר, הרי כתוב כבני מרון ולא כתוב מירון, וע"ע.

(עו). תתלז - בקושיה בגדר מעבירין לו על כל פשעיו, הנה בפשטות הכוונה כמו בתירוץ א' שמעבירין היינו שלא נמחק, והנה מצאנו הכי בגמ' דאמרו שם כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, והיינו רק העברה בעלמא, ושם א"ש שאם אח"כ לא יעביר על מדותיו אזי סימן שמה שהעביר אז על מדותיו היה רק בגדר העברה בעלמא, ואז כל עוונותיו יחזרו, ולכן זה רק בגדר העברה בעלמא ודו"ק היטב בזה.

(עז). תתמג - בענין ימי האדם משולים כצל העובר, עי מה שאמר בזה הגרש"ז והובא בחכו ממתקים ח"ב עי"ש.

(עח). תתסו - ואנחנו כורעים ומשתחווים, הנה מה שהובא מהגר"ע אויערבאך שליט"א כי לכתחילה טוב שיכרע ומואנחנו כורעים ומשתחווים עד סוף עלינו, פחמע"ה שלא נוהגים הכי, ונראה בביאור האי מנהגא משום שהעיקר הוא שאומרים ואנחנו כורעים, ולא להמשך ודו"ק.

(עט). תתעח - בעיקר מנהג הגר"א שלא לומר תשליך, הנה כביאור הגרש"ד פינקוס, שלא נהגו מנהג זה, כן ראיתי שהביאו שביאור שלא נהג מנהג זה מחמת שלא מוזכר בקדמונים, וכמנהג הגר"א כן נראה שנהג החזו"א והובא בהוראות והנהגות פרק ט"ו הי"ד, אולם שם כתבו בהערה שאפשר שלא הלך מחמת חולשתו, והובא שם שבשנים הראשונות שבא לא"י הלך עם הציבור, ושם ביאור דאפשר משום שלא לשנות מהציבור, וע"ע באורחות רבינו.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

פ). תתפ- מה שהובא באורחות רבינו ח"ב עמ' רה שמרן החזו"א העיר על זה שמאריכים בשיבות בר"ה יותר מדאי בתפילות, וכע"ז הובא בהוראות והנהגות ע"ש, והנה הנני מצרף מש"כ לדון האם לסיים את ספר התהילים בר"ה או עדיף ללמוד תורה, הנה יש נוהגים לומר כל ספר התהילים ביום ר"ה ויש נוהגים לאומרו לאחר הסעודה וכך תיקן הגאון רבי צדקה חוצין (גאב"ד בגדאד לפני 250 שנה), וכן מבואר בעבודת הקודש להחיד"א במורה אצבע (סוף סימן ח'). והנה במשנה ברורה (ס' תקפ"א סק"ג) כתב דבימי התשובה שבין ר"ה ליום הכיפורים אומרים יותר מעשרה מזמורים כל יום כדי לגמור התהילים פעם שלישית קודם יום הכיפורים ע"כ, ובסוף סימן תקפ"ג כתב שיש נוהגים כל יום מימי ראש השנה לגמור כל ספר התהילים, וכן נהג הקה"י וכן נוהג מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, כמבואר בספר אל פרק נ"ז הל' כ"ז. [והנה זה לא סותר מה שהובא שמרן החזו"א אמר לקצר התפילה בשיבות, דאפשר שגם יספיקו ללמוד וגם לומר את כל התהילים ודו"ק היטב].

ובביאור מה שנוהגים לסיים בכל יום מראש השנה לסיים כל הספר התהילים וע"י כן בכל יום שאומר 150 מזמורי תהילים כפול יום יוצא 300 שזה גימטריא של כפר בלא וא"ו, [ומצד האיסור בקשות בשבת ליככא איסור לומר תהילים בר"ה, אף שאומר תחנונים כיון שזה הזמן, וכיוצא בזה כתב במט"א (סימן תקפ"ד סעיף כה) לענין זה שמותר להתפלל על החולים בר"ה וביו"כ].

והנה בספר פניני הגרי"ז הביא הגאון רבי משה מרדכי שלזינגר זצ"ל שהגרי"ז מתחילה ביום ר"ה היה לומד תורה, וסבר דשכך צריך לנצל את הימים הללו ללימוד תורה, אך אח"כ ראה שגם בלימוד תו-רה יש ביטול זמן בספרים ואין בזה ניצול הזמן כדבעי, וע"כ ס"ל דיש לומר תהלים כל היום ע"ש, וכן נראה לכאורה מסברא מטעם אחר משום דכיון שיום ר"ה הוא משפט א"כ האדם צריך להרבות בתחנונים ובאמירת תהילים כל היום כדי שיזכה במשפט.

והנה נח' הפוסקים האם לימוד תהילים או כלימוד תורה או לא, דהנה במדרש שוחר טוב (פ"א) כתב שמצינו שדוד המלך ביקש מהקב"ה שהאומר תהילים יחשב כעוסק בנגעים ואהלות, והנפש החיים (ש"ד פ"א) למד מכן שמזה שלא השיבו לו בע"כ דלא חשיב לימוד תורה, אך ע"ז יש להעיר דאפשר דוקא שלא חשיב כנגעים ואהלות אבל כן חשיב לימוד תורה, אולם עדין אפשר דמזה שהקב"ה לא השיב לו ע"כ דהוי כתחנונים היכא שאומר את התהילים בתור תחנונים, משא"כ שלומד עם פירוש שמותר [ואז גם מותר לאומרו בלילה כדכתבו הפוסקים והארכנו בזה במק"א] אולם בשל"ה הקדוש (יומא עמוד התשובה) משמע דכן חשיב כלימוד תורה ע"ש, וכבר האריכו בזה הפוסקים ואיכא בזה כמה נפק"מ, וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סו"ס נ"ז) שאם מכוין ללימוד תורה חשיב לימוד תורה.

ולענ"ד היה נראה לחלק דאם אומר תהילים לשם תחנונים ובקשות ברור דלא הי כלימוד תורה, והוי כתפילה, אבל אם אומר תהילים בהבנה המקראות, הוי כמו שלומד את התהילים וכי מה שלומד את התהילים בפירושי הראשונים לא חשיב לימוד תורה, ומ"מ אף אם הוי לימוד תורה לא הוי כלימוד בנגעים ואהלות, ולא הוי אותו שחר, ועוד דהוי ביטול תורה באיכות, וכמו שידוע שהוכיח מרן הגר"ח מבריסק מדברי הגמ' במס' מגילה דף ג' ע"א שמבטלין תלמוד תורה לשמוע מגילה וכו', ועי"ש שהוכיח דהוי ביטול תורה באיכות, אף דחשיב לימוד, אולם זה תלוי בפירושי הראשונים והאחרונים באותו סוגיא, ואכמ"ל בכל דין זה.

ומ"מ אני תמה וכי יום ר"ה הוא יום פטור מלימוד תורה ולא חל עליו מצוה של לימוד תורה וכמ"ש והגית בו יומם ולילה ואף שמובא בגמ' בנדריים (ח' ע"א) דאי בעי פטר נפשיה בקר"ש

שערי יוסף אלול וימים נוראים

שחרית וערבית וכבר כתב שם הר"ן שלא דוקא כבר מיפטר שהרי יש חיוב ללמוד תורה תמיד יום ולילה לפי כוחו ע"ש שמוכיח כן (וע"ע מנחות צט:) וא"כ מהכ"ת לומר שאין ללמוד תורה ברה"ע ועוד אדרבה ע"י זכות התורה יזכו בדין וכמ"ש בפאה ותלמוד תורה כנגד כולם ואין זכויות יותר גדולות מלימוד תורה כביום הדין, ועוד כיון שזה הזמן שפחות עוסקים בתורה א"כ ע"י שמנצל כל זמנו ועוסק בתורה מקיים שמים וארץ וכמו דאיתא בגמ' בע"ז דף ג' ע"א אם לא בריתי יומם ולילה וכו' וע"כ יש לנצל כל הזמן ללימוד תורה אלא א"כ בזמנים שאין דעתו כ"כ מיושבת ללמוד בהבנה שאז יאמר תהילים. [וכתב הגאון הצדיק רבי אלימלך בידרמן שליט"א בבאר הפרשה כי "אמנם סגולה זו קשה לרבים לקיימה - בפרט שלמחרת היום יש לעמוד שעות ארוכות בתפילה במוח צלול, עם זאת ראוי לציינה למען ידעו דורותיכם השיבותה וכוחה של האי סגולה, והעיקר הוא לנצל את הזמן כראוי ולא לבטל אפילו רגע אחד ביום קדוש זה, ויאמר לפחות חלק ממנה, או יחלק את פרקי התהילים בין שאר בני הבית". ועוד כותב שם: "ואין לנו כלי זיין חזק יותר מאמירת הפסוקים שחיברם דוד המלך לכל הדורות, לשפוך את הלב לה' ולעורר רחמים וחסדים בעולם".]

ושוב ראיתי בכתבי הגרי"ש ימים נוראים (עמ' ט"ז) שהובא שאמר מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל "העיקר הוא לימוד התורה" והובא שם שגם ביום ר"ה קם בשלוש ואפילו פרק תהילים אחר לא אמר, והיינו דס"ל דהעיקר הוא לימוד תורה, ומ"מ אפשר שכיון דמצאנו כאן מח' בין הגרי"ש"א להרב מבריסק מידי ספיקא לא נפק והלכך נעבדה לתרוייהו (וכמ"ש שמצאנו שר"פ אמר עשרה פעמים בש"ס נלכך נמירנהו לתרוייהו ומשום כך מצאנו שמוצאים שמזכירים את עשרת בניו אחרי כל סיום מסכת כן ביאר הרב מטעפליק). וכן כתב בשו"ת יחיה דעת (ח"ג סו"ס מ"ד) כתב שת"ח רשאי לעסוק בגופי ההלכות ביום ר"ה כדרכו בקודש ובשלמא בשעת התפילות זה הסדר יום משא"כ לאחר תפילה. וראה מש"כ הרב שלמה קמחי בשו"ת מלאכת שלמה (חאו"ח ס"ו) וכתב שת"ח לא יכול לפטור עמהם והוכיח זה מיום הכיפורים, וכתב ביחוד (שם) היינו דוקא בזמן התפילות, אבל כלא בזמני התפילות יכול לעסוק בתורה הקדושה, וכן יש להוכיח ממש"כ בשיירי כנסת הגדולה (סי' פר"ח ד') שכתב שצריך להשכים בבוקר ראש השנה כדי לקרות קר"ש בעונתה ולא יאריכו בתפילות ובפיוטים עד חצות, ועוד טעם כיון שצריך להשכים בבוקר בימים האדירים האלו כדי לחבר יום בלילה בתורה או בתפילה הן בבוקר והן בערב וכמו שכותב במג"א (ס"א סק"א), אמנם יש טעמים אחרים למה קמים יותר מוקדם, ולפי"ז אין ראיה.

והנה מביאים בשם הירושלמי דמאן דדמיך בריש שתא דמיך מזילה, וע"כ יש נזהרים שלא לישון כלל, ויש שמתירים לאחר חצות, וע"י בזה באריכות בשופר בציון, ובפרדס יוסף החדש ראש השנה ועו"ס, ונראה דהביאור בזה משום שבזמן הזה יכול לנצלו ללימוד התורה וע"כ דמיך מזילה, ושור"ר שכע"י זה משמע בחזו"ע (עמ' קפה בהערה) ע"ש. ועי"ש עוד בפרדס יוסף.

פא). תתפכ- הנה מה שהובא שם באות ו' שמרן החת"ס נהג לעלות על הר הסמוך לביתו, ומשם נראה נהר דונאו ואמר תשליך, ורק פסוקי מי אל כמוך ג"פ, ומשמע שלא אמר כל היה רצון וחשש לשאילת צרכים ובקשות בשבת, ע' באבני ישפה (שם) שכתב שלענ"ד לפי הגר"א אין לאומרו שהרי זה הוא תחינה ביו"ט, ואין כלול מפורש בדברי חז"ל, ותמה על המחזורים שהדפיסו תפילה זו, ועי"ש שביאר בדעת הגר"א שלא הלך לתשליך או משום שאומרים שם מי אל כמוך וכו' וזה דומה לאמירת י"ג מידות, או משום שעיקר הטעם לזרוק את העוונות לנהר, וזה דומה לוידי ביו"ט, אלא דלענ"ד יש להקשות דהרי א"כ סו"ס אפש"ל את התשליך

שערי יוסף אלול וימים נוראים

גם בעשי"ת, וא"כ בע"כ שמה שהגר"א לא אמר תשליך הוא מטעם אחר, כי לא כתבוהו הקדמונים.

ועוד אפשר לומר כל נוסח התשליך בר"ה, ע"פ מה שהובא בכאיל תערוג על המועדים (עמ' של"ה) שאמר שאפילו לדעת הגר"א (מעשה רב החדש אות יח) שאין אומרים בקשות הרחמן בשבתות ובימים טובים, אבל בר"ה אומרים כי זה יום של תחנונים, וכן נהג הגרא"ל עי"ש, וא"כ י"ל דכיון שר"ה הוא יום של תחנונים שרי, ולפי"ז נוכל ליישב למה אין איסור לומר יהי רצון וכו' שאומרים באמירת התחנונים.

ועוד משמע ממנהג החת"ס שצריך לראות, והנה שמעתי שבישיבת פוניב'ז נוהגים לומר תשליך אפילו שלא רואים, כיון לעלות כמה קומות ולראות, ויל"ע אם סגי בזה, וצ"ל דהעיקר הוא כיון דישאלו העוונות ודו"ק.

פב). תתפז- הנה מש"כ הריחמ"א שליט"א בטעם ראיית הדגים בעת אמירת התשליך, משום שהצדיקים של הדור נקראים דג, כמבואר בליקוטי מוהר"ן, א"כ אנו הולכים לנהר לקחת מוסר מהצדיקים שזכו ונכתבו ונחתמו לאלתר ולחיים טובים עכ"ד ולענ"ד היה נראה לומר דאם הצדיקים משולים לדגים, א"כ כיון שבכל שנה הרבה צדיקים וגדולי הדור נפטרים, ע"כ נראה את הצדיקים שנפטרו, שהם כפרו על כל עם ישראל, וע"י כן נחזור בתשובה שלימה ונשליך כל עוונותיו, כדי שהקב"ה ישאיר עמנו בחיים את גדולי הדור, כן נראה לענ"ד, ולפי טעם זה יש יותר שייכות לטעם שעושים תשליך ודו"ק.

הערות על קובץ מה טובו אהליך יעקב ח"ד בהל' ימים נוראים

לכבוד הגאון רבי גמליאל רבינוביץ שליט"א מח"ס הנפלאים גם אני אודך, ופרדס יוסף החדש על המועדים, ועו"ס, הנה בס"ד עברתי בין דפי הקובץ הנפלא שי"ל לעילוי נשמת הרב טלי סקוצילס זצ"ל וששם הובאו מאות פסקים ותשובות מאת

שערי יוסף אלול וימים נוראים

גדולי פוסקי הדור, אשר יביאו ברכה לעולם ההלכה, ולפוסקי הדור, בפסקים חדשים.

הערות והוספות על פסקי הגה"צ המקובל רבי שריה דבילצקי זצוק"ל

א' מה שהובא בהל' יום הכיפורים שהרגיל לעשות כפרות בכסף ראוי לשנות ולהתחיל לעשות כפרות בתרנגולים, ולא היכא שרבו המכשולים, עי' בזה לקמן מה שהערנו בפסקי הגר"ח פ' שיינברג, ויש להוסיף שכה"ג כתב רבי יהודה שפירא זצ"ל מראשי כולל חזו"א, והגרי"ש אלישיב זצ"ל.

ב' מה שהובא שם לחלק אם התרנגול נמצא טריפה, לבין אם השוחט לא שחט כהוגן עי"ש, הנה יש להעיר לפי הטעם שלא הוי כפרה ממש, אלא רק לעורר את האדם בתשובה, א"כ לכאורה הוא כבר יצא יד"ח, אלא דאולי יש להחמיר, והנה כהאי דינא ראה שכן פסק בילקו"י ימים נוראים (עמ' שסג) וראה עוד בספר תורת אביגדור דף פח ע"א כתב שאם נמצא העוף טריפה יקח עוף אחר לכפרה כמו בקרבן שנמצא טריפה שצריך קרבן אחר וכן הובא להלכה בספר פקודת אלעזר בן טובו (סי' תרה) וע"ע בילקוט הגרשוני (סי' תרה סק"ב) והנה זה אינו כעול תורה ואינו אלא מנהג בעלמא.

והגאון רבי דוד זכות ממודינא בספר זכר דוד (מאמר ג פרק ע) כתב שאם נמצא העוף טריפה לאחר שחיטתו אינו צריך להביא כפרה אחרת שהכל תלוי בהוצאת דמו של העוף להמתיק הדינים ע"ש, וכן פסק הגאון מבוטשאטש באשל אברהם (סי' תרה) וכן העלה בשו"ת קנין תורה (ח"ג סי' פט אות א) שאם נמצא טריפה א"צ כפרה אחרת, ובשו"ת כנף רננה (חאו"ח סי' נט) כתב שכמה פעמים נשאל על זה ולא הצריך כפרה אחרת שהעיקר שיתן פדיון העוף צדקה לעניים ואף שחיטת העוף הויא לעורר האדם בתשובה וכיון שנעשו מעשים אלו בשחיטת התרנגול ונתן דמי פדיון הכפרה לעניים הרי שב ונתכפר לו וכו' ע"ש, והובא בארחות חיים החדש (סוף סי' תרה) עי"ש עוד.

וכן כתב השדי חמד (מערכת יוהכ"פ סי' א אות יג) ע"ש, ובשו"ת תורה לשמה (סימן קנה) ומבתחלה כתב שאם לאחר שנשחט העוף נמצא בו טרפות בפנים נראה שא"צ עוף אחר שהרי גם שעיר המשתלח אפשר שיש בו טרפות בפנים ומ"מ מועיל והוא הדין כאן שכל התיקון נעשה ע"י השחיטה הרי אנו רואים שהעוף טרף ואסור, וכתב ומ"מ לבי מהסס בזה שי"ל שמאחר שנודע לו טרפות העוף עדיף טפי לעשות אחר במקומו ע"ש, ועי"ש עוד בילקו"י בהערות.

ג' מה שהובא שם באות ט' שבסעודות של ערב יוה"כ אף שאין חיוב לבצוע על לחם משנה מ"מ הוא נוהג לבצוע על לחם משנה, הנה בקיצור הל' המועדים לרבי שריה דבילצקי הל' ימים נוראים כתב שם בדיני ערב יום הכיפורים הערה ל"ו, שאין חיוב לבצוע על לחם משנה כמו שכתב בקצה המטה (שם) ועיין שם דיש נוהגים כן בזה מצד המנהג והביא שם דכ"ה בסידור הרמ"ק ועוד ע"כ.

ונראה דיש לנהוג כן דבמכילתא בשלח (סוף פרשה ה') איתא דגם ביום הכפורים לא ירד המן, ובשע"ת לר"י כתב דאחד הטעמים לרבויה הסעודה בערב יום הכפורים הוא משום דיום הכפורים הוא יום טוב ואי אפשר לאכול בו ולכן קבעו הסעודה בערב יום

שערי יוסף אלול וימים נוראים

הכפורים ואם כן אם היה אפשר לאכול ביום הכפורים בודאי היו צריכים לחם משנה מטעם המכילתא הנ"ל ולכן כיון דסעודה זאת היא תמורת יום הכיפורים מסתבר דיש לנהוג בה בלחם משנה וכל משמע בזכר דוד ח"ד דף תק"ה בנדמ"ח.

ועיין בסידור רב עמרם גאון (הוצאת פרומקין שם במגן האלף ח"ב) שכתב בזה הרב פרומקין ז"ל ללמוד דחולה שאוכל ביום הכפורים יתחייב בלחם משנה ושוב דחה זה, ובשם טוב (גאגין ח"ג) פסק כן ויש לטבול פרוסת המוציא בדבש עכ"ד. וכן נראה לכא' רק לפי הטעם דרבינו יונה, וא"כ זה יהיה תלוי בטעמים, וזה יהיה עוד נפק"מ בין הטעמים הל' למעשה האם יש להקפיד על לחם משנה בערב יו"כ.

ד' מה שהובא שמה שכתב ברמ"א סי' תר"ח סעיך ד' שאין אוכלין דברים המחממין את הגוף שלא יבוא לידי קרי, וכתב שנשים וקטנים וכן זקנים אין צריכים להקפיד בזה, ויל"ע מה הגדר בזה ערב יו"כ, ואפשר שבוקר כגון בשבע ובשמונה אין להקפיד, ויש לדון מה הדין בישיבה שזה מה שמביאים האם יש להתיר.

הערות והוספות על פסקי הגר"ח פ שינברג זצ"ל

ה' במש"כ: לתקיעת שופר בחודש אלול אפשר לתקוע בשופר פסול דזה רק מנהג ע"כ, כך נראה גם דעת מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א ולכן הובא בדברי שיח (אלול תשע"ט) שדעת מרן הגר"ח שאפשר לתקוע בתקיעות של חודש אלול בשופר פסול וע"י קטן, ונראה משום שהעיקר הוא לעורר את הציבור, ובקובץ אור מרדכי חלק' ג' בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (עמ' לד') הובא שם מהגר"מ גבאי שליט"א בעמח"ס בית מתתיהו שאלו האם אפשר לתת לתקוע בשופר למי שאינו שומר תורה ומצוות, וענה הגר"ח ק: חלילה: וצ"ל דשאני התם.

ושם ביארו בהערות דטעמו משום שזה זלזול במצוות, איך יעורר אחרים, בן אדם שכולו חולין והוי בזה חילול ה', אולם שם הביא הגר"מ גבאי שהגר"א נבנצל רב העיר העתיקה בירושלים ענה לו שאפשר ליתן לו, והטעם שמשום שכל מטרת השופר לעורר את האדם לתשובה וכמו שכתב בלבוש לענין הטעם התיקעות בחודש אלול, וכמו שכיוצא בזה כתב הרמב"ם בהל' שופר לענין התקיעות בר"ה שאבל רמו יש בו וכו', ועוד בגדר התקיעות בחודש אלול עי' מש"כ בקונטרס שער יוסף בדיני חודש אלול וימים נוראים עי"ש עוד כמה טעמים לזה.

ו' במה שכתב שם שדעת הגר"ח פ שעדיף לומר סליחות בחצות הלילה. מלומר לאחר עלות השחר ובישיבות נוהגים לומר בבוקר כדי שזה לא יפריע לסדרי הישיבה, והנה כן פסק בשו"ת אגרות משה (ח"ב סימן ק"ה) משום שלפי הזוהר הקדוש עת רצון דחצות שזה לעת רצון של סוף הלילה, וכן הובא באשי ישראל (פמ"ה הערה י"ב) בשם מרן הגר"ח קניבסקי וכן מובא בחזו"ע (עמ' ו') אולם דעת הגרש"ז והובאה דעתו בהליכות שלמה, וכן דעת הגריש"א והובא בחוברת גלאט (שנת תשס"ה עמ' לח) שנראה שעדיף בבוקר וטעמו משום שעדיף יותר להשכים בבוקר, וכה"ג הובא שאמר

שערי יוסף אלול וימים נוראים

מרן בעל השבט הלוי זצ"ל שגם לבני אשכנז שלא אומרים סליחות כל חודש אלול ישכימו קום קודם הזמן שבהם הם רגילים לקום כל השנה.

(ז') במה שהובא שם: שאפשר להתחיל באמירת הסליחות אשרי ולך ד' הצדקה וכו' עד י"ג מידות הראשון לפני חצות. ע"כ, לענ"ד עדין נראה שא"א להתחיל שהרי גם במה שאומרים ולך אנחנו הצדקה וכו', עדין זה בקשת סליחה, וכן ראיתי שהובא מא' הפוסקים, וע"כ נראה שעדיף להתחיל הכל מחצות, שרק אז הוא זמן של התגברות הרחמים, ולא הוי זמן של דינים.

(ח') במה שהובא שם: שאין לבקש בקשות פרטיות בראש השנה והוסיף שכן מבואר בסידור הגר"א. ראה במה שהבאנו בקונטרס שער יוסף ימים נוראים, וביתר ביאור בקונטרס דיני בקשות בשבת ושאלת צרכים שכתבנו שם: שמובא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שמותר להתפלל בקשות פרטיות, וכן הביא בשבות יצחק (קובץ ענינים עמ' קלו), וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סימן מ"ד) ובגליון שאל אביך ויגדך (מס' 21) הובא בשם מרן הגר"א ל שטינמן זצוק"ל ששאלו אותו האם מותר לבקש בקשות פרטיות, וענה "אם הקב"ה יהיה מלך וכי יחסר משהו", שאמר שמה ליחיד לבקש על עצמו בשעה שמתפלל שהמשיח יבוא ואז לא יהיה חסר כלום, כלומר שמתפללים להמלכת הקב"ה וכשיביא את הגאולה וא"כ ממילא לא יהיה חסר כלום.

וכן הובא בקובץ אריה שאג מפי הרב אריה פינקל זצ"ל ראש ישיבת מיר ברכפלד. ובאופ"א הובא בגליון אוצרות חיים שאמר מרן הגר"א (גליון מס' 17) שהגר"א ל אמר "אם מותר או אסור איני לא יודע אבל אומר לך מה שאני חושב בשעה שהקב"ה דן את כל העולם מה מקום ליחיד לבקש על עצמו". והביא על זה מרן זיע"א משל להבדיל אלפי אלפים הבדלות שלפני בא ראש הממשלה ב"ג למרן החזו"א זצוק"ל באו אצלו הרבה אנשים עם עצות ובקשות שידבר עם הראש ממשלה וביניהם נכנסה אשה ובקשה מהחזו"א לדבר עם ראש הממשלה על איזה סכום כסף קטן שנוגע לה...".

וכן משמע ממש"כ הגר"מ שטרנבוך שליט"א במועדים וזמנים (ח"ו סימן א') שכתב וחכמינו ז"ל השמיטו בתפלות דר"ה בקשות לצורכי האדם הגשמיים, ובכל תפלות סובב והולך הבקשות למלכיות, וכן לחיים, והיינו מאחר שבר"ה עיקר הדין אם האדם חי או מת מצות התורה לתקוע בשופר וכו' עכ"ד, ומשמע כדברי הגר"א ל, אבל מטען אחר דהא סו"ס דנים על חיים או מוות, ומה שייך לבקש עתה בקשות גשמיות, אבל עדין יש להעיר דמבקשים על חיים, אבל שיהיה חיים טובים.

אבל מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר בשם מרן החזו"א זל"ה שאפשר לאדם לבקש צרכיו בראש השנה כי ר"ה ניתן לבקשותיו עכ"ד, אמנם צ"ב במה שהובא בשם החזו"א ע"י הרב חיים ברים שאחר ממקרובי החזו"א א ביקש ברכה בערב ר"ה וביקש מהחזו"א שיברכו גם בר"ה והחזו"א אמר לו שבר"ה עסוקים בכלל ואין אנו יכולים להיות עסוקים עם צרות הפרט עכ"ד, ויש לחלק בין החזו"א להקב"ה, אולם אכתי איכא לדון בהא.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

אולם הובא תשובת הגר"ח קניבסקי במק"א האם מותר לבקש בקשות פרטיות בר"ה שחל בשבת, וענה: בהרהור ודאי מותר עכ"ל, אולם שם ענה שבר"ה ויוה"כ שחל בחול מותר בין שחרית בין מוסף בין מעריב.

וביאור דברי הגר"ח בשם החזו"א כי ר"ה הוא יום דין על כל השנה הבאה על כל פרטיו וא"כ האדם צריך להתפלל ויגזר דינו לטובה אמנם צריך להתפלל שכל החיים הטובים יהיה למענך אלוקים חיים גם הגשמיות יהיה בשביל הקב"ה.

וכן דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל והו"ד בהליכות שלמה (פרק י"ז סעי' י"א) דשרי להוסיף בקשות בשמו"ע באלקי נצור ואף כשחל בשבת, וכן כתב בשו"ת משנה הלכות (חלק י"ח סימן קפ"ח) (נפטר בכ"ט אלול תשע"א) "ובר"ה ודאי שיכול להתפלל ולבקש רחמים על עצמו ועל אחרים כי כל העיקר של הני ימים להתחנן ולעמוד על נפשו בימים הנוראים וכל התפילות הן לבקש רחמים על עצמו ועל אחרים ומה שאמרו בתיקוני זוהר כוונתו רק שמניחים חיי עולם ועוסקים בדברים גשמיים אבל כבר כתבו בשם הבעל שם טוב שאם כוונתם שיכלו ללמוד תורה ולקיים מצות שפיר דמי ופשוט דמצוה להתפלל ולבקש ולהתחנן על נפשו בכל מה שאפשר".

וא"כ העולה בפשטות דאפשר להתפלל שיהיה לנו חיים למענך, וכ"כ בשפתי חיים על המועדים ח"א.

ועי' עוד בספר מועדי קדשך להגאון רבי אלחנן יעקב דוד הכהן רבינוביץ שליט"א בנו של המעדני השולחן צוק"ל, שדן בזה וראשית הביא דברי הזוה"ק בתיקוני זוהר (תיקון ו' דף כב ע"א) "אלא כולם צווחים בתפילות ביום הכיפורים ככלבים, תן תן לנו מזון סליחה כפרה כתבנו לחיים, והם עזי נפש ככלבים, שהם אומות העולם, שצווחים לבקש על צורכם, ואין להם בושת פנים, ואין מי שקורא להם בתשובה וכו', עי"ש עוד בזוה"ק.

וכתב שם שבהרבה ספרי חסידות מישבים מנהג העולם למה נוהגין לבקש על פרנסה [עי' בספר נחלי בינה, ראש השנה סימן ג' ענף ה' עי"ש], והכל סובב על תירוץ אחד, שכוונת תיקוני זוהר שמבקש חיים ופרנסה עבור תאוות ממון, אבל כשמבקשים פרנסה שוכל לחיות ולקיים מצות ה', זה מותר, ואדרבה מצוה להתפלל ע"ז.

וכתב שם כמו דאיתא בשלחן הטהור (מאמר אמונה ופרנסה פ"ג) בשם מדרש פנחס (אמרי פנחס השלם ר"ה סימן תפ"ה) שאמר הרבה שוטים מטעים עצמם צווחין ככלבם הב הב, ואין מתפללין בר"ה וביו"כ על פרנסה, המריגה של הזוהר לא השיגו ופרנסה לא מבקשים, מצא שנשארו קרחים מכאן ומכאן.

והביא שם שכתירוץ שהביא כן מבואר בכתר שם טוב (ח"ב דף עה ד"ה כה אמר ה') שתה אם יש מניעות בפרנסה א"א לעובדו אפשר לבקש, והביא שם שכ"כ הקדושת לוי (ראש השנה ד"ה באופן) ובדגל מחנה אפרים (ליקוטים ד"ה ביאור) שער יששכר (מאמר יהי רצון לחודש אלול סק"ז) עי"ש עוד, ועי' פרדס יוסף החדש ר"ה אות תקי"ט עי"ש. ע"כ מש"כ בקונטרס שער יוסף דיני בקשות בשבת.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

ט') במש"כ שם הגר"ח פ': אין צריך לקום בראש השנה לפני עלות השחר או נץ החמה משום מאן דדמיך בריש שתא, בבא"ח פרשת נצבים כותב שכן צריך לקום, והפוסקים האריכו בזה, וראה מה שהובא בפרדס יוסף החדש על ראש השנה אות תנה ובמש"כ בזה למע"כ מרן הגר"ג רבינוביץ שליט"א.

ובמה שעוד הובא שם: כשיש הפסקה לפני התקיעות אין צריך להחזיר את הספר תורה לארון הקודש לפני ההפסקה ודי לכסותם בטלית ולהחזירם לפני מוסף לאחר אשרי עכ"ל, הנה עי' בהליכות שלמה (עמ' כ"ב) שכתב שלא ישאירו את הס"ת לבדו, ואם כולם יוצאים יחזירו את הס"ת למקומו עד התקיעות, וכן נתבאר באורחות רבינו (ח"ב עמ' קכא) וע"ע עוד בפרדס יוסף החדש על ר"ה אות תר"ה שנתקשה מדוע לא עושים קידוש לפני התקיעות והביא שם שמרן הגר"ח ק הוכיח לו מדברי הירושלמי (ר"ה פ"ג ה"ח) שקריאת התורה שייך לשחרי, ועי"ש שכעי"ז כתב לו הגר"א חנניה זצ"ל, עי"ש עוד, ועי' עוד במש"כ בזה להגר"ג שליט"א.

ועי' עוד בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סימן רע"ז) שכתב שצריך לתקוע בשופר בבימה דוקא כשיש ס"ת שם, וע"כ אין להחזיר הס"ת קודם ההפסקה, אלא לכסותו בטלית, ואין בזה משום בזיון הואיל ומכוסה, ונשארים שמה חלק מהציבור עי"ש, והנה כ"ז שנשארים חלק מן הציבור אבל במקום שכולם הולכים לקדש ולאכול, ואין נשארים שם יש להחזירו.

י') הנה מש"כ שצריך לתקוע דוקא בבימה שיש בה ס"ת הנה מדברי הרמ"א בסימן תקפ"א ס"א שכתב נוהגים לתקוע אצל הבימה במקום שקורין כדי שזכות התורה יגן עלינו לעלות זכרוננו לפניו לטובה, משמע שהמעלה היא עצם זה שמקום שקורין ולכן נסתפק הפרדס יוסף החדש האם יש ענין להתפלל עליו הבימה, והנה לפי מש"כ שהנקודה היא עצם שזה מקום לימוד, וכמ"ש בגמ' בברכות דף ח' ע"א בביני עמודי דיגרסא א"כ בישיבות שמתפללים בסטנדרים שעליהם לומדים שפיר מיקרי בזכות התורה.

יא) במש"כ מותר לומר תהילים בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד ע"כ, יל"ע מדוע מותר, הרי אין זה דיבור מעניני התפילות והתקיעות וכמו שפסק בשו"ע סי' תקצ"ה ס"ג, ואולי כיון דהוי תפילה ותחנונים, ואכתי קשה דהרי אין זה הסדר שתקנו חז"ל ושוב ראיתי שכן כתב בספר יסוד ושורש העבודה (שער י"א סדר שופרות) שתהילים מותר לומר בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד.

יב) ובמש"כ כשר"ה חל בשבת יש ענין להדר לקדש לפני מוסף ע"כ, יל"ע מה המעליותא הרי אדרבה אז אין תקיעות וא"כ לכאורה לא חשיב לפני מצוה, וא"כ מדוע יש להחמיר בזה.

יג') מה שהובא: עוגה שמעורב בו אגוזים טחונים מותר לאכלו בר"ה. ע"כ, ויל"ע מדוע הרי סו"ס אז יש, ואולי זה טפל, ויל"ע בזה, וראה עוד בקובץ גליונות מרי"ח ניהוח (תשע"ז ראש השנה עמ' 40) שהובא שם הגר"ש"ב גנוט שליט"א שאל את מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וענה לו בזה"ל: עדיף שלא ע"כ, ושם כתב הגר"ש"ב גנוט בזה"ל: ידידי הרה"ג ר' יוסף שלמה מאיר שליט"א המתעסק רבות במנהגי אשכנז הקדומים הסביר

שערי יוסף אלול וימים נוראים

לי לפני מספר שנים שהקדמונים ראו לנכון לקבוע מנהגים שונים לפי טעמים נסתרים וכמוסים שהיו להם לפי חכמת הסוד ועוד והם הלבישו את סיבותיהם בטעמים גלויים לעין כמו שאגוז בגימטריא חטא אך האמת היא שזאת לא היתה הסיבה הנסתרת לקביעת המנהג שלא לאכול אגוזים, ולדבריו נראה מדיון האחרונים ראו בהגהה ברש"י (ישעיהו פי"א א') ועוד שתמהו כיצד יתכן שלא לאכול אגוז כאשר אגוז הוא בגימטריא טו"ב היפה ללב סי' תקפ"ג מעיר כיצד יתכן שישנה בעיה להזכיר חטאים בראש השנה והרי אנו אומרים בתשליך את הפסוק ותשליך במצולות ים כל חטאתם, אלא מסביר היפה ללב ישנו עניין באגוז שאינו מסמנא מילתא באכילתו ולא לא הכל אנו מבינים ויודעים מדוע כך קבעו הקדמונים.

ולפי"ו כתב שם: דברים אלו מסבירים את פסקו של רבנו הגר"ח קניבסקי שליט"א שעדיף שלא לאכול גם אגוזים שבתבשיל או בעוגה משום שאין אנו יודעים ומבינים בסודם של דברים והטעם של הכיחו וניעו' הוא רק סימן גלוי לטעם הדבר וכנראה שע"פ סודות הדברים גם שברי אגוזים שבעוגה ובתבשיל אינם ראויים לאכילה בראש השנה עכ"ד.

והנה יש עוד טעם למה לא אוכלים אגוזים בראש השנה כמו שכתבו האחרונים משום שמרבים כיחו וניעו בתפילה, וא"כ לכאורה כל שבכה"ג יפריע יש לאסור, ועי' עוד בספר המועדים כהלכתם להגאון רבי ישראל מאיר וייל שכתב בסדר יום ר"ה הערה מ"ג, שאין לאכול שוקולד עם שברי אגוזים שהרי עדיין יש להם שם אגוז, וא"כ לכאורה בעוגה תלוי בגדרי שם אגוז.

(יד) ועוד במה שהובא שם: מי שאבותיו נהגו לעשות כפרות על כסף ראוי לו לשנות ולעשות על תרנגולים ע"כ, הנה לכא' מי שנוהג שלא לעשות על תרנגולת, מובא בשו"ע סימן תר"ה שיש בזה משום חשש דרכי האמורי, וא"כ איך ס"ל שיש לשנות את המנהג, ואף שדעת הגר"ע יוסף לעשות על תרנגולים, וביאר בילקו"י סימן תר"ה משום דס"ל דהוי מנהג לפני מרן, ומנהג לפני מרן, בכה"ג לא אזלינן כמרן, מ"מ יש שנוהגים לעשות על כסף, כי כך מנהגם, וא"כ יל"ע מדוע יש לשנות את המנהג, ובעיקר הטעמים שלא לעשות על תרנגולים יש עוד טעמי.

ונסכם בזה את הטעמים: טעם ראשון יש מן הראשונים שהתנגדו בתוקף למנהג עשיית כפרות בבעלי חיים ונפסק בב"י סימן תר"ה ובשו"ע סימן תר"ה סעיף א' ופר"ח ס"ק א' וטעמם משום שהדבר נחשב לדרכי האמורי, טעם שני לאסור כתב הרשב"א שו"ת ח"א סימן שצה משום ניחוש טעם שלישי לאסור כתב הלבוש סימן תרה שהרי שוחטו בחוץ ונראה כשוחט קדשים בחוץ וז"ל השולחן ערוך מה שנוהגים לעשות כפרה בערב יום כיפורים לשחוט תרנגול על כל בן זכר ולומר עליו פסוקים יש למנוע המנהג, והובא שבבריסק אין נוהגים לעשות כפרות מטעמים אלו, אולם ראיתי שיש כאלה בבריסק שכן עושים כפורת על תרנגולים.

(טו) הנשים נוהגות לטבול בערב יום כיפור ואף הבתולות אלמנות וגרושות ונשים בתוך ז"נ נוהגות לטבול, כה"ג ככתב בשופר בציון, והחזו"ע פליג ע"ז, והארכנו בזה במק"א.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

טז') במה שהובא שם: תינוקות מגיל שמבינים מה זה עינוי ביו"כ צריכים לחנכם באיסור נעילת הסנדל ביום כיפור. וע"ע בזה מאמרו של זקני הגאון הגדול הרב אליהו פורת טהרני שליט"א מח"ס אלופינו מסובלים שכתב בזה והתפרסמו הדברים בקובץ אפריון עמ' טו ומכיון שהדברים הודפסו לפני שנים רבות הנני מביאם בכאן: נסתפקתי בדין קטן בן ה' שנים אם אסור בנעילת הסנדל ביוה"כ ובתשעה באב אם לאה איתא בשו"ע סימן תרט"ז התינוקות מותרין בכל אלו חוץ מנעילת הסנדל שאין חוששין כל כך אם לא ינעלו מקור דין זה הוא בתוספתא דיומא פ"ז ובגמרא יומא (דף ע"ה) וזה תורף דברי הגמרא ת"ר התינוקות מותרין בכולן באכילה שתיה רחיצה וסיכה רש"י חוץ מנעילת הסנדל ובטעם איסור נעילת הסנדל משאר חיובי יוה"כ דפטור הקטן מסקנא דמילתא דנעילת הסנדל דלאו לצורך גידול התינוק גזרו ביה רבנן אבל באכילה ושתיה וכו' דלצורך ריביתיהו לא גזרו בהו רבנן ומפשטות דברי הגמרא מיטמע דבהגיעו לחינוך עסקינן דהרי דברי הגמרא ברור מללו דאילולי הטעם דאכילה ושתיה הם לצורך גידול התינוק היו גוזרים עליהם כשם שגזרו בנעילת הסנדל וע"כ בהגיעו לחינוך דאז שייך למימר כהאי לישנא גזרו בהו רבנן דאי בלא הגיעו לחינוך מדוע יגזרו רבנן עליהם כ"ז דלאו בני חינוך נינהו.

וכבר כלל נקוט בידינו דאין הקטן חייב במצוות אלא הגיע לגיל חינוך או לא כן כתב המאירי בפירושו ליומא והא לך לשונו היתר התינוקות שהם קטנים עד שלא הגיעו לחינוך לא סוף דבר שמותרין באכילה ושתיה אלא אף רחיצה וסיכה מותרין מפני שהם דברים צריכים לגידולו ומותר, אבל נעילת הסנדל הואיל ואין בה תועלת לגידולו אסור לעשות אלא שאם נעל מעצמו אין מוחין בידו עכ"ל. אתה הראית לדעת כי גם קטן שלא הגיע לחינוך אסור בנעילת הסנדל איסורא קחזינא וטעמא ברירא לא קחזינא דהרי לאו בר חינוך הוא ומדוע יאסר לנו לנעול לו סנדלו ועור תמיה אני בדבריו מדוע אם נעל מעצמו אין מוחין בו.

ואומנם פירושו של המאירי אינה נדבת יתירה כי גם מרן הב"י בסימן תרי"א ס"ל כסברת המאירי וז"ל דהלא דהתינוקות מותרים בכולם בשלא הגיעו לחינוך הוא וההיא דלהזהיר גדולים על הקטנים כשהגיעו לחינוך עכ"ל והן אמת שכתב מרן שם לדעת הר"ן האי תוספתא דיומא מיירי שהגיעו לחינוך ואעפ"י שכשהגיעו לחינוך צריך לחנכם באיסור אכילה ושתיה לא ראו לחנכן לדברים אלו מאחר שאעם מפורשים בכתוב וכיון דריביתיהו דינוקא נינהו לא גזרו בהו רבנן ע"כ דברי הב"י, אבל בדעת הטור כתב הב"י כמו שזכרנו למעלה דהאי דהכל מותרין בדלא הגיעו לחינוך.

ואני בחפשי ראיתי שכ"כ מהר"מ מ'ן חביב בספרו בתוספות יום הכפורים ליומא דכל דברי הגמרא דייקא בקטן שלא הגיע לחינוך וממילא נשמע כמ"ש דאפ"ה אסור בנעילת הסנדל וטעמא בעי ומדברי המאירי מרן הב"י ומהר"מ בן חביב העולים בקנה א' נמצינו למדים דאעפ"י דלא הגיעו לחינוך אסורים התינוקות בנעילת הסנדל.

וצופה הייתי לפר"ח סימן תרי"א שהק' על דברי מרן הב"י אשר חידש בדבריו דכל איסור דלא תאכילום להזהיר גדולים על הקטנים בהגיע לחינוך דווקא כמ"ש לעיל אך בלא הגיע לחינוך אינו מוזהר בלאו זה דהנה מגמרא יבמות קי"ד משמע בפירוש

שערי יוסף אלול וימים נוראים

דאפילו לקמן יונק אסור להאכילו בידים וכן הלכתא עי' הגרש"ז סימן שמ"ג ובברכ"י דכתב דמטעם זה אסור להציע כלאים בעריסת התינוק וע"ע בשו"ת עונג יו"ט שדן בד"ז ולפום האי דינא דיבמות קי"ד היה מקום יאסור אפילו בשלא הגיעו לחינוך מצד לאו דלא תאכילום וע' בפר"ח שם שדרך בדרך אחרת בהסבר דברי ההלכה אך דברי הב"י ברור מללו כי בהלקו"ת תשית למו ולא קרב זה אל זה כלל ועיקר דהמעיינן בסוגיא דיבמות יראה כי התם עסקינן ביונק מנכרית ומבהמה טמאה דלא חיישינן באם יונק מעצמו אבל לא יאכילנו בידים וע"כ י"ל דבדבר שעצמותו הוא אסור באכילה כחלב טמא אזי בוודאי אין נפק"מ בין קטן שהגיע לחינוך ללא הגיע לחינוך דגדול וקטן שם הוא משא"כ בדבר שעצמותו דבר המותר אלא שהזמן גרמא באיסור אכילתו כאיסור יוה"כ הרי פשיטא דאין איסור יוה"כ חל על קטן שלא הגיע לחינוך וע"כ שרי להאכילו אבל בהגיע לחינוך חל עליו איסור יוה"כ מד"ס ע"כ אסור להאכילו ולרחצו וע"כ כתב מרן הב"י דהאי דהתינוקות מותרים בכל בדלא הגיעו לחינוך וע"כ לא אסיר לן בידים.

ועיין ברכ"י סימן תרי"ז ובזה יתיישבו דברי ב"י ואילו דברי הפר"ח צריך עיון ועפ"י יסוד דברינו זה תירץ מג"א בסימן רס"ט איך מותר לתת לתינוק לטעום לפני קידוש במקום שמקדשים בבהכ"נ וכן בסימן ק"י כתב מג"א דמטעם זה קטנים מותרים בטעימה קודם תפלתן עיי"ש, ושו"ר שכן כתב המשנ"ב סימן תרט"ז בשעה"צ אות ט' וז"ל דלא שייך לומר כן דאסור לספות לקטן ביוה"כ אלא ואיסור גמור בין דאורייתא ובין דרבנן כגון בבן י"א וי"ב דמדרבנן עכ"פ צריך להתענות ולהשלים ולא כן הכא שאין בזה איסור כלל לקטן ואדרבא הלא מחויב להאכילו לאחר ג' שעות עכ"פ ומוכח שאין שייך על אכילתו שם איסור וכו' אפשר דגם בספי ליה ליכא איסורא ע"כ, ומדבריו נשמע הידוש טפי דאפילו בהגיע לחינוך לשעות בכ"ז אין כאן איסור דלא תאכילום וכ"ש היכא דכלל לא הגיע לחינוך דאין כאן איסור זה ועי"ש דכך כתב רבינו מנוח כסברת שעה"צ.

אך פש לן לברורי האי ספיקא ראתי קמן אי קטן בן ה' שנים אסור בנעילת הסנדל דמפשט דברי המאירי הב"י ומהר"מ בן חביב נמצינו למדים דאפילו קטן שלא הגיע לחינוך אסור והקשינו ע"ז דמאי שנא איסור זה דגזרו עליו אפילו למטה מחיוב חינוך.

והנלע"ד בפשיטות כי תרי דיני חינוך איכא א' הגיע לחינוך גבי תענית מאכילה ושתיה ב' הגיע לחינוך גבי שאר דיני יוה"כ כתפילה ונעילת הסנדל וכמו"כ לגבי סוכה וחיוב ברכה דהנה לגבי חיוב תענית לא ראו חכמים לחייבו בחינוך אלא רק בהיותו בן ט' וי' לשעות ובן י"א וי"ב להשלמה כי לפני זמן זה יש חשש סכנה (עין פרמ"ג בפתיחה לאו"ח ח"ב אות ט' וי') והן אומנם שמצד דין חינוך היה ראוי להקדים זמן חינוכם אלא חכמים דחו חיוב חנוך עקב חיי נפש אבל לגבי שאר חיובי דיומא דכפורה חייב בהם מדין חנוך הכללי בן שש ובן שבע כ"א לפום חורפיה דאעפ"י דקטן פטור מהתענית בכ"ז אסור בתספורת וכבוס מדין חנוך (עיינן סימן תקנ"א במג"א) וכן כתב המג"א סימן תק"ן דקטן היודע מענין האכילות לא יאכל למעדנים עיי"ש וע"כ פשיטא לן דאעפ"י שלא קרב זמנו לזמן חיוב חינוך מאכילה ושתיה בכ"ז חייב בנעילת הסנדל דהרי לגבי זה הגיע לחינוך והיינו ע"כ לכה"פ בהגיע לעונת הפעוטות ו' או ז' כ"א לפום חורפיה, אבל פחות מזה בוודאי אין מקום לחייבו באיסור נעילת הסנדל דעדיין אינו בר חינוך.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

וזאת תורת העולה מדברינו בשהיות קטן בן ד' או ה' שנים אינו אסור בנעילת הסנדל ביוה"כ וכל דברינו לברור בעלמא ולא נאמרו הלכה למעשה ע"כ מדברי זקני מרן הגרא"פ טהרני שליט"א.

יז) ועוד הובא שם חידוש גדול חולים וקטנים שאוכלים ביום כיפור יבצעו על לחם משנה, ע"כ, אבל ראה בקונטרס אור מרדכי ח"ג שהובא תשובות הגר"ח שענה בזה אסור: אולם שם הביא הגר"מ גבאי שליט"א שהמור וקציעה (סו"ס תרי"ח) כתב שצריך לבצוע וכ"כ הכנה"ג בהגהת הטור וכן בא"ר שם, אולם במג"א (סי' תרי"ח סק"י) כתב שאי"צ, וכן כתב בשו"ע הגר"ז (ס' תרי"א) והחיי אדם (כלל קמ"ב ס' לב) וא"כ צ"ב מדוע הגר"ח פ"פ סטה מדברי הח"א ועוד.

יח') ובמש"כ שם עוד מותר לתת לקטנים פחות מגיל תשע לאכול ביום כיפור יותר מכפי צרכם ולכן מותר לתת להם ממתקים, כן כתבו עוד כמה פוסקים.

יט) ומה שהובא שם עוד: מעיקר הדין מותר להלביש נעלי גומי ביו"כ אף כשאין מרגישים כלל עינוי בזה אולם המדקדקים הולכים עם זה רק ברחוב ובבית הכנסת מורידים את זה. וכן ראוי לעשות. אולם נעלי בית שאינו נוח ללכת בזה אף שאין מרגישים בזה כלל את הקרקע אפשר לכתחילה לנעול ביו"כ בעיקר דיש בזה עינוי ואין צריך להרגיש את הקרקע ע"כ, וע"ע בחוט שני יו"כ עמ' קלו שאסור מעיקר הדין כיון שמאוד נוח ללכת בהם, הגר"נ קרליץ השיב והו"ד בגליון מים חיים מס' 367 שמעיקר הדין מותר, ויש מחמירין, אבל נעלים מעור סינטטי אפשר שאסורים מדינא עכ"ד. ובנתיבות ההלכה חלק כ"ד עמ' 39 הובא מהגר"נ קרליץ שיש להחמיר שלא ללבושם.

ועי' ילקוט יוסף ימים נוראים תשע"ה עמ' תמט ואילך שהביא מדברי הפוסקים שכל האיסור הוא דוקא מנעלי עור, וכן נוהג זקני מרן הגאון רבי אליהו פורת טהרני שליט"א, ועי' בקובץ היכלא חלק א' עמוד ע' במאמרו של הרב רובין שליט"א באריכות בגדר האיסור נעילת מנעלים ביום כיפור עי"ש ותרו"ן.

כ') מה שהובא בהלכות סוכות מותר להשתתף בשיעור בחג הסוכות מחוץ לסוכה אף שברור לו שירדם באמצע השיעור אם ישמע לפחות חלק מהשיעור ע"כ, ויל"ע מדוע הרי יודע שירדם וסו"ס הרי הוא מכניס את עצמו לאונס, ואולי שרי מחמת שהוא קעביד מצוה, ועוד דלפי שיטת הגרשז"א ישן פטור מסוכה.

אלא דראיתי דהביאו מהגהות רא"מ הורביץ עמ"ס סוכה (דף כו ע"א) שכתב שכל האיסור הוא דוקא בהולך לישון ולפי"ז שפיר דמי, וע"ע בדרך שיחה (ח"א עמ' שפב ואילך), מה שהובא בזה מממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א.

כא') מה שהובא שם: אין לקחת לולב המכוסה בקארע, משום שחשיב דבר זר, אולם יש פוסקים שכן יש לקחת לולב עם קרא, עי' בתשובתו של מרן הראשון לציון והרב הראשי לישראל הגר"י יוסף שליט"א במש"כ בקובץ זה.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

כב) מה שהובא עוד שלולב שבירכו עליו הקוצה למצוותו ואין לתלוש עליו ממנו לצורך איגודו, אולם י"ל דאולי ביום האחרון לאחר שקיים מצותו אולי שרי לקחת ממנו לחיבוט הערבות.

כג') מה שהובא עוד שאין מקפידין בשעת אמירת ההושענות להחזיק את הלולב בימין והאתרוג בשמאל כיון דמחזיקים ביד אחת את האיטור, כן מבואר בבא"ח פרשת האזינו, וע"ע במה שהאריך בזה בשו"ת תפילה למשה ח"ב מועדים סימן מ"ג באריכות מש"כ בזה.

וראיתי בגליון דחזיתיה (מס'17) שמרן הגראי"ל היה מקפיד להחזיק את האתרוג והד' מינים בב' ידיו, וכן ראיתי שנוהג הגר"ח פינשטיין שליט"א ר"י עטרת שלמה, וכנראה דכן מקפידים בבית בריסק, ויש עוד לעי' באריכות בכ"ז.

הערות על פסקי הגר"א נבנצל

כד') ומה שהובא בתשובות הגר"א נבנצל שליט"א מה שנא לחלק בין לבקש בקשות בראש השנה שחל בשבת שחל בשבת לבקש בקשות פרטיות בר"ה שחל בשבת, ולכאורה צ"ע ממש"כ הרמ"א שאין אומרים אבינו מלכנו כשחל ר"ה בשבת, ותירץ הגר"א שאבינו מלכנו הוא גדר צעקה, משא"כ בקשות פרטיות, ראה עוד בספר ימי הרחמים מה שכתב בזה, והיה נראה עוד לחלק שבקשות פרטיות זה עיקר מה שהאדם מבקש, משא"כ אבינו מלכנו, ועוד שזה ע"י האדם עצמו משא"כ באבינו מלכנו, ועוד יתכן שלשיטתו שאין אומרים אבינו מלכנו בר"ה שחל בשבת, אין מבקשים בקשות פרטיות.

כה) ומה שהובא שם שאסור לומר תהילים, הנה הבאנו לעיל בפסקי הגר"ח פ' שיינברג שענה שמותר, והבאנו שכן כתב בסידור ושורש העבודה, ולענין לימוד, בפה אסור אבל במחשבה מותר אבל לפי דעת הגר"א כמבואר בשו"ת הר צבי או"ח סימן כח.

כו) מה שהובא שם להקשות האיך מותר לכהנים לאכול בלא סוכה, ותירץ דחשיב עוסק במצוה ופטור מן המצוה, עי"ש בהערות, ומש"כ הגר"מ גברי בגם אני אודך שכיון שאכלו פחות מכזית, א"כ לא היו צריכים סוכה, הנה אכתי קשה מסתמא היה שהחמירו על עצמם שלא לאכול, וא"כ איך הם נהגו, ובע"כ שצריך להגיע לתירוצו של הגר"א נבצל שליט"א, וע"ע בגמ' ערכין (ג): שהכהנים בשעת עבודה פטורין מסוכה, וע"ע בשו"ת יד אהרן שכתב כיוצא בזה, ודחה את זה, והגר"ח ק השיב ע"ז שעשה דוחה לא תעשה.

ע"כ ממה שחננני השי"ת אותי הקטן הצב"י יוסף אביטבול ס"ט

בגדר דין עשיית כפרות

לכבוד הגאון הריחמ"א שליט"א בעמח"ס מריח ניחוח, ועו"ס. ראיתי את מכתבך ושאלותיך בענין מנהג הכפרות, והנני עונה כפי יד ה' הטובה עלי

שערי יוסף אלול וימים נוראים

[אכתוב את התשובות מתחת השאלות]

במש"כ: נשאלתי ע"י הרה"ג אלחנן נפתלי פרינץ שליט"א, בענין מנהג הכפרות שנוהגים בו בערב יום כיפור יש כאלו העושים כן עם תרנגול לזכר ותרנגולת לנקבה ויש כאלו העושים זאת עם דג ויש כאלו עם כסף.

אבל נשאלת השאלה מדוע נוהגים לעשות זאת דווקא בערב יום כיפור ולא בערב ראש השנה עפ"י מה שכתב רבנו רש"י בגמ' בשבת דף פ"א ע"ב, בד"ה האי פרפיס. עציץ נקוב שזרעו בו ובתשובת הגאונים מצאתי שעושין חותלות מכפות תמרים וממלאין אותם עפר וזבל בהמה וכ"ב או ט"ו יום לפני ר"ה עושין כל אחד ואחד לשם כל קטן וקטנה שבבית וזורעים לתוכן פול המצרי או קיטנית וקורין לו פורפיסא וצומח ובערב ר"ה נוטל כל אחד שלו ומחזירו סביבות ראשו שבעה פעמים ואומר זה תחת זה וזה חליפתי וזה תמורתני ומשליכו לנהר, עכ"ל.

הנה לכאורה לענ"ד היה נראה לומר שערב יו"כ זה זמן כפרה ולכן זה הזמן לעשות כפרות, שהרי ביו"כ האדם מתכפר, כלשון "יום הכיפורים" ולכן יש ענין לעשותו בערב יום הכיפורים, אולם ראה בפרי מגדים א"א סק"א סק"ג סימן תר"ה, שאפשר לעשות כפרות גם קודם ר"ה והוכחתו מדברי רש"י במס' שבת.

אולם שוב מצאתי בשבולי הלקט (סימן רפג) מנהג הכפרות בתרנגולים שכן נוהגים לעשות בערב ראש השנה והוסיף חכמים ובעלי בתים עושים כן גם בערב יום הכיפורים יע"ש, ומוכח שהיה כאן מנהג לעשות בערב ר"ה. וראה בליקוטי מהרי"ח סדר ר"ה שהעיר שהיום אין נוהגים לעשות הכפרות בערב ר"ה אלא בערב יו"כ,

והנה במגן אברהם (סימן תר"ה סק"ג) שכתב שמנהג הכפרות שאנו עושים על תרנגולים יש לו סמך וסעד מדברי רש"י במס' שבת, וא"כ לפי"ז צ"ב מדוע המנהג דוקא בערב יו"כ, ולכאורה היה לומר דב' מנהגים הם, ואינם קשורים אחד לשני, וכמו שנביא להלן מדברי החת"ס, והוי דומיא אותו מנהג שמובא ברש"י במס' סנהדרין בדף סד ע"ב, בד"ה שביום הפורים נהגו לקפץ על גבי מדורות של אש שחפורות בארץ, [והובא בדרכי משה סימן תר"צ עי"ש] ושמעתי ממרן הגראב"ד רבי אשר ויס שליט"א שאמר שהיום לא שמענו שעושים אותו מנהג, וכה"ג אפשר לומר ג"כ על המנהג הזה שמובא ברש"י, וע"כ לכאורה היה אפשר לשיש פה ב' ענינים.

אולם ראה בנטעי גביראל הלו יום הכיפורים שכתב לבאר הענין שעושים ט"ו יום או כ"ב יום לפני ר"ה וכתב בזה"ל: ונראה דרצו לזרוע בתוך שלשים לזמן עשיית הכפרה כיון שבתוך שלשים יום שונין הלכות אלו והנה ודאי הזרעים צריכים שיהי' מושרשין ופליגי בפ"ב דשביעית והובא בפסחים דף נ"ג אי שתי שבתות לקליטה או ל' יום לכן העושים כפרה בער"ה זרעו ט"ו יום לפני ר"ה שהוא שני שבתות לקליטה והזרעין כ"ב יום לפני ר"ה עשו כפרה ערב יו"כ וסברו ל' יום לקליטה וא"ש. ע"כ.

ובמש"כ לשאול כמה שאלות בזה, ואלו הם:

א. מדוע עשו כן דווקא בחותלות של תמרים האם יש בזה ענין דווקא בתמרים?

שערי יוסף אלול וימים נוראים

אולי אפשר ליישב לפי מש"כ ובתפארת ישראל על מסכת מידות (ה' ד') עי"ש, ותו"ד שזה יהיה כעץ וכמ"ש בפסוק צדיק כתמר יפרח, והיינו שהוא מאריך ימים, ולכן אפ"ל שיש ענין דוקא לעשות בתמרים, ובפרט לפי החת"ס שבא לומר שיאריכו ימים, דהיינו על הקטנים והקטנות כדלקמן.

וראה עוד בסידור יעב"ץ שכתב שהאדם הוא עץ השדה ולכן ראוי לעשות בתמרים, כי משתתף עמו בנפש הצומחת עי"ש, ולפי"ז לאו דוקא תמרים אלא כל דבר שצומח, ומשמע שהוא הבין דהוי כמו מנהג כפרות של היום.

ב. האם היו עושין זאת בעבור הבנים ובנות הקטנים דווקא או גם למבוגרים? משמע לכאורה דוקא לקטן ולקטנה שבבית, וראה בחת"ס (שם בד"ה המנהג) שכתב שהיו עושין כן כדי שאם נגזר ח"ו שיכרת זרעו יהיה זרע העציץ במקום זרעו, ולכן עושים כן לכל קטן וקטנה שבבית, וא"כ לכן יש ענין דוקא לקטנים.
ג. האם יש משמעות לימים כ"ב או ט"ו יום קודם ראש השנה שזרעו שם פול המצרי או קטנית?

אם זה דין מיוחד בקטן וקטנה, א"כ אולי יש ענין בזמן מוקדם קודם ודו"ק.

ד. מדוע זרעו דווקא פול המצרי או קטנית האם היה אפשר לזרוע שם גם כן ירקות למשל?

או קטנית, משמע קיטניות, וא"כ משמע כל מידי דירקות

ה. מדוע היו מסבבים על הראש שבעה פעמים האם לא מספיק פעם אחת ומה המשמעות של שבעה פעמים. למשל היום נוהגים לסבב ג' פעמים? כך היום המנהג, אולם אם זה משהו אחר, אז ככה נהגו, ואולי כנגד שבע ספירות.

וראה עוד בספר דברי שלום עפגין'ן חלק י"א עמ' קיח שכתב: ומסדר זה של הגאונים עולה דעושה סדר זה של זה תחת זה ז' פעמים בלי הפסוקים של יושבי חושך וצלמות גם שינה בנוסח לומר זה חליפתי תמורתני בלשון יחיד גוף ראשון נוכח כיון שאת סדר הכפרות כל אחד עושה לעצמו מה שאין כן בסדר כפרות עם תרנגול שעושים עבורו הנוסח בלשון גוף שני נוכח וכן לא נזכר בו לומר פסוקי ישובי חושך וצלמות עי"ש עוד.

ו. האם היה אומר את הנוסח כל השבעה פעמים כשהיה מחזיר על ראשו או רק פעם אחת את הנוסח "זה תחת זה וזה חליפתי וזה תמורתני"?
אם זה משהו אחר מהכפורות על התרנגולים, א"כ אין דין לומר.

ז. מה הוא הלשון "זה תחת זה"?

היינו ממש תחת הקטנים ולא כמו כפרות של היום די"א וכמ"ש במאירי במגן אבות שהכפרות רק באים לעורר האדם לתשובה וכ"כ עוד פוסקים והארכנו בזה במק"א.

ח. האם אין הדבר נעשה לשם כפרה כי היום אומרים בנוסח אלו המעות "חליפתי תמורתני כפרתי"?

לאמור לעיל שזה משהו מיוחד א"כ שאני.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

- ט. מדוע היה משליכו לנהר מה המשמעות והאם אין בזה משום בל תשחית לא חבל הרי הוא יכול להשתמש עם מה שזרע לתת לעניים או לאכול בעצמו.
- י. כיון שזה כפרה תחת הילדים הקטנים א"כ אין ראוי לאכול את זה.

יוסף אביטבול

בברכת גמר חתימה טובה, ערב יו"כ תש"פ

אם מהני כפרות שלא בפניו

יש לדון האם מהני לעשות כפרות שלא בפניו, לכאורה היה מקום לומר דמהני שהרי זה כפרה ואין דין שיהא בפניו, ואע"פ שבצורה צריך שיהא עליו אבל מ"מ כיון שמהו אחר אומר שזה יהא עבור פלוני אולי מהני, וגם מה שצריך שיהא עליו זה יהיה כפרה, דומיא דקרבן עי"ש בשו"ע ובמשנ"ב שצריך להזהר שלא יהא ממש כקרבן, אב לנוהגים בכסף אפש"ל שודאי מהני, שיש דין שיהא כפרה על האדם וזה יהא בכסף ויאמרו הנוסח בעבורו, ומה זה משנה אם זה בפניו או לא בפניו.

ובקובץ הלכות לימים נוראים מהגאון רבי שמואל קמניצקי (פרק כ"ב ה"י) כתב שמסתברא שלא מהני בזה שליחות בריחוק מקום.

וכתבו שם בהגהה הטעם דהנה סדר כפרות שעושין לא דמי לקרבנות שמתכפרים בהקרבתם שלכן מקריבים שלא בפניו אבל כפרות אינו כן דלית בהו כפרה ממש אלא העיקר הוא שע"י מה שעושין לעוף זה יחשוב שכל מה שעושין לעוף זה הכל היה ראוי לבא עליו ועי"ז יתעורר לשוב בתשובה שלימה וא"כ מה מהני שמישהו אחר יעשהו בשבילו בריחוק מקום עכ"ד.

ועי' בספר אשרי האיש (או"ח ח"ג פי"ז סעי' יא) שכן הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל שהנה כתב קישו"ע (סי' קלא סעי' א) ואל יחשוב האדם שזהו כפרתו ממש אלא יחשוב דכל מה שעושין בעוף הזה היה ראוי לבא עליו בעוונותיו ויתאונן על חטאיו והקב"ה ברחמיו יקבל תשובתו ע"כ.

ולפי"ז היה ניתן לחלק בין כסף לתרנגול כמו שכתבנו.

אולם שאף בתרנגול יש מקום לומר שמהני שלא בפניו, שהנה בטעם עשיית הכפרות בספר הקדמון צידה לדרך לרבי מנחם ב"ר אהרן (מאמר ד' כלל ה' פרק ה') הובא הטעם כי תרנגול קראוהו חכמים גבר ושוחט תמורת גבר בגבר והיינו שהתרנגול עומד במקום האדם ושוחטין התרנגול תחתיו ויכוון על עצמו שתעלה לו לכפרה ע"י שרואה את התרנגול צועק ככרוכיא ושוחטו וכל המעשים הנעשים בו היה ראוי לעשות בגופו ולבו יהיה נשבר לשוב אל ה'.

וכ"כ טעם זה בספר בשדי חמד מערכת יום הכפורים (סימן א' אות י"ג) והזכירו האחרונים טעם זה.

אבל במחזור ויטרי (יום הכיפורים) כתב בזה"ל: הכפרות הם דוגמת שער המשתלח ולפייס מלאך המוות בכופר תחתיו וכן הובא טעם זה בשו"ת מהר"י ווייל (סימן קצ"ב) וכן כתב הלבוש (סימן תר"ה) ועוד אחרונים.

שערי יוסף אלול וימים נוראים

וא"כ י"ל שלפי הטעם השני יועיל אף בתרנגול שלא בפניו, וא"כ מהני דלא כהגרי"ש אלישיב זצ"ל, וצ"ל שהוא נקט את הטעם של המשנ"ב.

ובשו"ת גבורות אליהו להגרי"א הענקין (או"ח סי' קסב) כתב שיכול לעשות כפרות בשביל חבירו שלא בפניו, וכתב שם בהערה מקור לזה מספר כתר שם טוב טוב עמ' רכט המנהג בין הספרדים בא"י וסוריא מצרים ותוגרמא שאף אם א' מבניו אינם נמצאים שם האב עושה לו הכפרה, וכן כתב בלוח דבר בעיתו שאף שלא בפניו אפשר לעשות לאדם כפרה, וכ"כ בספר עדות לישראל (עמוד 128).

וכן נקט בשו"ת מחקרי ארץ (ח"ה בסימן קי"א) שמהני לעשות שלא בפניו, וכתב שכך המנהג, והוכיח כן משער הכוונות שהענין הוא למתק את הדינים ולכן סגי תרנוגלת אחת לבנים ואחת לבנות, דהינו שהענין הוא למתק את הדינים ולא משנה בדיוק איך זה יראה.

ובשו"ת משנה הלכות (חי"ז סימן ע' אות ג') כתב שמי שאינו יכול לעשות כפרות אלא רק משנו אחר יעשה עליו ממקום רחוק, דהינו שאינו יוכל לקיים היכן שהוא אפשר לעשות עליו.

ולכן נראה הלכה למעשה שודאי עדיף שיהא בפניו, שעל ידי כן יתעורר בתשובה, אך אם אין לו אפשרות אפשר לכתחילה שיעשו עליו, שלא בפניו, ותלוי במנהג דאילו האשכנזים שנוהגים כהגרי"ש אלישיב זצ"ל, ועושים על תרנגול יותר נראה שיחמירו בזה.